

CENA 5,00 zł (w tym 5% VAT)
Nr 3 (540) marzec 2020

ROK 100-LECIA POWROTU POMORZA
W GRANICE RZECZYPOSPOLITEJ
ORAZ ZAŚLUBIN POLSKI Z BAŁTYKIEM

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY
ROK ZAŁOŻENIA 1963

www.miesiecznikpomerania.pl

w numerze
STEGNA

Bezpłatny dodatek kaszubskojęzyczny

GENERÓŁ WRÓCYŁ DO PUCKA

SN 10238-9045 NR INDEKSU 371939 PL

9 677 023 8190430 03

SKRĚ W ÒDJIMKACH

W Stòromieszczi Radnicë we Gduńskù jesmë wrãczywelë naje rokroczné òdgradò. Wicy ò tim wëdarzenim pizemë na stronie 3. Hewò czile òdjimków z ùroczëznë, jakò bëła 17 gromicznika.

Sztaturczy dlô dobiwców Òrmùzdowi Skrë wëkùmòł Wòjcech Wessering. Jich nówóznieszima elementama są symbòle z Remùsa: miecz, wid i zómk.

Ùroczëznã zaczãła Èwelina Stefańskò czëtajãcò wëjimk z ksãżczy Aleksandra Majkòwsczëgo *Žëcé i przigòdë Remùsa*.

Prowadzãcy rozegrãjë Karolëna Serkòwskò i Andrzej Bùsler przëbòczëlë historiã naji òdgradò.

Karno latosëch dobiwców Òrmùzdowi Skrë: (òd lewi) Pioter Zatoń, Èwelina Karczewskò, Krësztòf Kòpizska, Krësztòf Gradowsczi, Wòjcech Méger, Jadwiga Warmbier i Ilona Kòwalczik (dwie przedstòwczczzi karna Nadolanie), Mirosława Möller i Sławòmir Bronk.

Na skarniach dobiwców Skrë je widzec redosc i bùchã. A w głowach wierã sedzy jima pëtanië: „Co bë tu jesz dobrégò zrobic?”.

Na skarniach dobiwców Skrë je widzec redosc i bùchã. A w głowach wierã sedzy jima pëtanië: „Co bë tu jesz dobrégò zrobic?”.

Na zakùńczenië wëstãpiło karno Nadolanie – latosy dobiwcowie Skrë.

STRĘMIANNIK 2020

POMERANIA

W NUMERZE:

- 3 **Òrmùzdowé Skrè rozzòliłë sã we Gduńskù**
DM
- 4 **Świątowaliśmy 100. rocznicę zaślubin Polski z morzem**
Sławomir Lewandowski
- 8 **Bëlnò zabawa òbczas kaszëbszczégò swiãta**
AM
- 10 **Z wieżowca widzimy więcej**
P.D.
- 11 **Z chmùrnika dò widzec dali**
P.D.
- 12 **Przëdstòwków pò kaszëbskù nót wicy**
Elżbieta Prëczkòwskò
- 13 **Bądkòwsczi tegò chcòł**
Nataliò Dorawa i Juliò Jankòwskò
- 15 **Antoni Miotk – kupiec, polityk i działacz**
SL
- 16 **Pomorania nie śpi**
Ewelina Stefańska
- 17 **Kòmù wadzy Aleksander Labùda?**
Piotr Léssnawa
- 18 **10 lutego 1930 roku – rocznica uwikłana. Część II: Niewygodny generał**
Marcin Herrmann
- 22 **Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. Konstytucja marcowa, a nowa rzeczywistość społeczno-polityczna po wyborach 1922 roku (cz. 6)**
Józef Borzyszkowski
- 26 **Mój żołnierz**
Piotr Schmandt
- 30 **Listy**
- 32 **Kaszëba w stalinowsczi sòdzë. Przëtròfk Zygmunta Milczewszczégò (dzél 3)**
Słòwk Fòrmella
- 34 **Gdańsk mniej znany. Nowe oblicze Wyspy Spichrzów**
Marta Szagzdowicz
- NAJÒ ÛCZBA. Edukacyjny dodòwk nr 3 (135)
- 35 **Smaki i aromaty Pomorza. Wojskowe kuchnie na błëkitnym szlaku Hallera**
Rafał Nowakowski
- 39 **Plastikòwi papiór**
Katarzëna Blëzniewskò [Blizniewska]
- 39 **Gadki Rozaliji. Po długiej przerwie**
Zyta Wejer
- 40 **Malënczi**
Kristina Léwna
- 44 **Młodi ferszta**
Mateusz Bùllmann
- 46 **Rock, biesada, spiëwónò pòezjò a lëdowé kòlãdë. nowe kaszëbszczë CD**
Tomòsz Fòpka
- 48 **Òbròzczi z zëcégò stòlatczi**
Łukòsz Zołtkòwsczi
- 50 **Odszedł prof. dr hab. Alojzy Kowalkowski, inżynier nauk leśnych**
Jacek Kowalkowski
- 52 **Z południa. Chojnicka kapsuła czasu**
Kazimierz Ostrowski
- 53 **Z Kociewia. Wokòł tożsamości regionalnej**
Maria Pająkowska-Kensik
- 54 **Lektury**
- 59 **Klëka**
- 67 **Sëchim pākã uszłë. Dzegwią grëzc a jesc**
Tómek Fòpka
- 68 **Z bütna. Smieć**
Rómek Drzëzdżónk

Od redaktora

W styczniu i lutym świętowaliśmy 100. rocznicę powrotu Pomorza w granice Rzeczypospolitej. Toruń, Grudziądz, Gniew, Kartuzy, Kościerzyna, Brusy, Chojnice, Starogard Gdański, Wejherowo, Gdańsk – to m.in. w tych miastach przypominano, że Pomorze na powrót w granice odrodzonej Polski musiało czekać dłużej niż pozostała część kraju. Uroczyste sesje rad miejskich, sejmików wojewódzkich, wystawy, koncerty, imprezy sportowe, gry miejskie, a nawet morsowanie... Sposobów na uczczenie tego doniosłego jubileuszu było wiele, ale cel jeden – ocalić od zapomnienia wydarzenia sprzed 100 lat, przypomnieć o historii, o wybitnych postaciach, które przyczyniły się do powrotu Pomorza do Rzeczypospolitej.

Kulminacja obchodów przypadła na Puck. 10 lutego 2020 roku nad brzegiem Zatoki Puckiej byliśmy świadkami inscenizacji zaślubin Polski z morzem z udziałem gen. Józefa Hallera, w którego wcielił się Witold Dłubakowski. Generał – podobnie jak 10 lutego 1920 roku – wrzucił złotą obrączkę w wody zatoki, odnawiając akt zaślubin. W bieżącym numerze „Pomeranii” – relacja z tych wydarzeń.

Natomiast 17 lutego br., podczas uroczystości w Nadbałtyckim Centrum Kultury, kolegium redakcyjne „Pomeranii” wręczyło Skry Ormuzdowe za rok 2019. Nagrodą uhonorowano osoby zasługujące na publiczne uznanie, niezwykle osobowości pełne twórczej pasji, propagujące pomorską kulturę, choć często działające bez rozgłosu. Relację z tego wydarzenia także znajdą Państwo w marcowym numerze, laureatów Skier zaś będziemy przybliżać w kolejnych wydaniach naszego miesięcznika.

Sławomir Lewandowski

PRENUMERATA

Pomerania z dostawą do domu!

Koszt prenumeraty rocznej krajowej z bezpłatną dostawą do domu: 55 zł.

W przypadku prenumeraty zagranicznej: 150 zł.

Podane ceny są cenami brutto i uwzględniają 5% VAT.

Aby zamówić roczną prenumeratę, należy:

- dokonać wpłaty na konto:

PKO BP S.A. 28 1020 1811 0000 0302 0129 35 13,

Zarząd Główny

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

ul. Straganiarska 20–23

80-837 Gdańsk,

podając imię i nazwisko

(lub nazwę jednostki zamawiającej)

oraz dokładny adres

- zamówić w Biurze ZG ZKP,

tel. 58 300 06 83, 58 301 27 31,

e-mail: prenumerata@kaszubi.pl

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY

ADRES REDAKCJI

ul. Straganiarska 20–23

80–837 Gdańsk

tel. 58 301 90 16, 58 301 27 31

e-mail: red.pomerania@wp.pl

REDAKTOR NACZELNY

Sławomir Lewandowski

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Dariusz Majkowski (z-ca red. naczelnego)

Krystyna Sulicka

Bogumiła Cirocka

Ludmiła Kucharska

Aleksandra Dzięcielska-Jasnoch (Najdł. Uczba)

Ka Leszczyńska (redaktorka techniczna)

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Piotr Dziekanowski (przewodniczący kolegium)

Andrzej Busler

Roman Drzeżdżon

Aleksander Gosk

Ewa Górską

Stanisław Janke

Wiktor Pepliński

Danuta Pioch

Edmund Szczesiak

Bogdan Wiśniewski

TŁUMACZENIA NA JĘZYK KASZUBSKI

Dariusz Majkowski

ZDJĘCIE NA OKŁADCE

Witold Dłubakowski, członek grupy rekonstrukcyjnej

Zrzeszenia Kaszubskich Kuczerów, w roli

gen. Józefa Hallera, Puck, 10 lutego 2020 roku

FOT. SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

WYDAWCA

Zarząd Główny

Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego

ul. Straganiarska 20–23, 80–837 Gdańsk

DRUK

Bernardinum, ul. bpa Dominika 11, 83-130 Pelplin

Nakład 1200 egz.

Redakcja zastrzega sobie prawo do skracania

i redagowania artykułów oraz zmiany tytułów.

Redakcja nie ponosi odpowiedzialności

za treść ogłoszeń i reklam.

ÒRMÙZDOWÉ SKRĚ ROZZÔLIŁĚ SĀ WE GDUŃSKÙ

Òd 1985 r. redakcjò „Pòmèranii” dôwò nôdgradë za szerzwienié wòrtnotów, co zaslëgiwają na pùblicznë ùwòżanié, za ùtwórczé pasje, rozkòscérzanié kaszëbsczi abò jiny pòmòrsczi kùlturë, spòlëznowé pòdjimiznë w òbrëmim kùlturë. Nazwa tëch wëprzédnieniów – Òrmùzdowé Skrë – pòchòdzy z ksążczy Aleksandra Majkòwsczegò *Žëcë i przigòdë Remùsa*.

ODI. S. LEWANDOWSCZI

17gromicznika w Stòromieszczi Radnicë we Gduńskù diplomë i tëż sztaturczy wëkùmóné dlò laùreatów przez Wójcecha Wesserlinga dostelë: Sławòmir Bronk, Krësztòf Kòpizska, Krësztòf Gradowsczi, Mirosława Mòller, karno Nadolanie, Wójcech Méger, Éwèlina Karczewskò i Piotr Zatoń.

Ùrocżëzna zacząła sã òd przeczëtaniò dzëlëkù *Remùsa* ò biòtce lëchégò Arimana i bëlnégò Òrmùzda w kaszëbsczi historii. Ùszlò przëdniczka Klubù Sztudérów przëbòczëła te słowa, kùnczącë zdanim: „Bãdã Skrą Òrmùzdowã”. Pòtemù Andrzej Bùsler i Karolëna Serkòwskò przëwitelë pòzeszlëch gòscy, wëstrzòd jaczich – òkróm familiów i drëchów laùreatów – bëlë m.jin. przëdstòwcowie wëszëznów Kaszëbskò-Pòmòrsczegò Zrzeszeniò (z przëdnikã Janã Wërowińsczim i wiceprzëdnikã Èugèniuszã Przëczkòwsczim). Lëst z pòwyszëznim przëstòł tëż przëdnik Kaszëbsczegò Parlamentarnégò Zespòłu Kazimierz Kleina.

Nòwòżniészim dzëlã wëdarzeniò bëło czëtanié laudacjów i wrãcziwanié nôdgradów przez przëdnika Redakcjowégò Kòlegium Piotra Dzekanowsczegò i przëdnegò redaktora „Pòmèranii” Sławòmira Lewandowsczegò. Wiele skrëszeniò pòjawiło sã òbczas pòdzakòwaniów òd nônowszich Skrów. Wòrt pòdczorchnã, że dzãka

Mirosławie Mòller brzëmiałë tu nié blòs kaszëbizna i pòlaszëzna, ale tëż kòcewskò gwara.

Laùreatóm wiszowelë tëż pòzeszli gòsce, m.jin. wójt gminë Lëpińce Andrzej Lemańczik, chtëren dzakòwòł za spòlëznowã robòtã przëdno Wójcechowi Mëgrowski, i Waldemòr Szczëpiór – direktór Centrum Kùlturë, Spòrtu, Turisticzi i Biblioteczi w Gniewinie, jaczi w miono wójta swòji gminë gratulowòł òsoblëwie Nadolanóm.

Òbczas ùrocżëznë w Radnicë bëło jesz wrãcziwónë stipendium m. Izabellë Trojanowsczi. Zgòdno z ji testamentã je òno namienioné młòdim gazëtnikóm zajimającym sã kaszëbiznã. Latos dostòł je Gracjón Fòpka z Radia Kaszëbë, chtëren tej-sej pisze tëż do „Pòmèranii”. Diplóm i kùwertã z dëtkama delë mù Éwa Górskò i Jón Wërowińsczi.

Na zakùnczenié wëstãpiło karno Nadolanie. Jich pëszny spiw i tuńce baro sã widzalë ùczãstnikóm wëdarzeniò, chtërny dzakòwelë jima wiòldżima brawama. Pò òficialnym dzëlu ùrocżëznë bëł jesz czas na individualné pòwyszëznia, òdjimczy i bëlny młòdzowi kùch, jaczi przëwiozła do Gduńska znónò mèsterka kaszëbsczi kùchni Zyta Górnò.

Bóg zapłac wszëtczim, co bëlë z nama òbczas ti nadzwëkòwi rozegracji, i ju terò ròczimë za rok.

FOT. KAROL STĄNCZAK / POMORSKIE.U

Uroczystości w miejscu zaślubin Polski z morzem z 1920 roku. Do zgromadzonych przemawia marszałek województwa pomorskiego Mieczysław Struk.

ŚWIĘTOWALIŚMY 100. ROCZNICĘ ZAŚLUBIN POLSKI Z MORZEM

W rozmowie, której zapis ukazał się w styczniowym numerze „Pomeranii”, Hanna Pruchniewska, burmistrz Pucka, mówiła m.in., że 100. rocznica zaślubin Polski z morzem musi różnić się od corocznych uroczystości. Dlatego tym razem przygotowano znacznie więcej niż w ubiegłych latach propozycji dla mieszkańców i gości, tak aby każdy mógł znaleźć coś dla siebie.

Miasto Puck przygotowało wiele imprez kulturalnych, edukacyjnych, rozrywkowych i sportowych dla wszystkich, niezależnie od wieku. Każdy, kto miał okazję być w Pucku 10 lutego, ale również w dniach poprzedzających, mógł zobaczyć miasto pełne ludzi ciekawych tego, co dzieje się w różnych jego miejscach, a przede wszystkim aktywnie uczestniczących w wydarzeniach, których celem było nawiązanie do 100. rocznicy zaślubin Polski z morzem.

GENERAŁ HALLER PONOWNIE NA POMORZU

Z pewnością ciekawym punktem w kalendarium imprez była możliwość wejścia z przewodnikiem na teren dawnego Morskiego Dywizjonu Lotniczego, czyli w miejsce, gdzie gen. Józef Haller dokonał symbolicznych zaślubin. Obecnie obszar ten należy do prywatnego przedsiębiorstwa i na co dzień jest niedostępny dla zwiedzających. Nie brakowało zatem chętnych, aby wraz z przewodnikiem zobaczyć to miejsce na własne oczy.

Oczywiście najważniejszym dniem obchodów jubileuszu był 10 lutego. Tego dnia na stację w Pucku wjechał historyczny pociąg prowadzony przez zabytkowy polski parowóz Ol49. Jechał nim gen. Józef Haller, w którego wcielił się członek grupy rekonstrukcyjnej Zrzeszenia Kaszubskich Kuczerów Witold Dłubakowski. Towarzyszyli mu m.in. marszałek województwa pomorskiego Mieczysław Struk, marszałek województwa kujawsko-pomorskiego Piotr Całbecki, wice-marszałek Sejmu Małgorzata Kidawa-Błońska oraz władze

Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego z prezesem Janem Wyrowińskim na czele.

Skład wyruszył dwie godziny wcześniej z dworca Gdańsk Główny, gdzie poprzedniego dnia odbyła się inscenizacja powitania generała Józefa Hallera. W tej uroczystości uczestniczyła m.in. prezydent miasta Gdańska Aleksandra Dulkiewicz.

Jadący do Pucka pociąg zatrzymał się w Redzie, gdzie na budynku dworca odsłonięto tablicę pamiątkową poświęconą dowódcy Błękitnej Armii.

Na stacji w Pucku gen. Hallera powitały władze miasta wraz z uczestnikami obchodów. Następnie rekonstruktorzy, goście i mieszkańcy przeszli w pochodzie na Rynek. Tam odegrana została „scena balkonowa” z udziałem gen. Józefa Hallera, którego jedna z mieszkank Pucka zaprosiła na herbatę. Dowódca Frontu Pomorskiego skorzystał z propozycji i pożegnał uczestników pochodu oraz zaprosił ich na dalszy ciąg rekonstrukcji historycznej w godzinach popołudniowych.

NASTAŁA POLSKA MORSKA

Główne uroczystości rocznicowe rozpoczęły się na puckim Rynku. Tam prezydent RP Andrzej Duda, prezes IPN Jarosław Szarek, burmistrz Pucka Hanna Pruchniewska oraz Grażyna Miotk-Szpiganowicz odsłoniли tablicę pamiątkową poświęconą Antoniemu Miotkowi (piszemy o tym wydarzeniu więcej na stronie 15). Prezydent odsłonił również tablicę

upamiętniającą 100. rocznicę zaślubin Polski z morzem i powrotu Pomorza do macierzy. Tablica jest umieszczona na fasadzie kościoła pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła. Następnie w puckiej farze, zgodnie z coroczną tradycją, rozpoczęła się msza święta pod przewodnictwem metropolity gdańskiego abp. Sławoja Leszka Głódzia. Po nabożeństwie uczestnicy uroczystości w asyście kompanii reprezentacyjnej i orkiestry Marynarki Wojennej RP przeszli do portu rybackiego, gdzie – jak co roku – odbył się uroczysty akt odnowienia zaślubin Polski z Bałtykiem.

– Mamy nadzieję, że huczne i nagłośnione obchody 100. rocznicy zaślubin Polski z morzem sprawią, że do każdego Polaka dotrze informacja, że 10 lutego 1920 roku, a więc dopiero po roku i trzech miesiącach od odzyskania przez Polskę niepodległości, Pomorze wróciło wreszcie do Polski. Polska odzyskała zaś dostęp do morza, nastąpiła Niepodległa Morska, nastąpiła Polska Morska – mówiła podczas uroczystości w porcie rybackim burmistrz Hanna Pruchniewska.

Burmistrz przypominała licznie zgromadzonym mieszkańcom Pucka i gościom, dlaczego właśnie tutaj, nad Zatoką Pucką, gen. Józef Haller dokonał symbolicznych zaślubin Polski z morzem.

– Puck był jedynym miastem z portem na krótkim 147-kilometrowym odcinku polskiego Wybrzeża po wynegocjowanym powrocie Pomorza do Polski. Należy podkreślić, że była to również zasługa stanowczego stanowiska, determinacji i nieugiętej postawy Kaszubów, którzy strzegli swoich tradycji i języka, deklarując nieustannie chęć powrotu do Polski. „Nie ma Kaszëb bez Polonii, a bez Kaszëb Polëczy” – jak głosił Hieronim Derdowski. Okoliczności sprawiły, że wybór padł na Puck jako miejsce symbolicznych zaślubin Polski z morzem. Właśnie tutaj kaszubski rybak mógł przekazać straż nad Bałtykiem polskiemu marynarzowi – podkreślała Hanna Pruchniewska.

O postawie i zasługach Kaszubów w kwestii powrotu Pomorza do Rzeczypospolitej mówił także Jan Wyrowiński, prezes Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

– To, że przed 100 laty, 10 lutego 1920 roku, doszło do uroczystych zaślubin Polski z morzem, to, że przed 100 laty odradzająca się Polska odzyskała dostęp do Bałtyku ze wszystkimi płynącymi z tego faktu dobrodziejstwami, stało się w głównej mierze możliwe dzięki postawie Kaszubów, odwiecznych mieszkańców tej nadmorskiej ziemi, którzy – świadomi swej odrębności etnicznej i kulturowej – przez czas pruskiej niewoli trzymali z Polską, którzy trzymali z Bogiem! – mówił w porcie rybackim Jan Wyrowiński.

Prezes Wyrowiński podkreślał także kluczową rolę młodej kaszubskiej inteligencji w procesie przywracania polskiej państwowości na Kaszubach i Pomorzu.

– Wspomnę choćby Aleksandra Majkowskiego, Jana Karnowskiego, Bolesława Lipskiego i Franciszka Kręckiego, szefa Organizacji Wojskowej Pomorza. To oni prowadzili Kaszubów kaszubską stęgną do niepodległej Polski. Wielu z nich przyszło za swoje ówczesne zaangażowanie zapłacić w 1939 roku cenę najwyższą! – podkreślał prezes ZKP.

O ważnej roli rdzennych mieszkańców Pomorza w pielęgnowaniu polskości mówił także prezydent RP Andrzej Duda.

– To jest wielka zasługa ludzi tej ziemi, ludzi zawsze wiernych Polsce, ludzi, którzy przez dziesięciolecia, albo nawet przez stulecia, nie wahali się za Polskę i polskość zapłacić ceny najwyższej. To, co potem nastąpiło, cierpienie obozu koncentracyjnego Stutthof, śmierć tysięcy Kaszubów w Piaśnicy za Polskę, za polskość, za to, że ją tutaj przywrócili i budowali, za to, że przy niej przetrwali i starali się ją odzyskać, jest najlepszym świadectwem, jakimi synami Rzeczypospolitej i jakimi synami i córkami tej ziemi Państwo jesteście. Chcę pokłonić się Pomorzu, chcę pokłonić się Kaszubom, chcę pokłonić się ludziom tej ziemi, tym pokoleniom i tym grobom tych, którzy o Polskę i polskość tutaj walczyli – w to stulecie, w imieniu całej Rzeczypospolitej, w imieniu wszystkich naszych rodaków mieszkających w Polsce i na całym świecie – mówił w puckim porcie prezydent Andrzej Duda.

OD PUCKA PO TORUŃ

Po oficjalnych uroczystościach w porcie rybackim 300 metrów dalej, w miejscu faktycznych zaślubin Polski z morzem w roku 1920, odbyła się inscenizacja odtwarzająca wydarzenie sprzed 100 lat z udziałem grup rekonstrukcyjnych z Pomorza. Na puckim rynku zapraszał na nią Witold Dłubakowski, który tego dnia wcielił się w gen. Józefa Hallera.

Puckie uroczystości były najważniejszym wydarzeniem spośród wielu innych poświęconych 100. rocznicy powrotu Pomorza do Rzeczypospolitej, które zostały zapoczątkowane 10 stycznia w Toruniu. O rocznicy było głośno w Grudziądzu, Gniewie, Kartuzach, Kościerzynie, Brusach, Chojnicach, Starogardzie Gdańskim, Wejherowie i oczywiście w Gdańsku.

W stolicy województwa jednym z wydarzeń, o którym także należy wspomnieć, była premiera albumu „Powrót Pomorza w granice Rzeczypospolitej. W setną rocznicę 1920–2020”, która odbyła się 9 lutego w Dworze Artusa. Bogato ilustrowany album, którego merytoryczną stroną opracowali prof. Cezary Obracht-Prondzyński i dr Krzysztof Korda, w bardzo atrakcyjny i interesujący sposób opowiada historię związaną z powrotem Pomorza do Polski. Autorzy ukazują procesy modernizacyjne zachodzące na Pomorzu w XIX wieku, podkreślając znaczenie polskiego ruchu narodowego wraz ze specyfiką kulturową Pomorza Nadwiślańskiego przed I wojną światową. Czytelnik dowie się także, co działo się w latach 1918–1919, jak wyglądał proces przejmowania Pomorza przez Polskę, jak przebiegał plebiscyt, jak kształtowały się granice oraz powstawały struktury władzy w 1920 roku.

Album „Powrót Pomorza w granice Rzeczypospolitej w setną rocznicę 1920–2020” jest doskonałym podsumowaniem wszystkich wydarzeń i uroczystości rocznicowych, które odbyły się na Pomorzu w ostatnich miesiącach.

SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

FOT. SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

Prezydent RP Andrzej Duda podpisuje akt odnowienia zaślubin Polski z morzem, który trafił do kapsuły czasu. Obok stoją prezes ZPK Jan Wyrowiński i burmistrz Pucka Hanna Pruchniewska.

WYSTĄPIENIE PREZYDENTA RP ANDRZEJA DUDY W PORCIE RYBACKIM W PUCKU, 10 LUTEGO 2020 R.

To rzeczywiście dzień zupełnie wyjątkowy. Takich zaledwie kilka mamy w okresie, kiedy obchodzimy stulecie odzyskania przez Polskę niepodległości. Poczynając od 2018 roku, kiedy 11 listopada obchodziliśmy ten symboliczny dzień, kiedy Polska wróciła na mapę Europy i świata po 123, a czasem 146 latach zaborów, kiedy nasze państwo z powrotem znalazło się wśród innych wolnych krajów europejskich po straszliwej hekatombie I wojny światowej, ale przede wszystkim po wspomnianym długim czasie zaborów. Po powstaniach, po tym wszystkim, co Polacy przeżyli i przetrwali w tamtym okresie.

Oprócz tamtego 11 listopada do tych wydarzeń najważniejszych, które z całą pewnością Polskę ukształtowały i które budowały naszą historię, należało powstanie wielkopolskie, dzięki któremu Wielkopolska wróciła do macierzy, należały powstania śląskie, przede wszystkim to pierwsze. Należał powrót Polski nad morze, czyli wydarzenie, którego setną rocznicę obchodzimy dzisiaj, 10 lutego 2020 roku. Należała wreszcie wojna polsko-bolszewicka i wielka bitwa warszawska. I na samym końcu odzyskanie przez Polskę Górnego Śląska, które zakończyło proces kształtowania granic Rzeczypospolitej i Polska mogła się dalej spokojnie rozwijać, choć niestety tylko przez 20 lat.

Tamto ważne wydarzenie, ten 10 lutego jest dla odbudowy polskiego państwa spośród tych wszystkich właściwie najważniejszy, dla odbudowy polskiego państwa w znaczeniu gospodarczym. Dlatego że fundamentem tej nowo kształtującej się Polski była Gdynia, której budowa rozpoczęła się zaraz po tym, kiedy Polska wróciła nad Bałtyk. Potem dzięki temu możliwe było rozwijanie naszego państwa, rozwijanie eksportu.

Otworzyły się oceany i morza całego świata dla naszych żeglarzy, dla naszej bandery, dla naszych marynarzy, także dla polskiej Marynarki Wojennej, utworzonej przez marszałka Józefa Piłsudskiego w 1918 roku. Dla tej nowej Polski, która była projekcją marzeń całych pokoleń, które o nią

walczyły. To był bardzo ważny czas, który chyba nie byłby możliwy, gdyby nie Państwa przodkowie, gdyby nie Wasi dziadkowie, Wasi ojcowie, gdyby nie Kaszubi, którzy na tej ziemi, tak jak już było wielokrotnie mówione, przetrwali ze swoim głębokim poczuciem odrębności, ze swoim głębokim poczuciem polskości, ze swoim głębokim poczuciem wierności Rzeczypospolitej. Przetrwali wszystkie najtrudniejsze chwile. Przetrwali germanizację, przetrwali Prusy, przetrwali prześladowania. I tutaj przyszli, w to miejsce, tamtego 10 lutego 1920 roku, by towarzyszyć gen. Józefowi Hallerowi, polskiemu żołnierzom i politykom, którzy tutaj przybyli z Warszawy, po to, by razem z nimi świętować, w zaślubinach Polski z morzem.

I miał wtedy miejsce moment chyba najbardziej symboliczny i najważniejszy obok samego rzucenia platynowego pierścienia przez gen. Hallera w wody Bałtyku. Moment, w którym rybacy z Pucka, Kaszubi, trzymając wiosła, jako strażnicy polskiego Bałtyku, przekazali pieczę i straż nad Bałtykiem polskim żołnierzom, którzy tutaj przybyli.

To jest wielka zasługa ludzi tej ziemi, ludzi zawsze wiernych Polsce, ludzi, którzy przez dziesięciolecia, albo nawet przez stulecia, nie wahali się za Polskę i polskość zapłacić ceny najwyższej. To, co potem nastąpiło, cierpienie obozu koncentracyjnego Stutthof, śmierć tysięcy Kaszubów w Piaśnicy za Polskę, za polskość, za to, że ją tutaj przywrócili i budowali, za to, że przy niej przetrwali i starali się ją odzyskać, jest najlepszym świadectwem, jakimi synami Rzeczypospolitej i jakimi synami i córkami tej ziemi Państwo jesteście.

Chcę pokłonić się Pomorzu, chcę pokłonić się Kaszubom, chcę pokłonić się ludziom tej ziemi, tym pokoleniom i tym grobom tych, którzy o Polskę i polskość tutaj walczyli – w to stulecie, w imieniu całej Rzeczypospolitej, w imieniu wszystkich naszych rodaków mieszkających w Polsce i na całym świecie.

Bóg Wam zapłać za Waszą służbę, za Waszą niezłomną wierność Pomorzu, Polsce, Bałtykowi, za to wszystko, dzięki czemu możemy być także tu dzisiaj i razem stać na polskim Wybrzeżu. Stać nad Zatoką Pucką. Stać, patrząc na wody zatoki i wody Bałtyku, tego małego i wielkiego morza. I być razem z Wami. Trzymając się za ręce, mówić: Jeszcze Polska nie zginęła, kiedy my żyjemy.

Szczęść Wam Boże, Kaszubi.

WYSTĄPIENIE JANA WYROWIŃSKIEGO, PREZESA ZRZESZENIA KASZUBSKO-POMORSKIEGO, W PORCIE RYBACKIM W PUCKU, 10 LUTEGO 2020 R.

Tczëwòrtny Wasto Prezydence! Tczëwòrtnò Wastnò Marszałek! Tczëwòrtny Wastostwò!

To, że przed 100 laty, 10 lutego 1920 roku, doszło do uroczystych zaślubin Polski z morzem, to, że przed 100 laty odradzająca się Polska odzyskała dostęp do Bałtyku ze wszystkimi płynącymi z tego faktu dobrodziejstwami, stało się w głównej mierze możliwe dzięki postawie Kaszubów, odwiecznych mieszkańców tej nadmorskiej ziemi, którzy, świadomi swej odrębności etnicznej i kulturowej, przez czas pruskiej niewoli trzymali z Polską, którzy trzymali z Bogiem!

Do przekonania, że „co kaszubskie, to polskie”, doszła zorganizowana w ruchu młodokaszubskim rodzima inteligencja, której przedstawiciele odegrali kluczową rolę w procesie przywracania polskiej państwowości na Kaszubach i Pomorzu, że wspomnę choćby Aleksandra Majkowskiego, Jana Karnowskiego, Bolesława Lipskiego i Franciszka Kręckiego, szefa Organizacji Wojskowej Pomorza. To oni prowadzili Kaszubów kaszubską stegną do niepodległej Polski. Wielu z nich przyszło za swoje ówczesne zaangażowanie zapłacić w 1939 roku cenę najwyższą!

To za sprawą ich i rzeszy im podobnych budzicieli kaszubskiego ducha, w tym wielu księży katolickich, polska delegacja w Wersalu mogła położyć na negocjacyjnym stole twarde i trudne do zbitcia argumenty.

Siła tych argumentów brała się z efektów tytanicznej pracy organicznej, którą utożsamiająca się z polskością społeczność Kaszub i Pomorza w drodze samoorganizacji i z umiejętnym wykorzystaniem przepisów pruskiego prawa, w zażartej rywalizacji z żywiołem niemieckim, wykonała na niwie gospodarczej, społecznej i kulturalnej.

Bracynowie Kaszëbi!

Tak jak sto lat temu wa so zjacha dzysò w gromadze do Pùcka. Niech całò Pòlska òbdczi jaczim mòdlã naszich starców, swiãdny jich pòswiãceniò i dërowaniò przë Pòlsce przez czas prëschi niewòlë, wiérny nasi prastòri mówie, wiérny tradycji i zwëkóm dërch trzimómë starzã nad Bòłtã.

Jesteśmy z naszymi sztandarami, sztandarami Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, znakami i atrybutami naszej tożsamości. Od zwycięstwa „Solidarności” w 1989 roku spełniają się w pełni marzenia młodokaszubów wiodących przed 100 laty Kaszubów do Polski. Czujemy się nareszcie prawdziwymi gospodarzami naszej ziemi, budując jej pomyślność poprzez zaangażowanie w samorząd terytorialny i z wykorzystaniem pomorsko-kaszubskich cnót: rzetelności, dotrzymywania umów, solidności, pracowitości i punktualności. Z pomocą Rzeczypospolitej swobodnie pielęgnujemy i rozwijamy język kaszubski i krzewimy kulturę. Tym sposobem najlepiej służymy naszej wielkiej ojczyźnie – Polsce.

Niech żëją Kaszëbë! Niech żëje Pòmòrzë! Niech żëje Pòlskò!

WYSTĄPIENIE ALEKSANDRY DULKIEWICZ, PREZYDENT MIASTA GDAŃSKA, W DWORZE ARTUSA, 9 LUTEGO 2020 R.

Szanowni Państwo,

od lat każdego dnia w południe z karylionu na Ratuszu Głównego Miasta w Gdańsku unosi się melodia „Roty” i „Hymnu kaszubskiego”. To są bardzo ważne dla tożsamości naszego miasta utwory. Dzisiaj również przed rozpoczęciem naszego spotkania wykonano te melodie. Niosą one przesłanie pozostawione nam przez naszych poprzedników. Kiedy słyszę dźwięki „Hymnu kaszubskiego”, od razu przychodzą mi na myśl związane z nim słowa poety Hieronima Derdowskiego: „Tam gdzie Wisła òd Krakòwa w pòlsczé mòrze plënie...” i zaraz „Nigdë do zgùbë nie przinãdã Kaszëbë”. Zapisał je ku pokrzepieniu serc w latach osiemdziesiątych XIX wieku, w okresie kulturkampfu, kiedy Ka-

FOT. KAROL STANČAK / POMORSKIE.EU

Promocja albumu „Powrót Pomorza w granice Rzeczypospolitej. W setną rocznicę 1920–2020” w Dworze Artusa w Gdańsku.

szubi byli, jak głosili cudzoziemscy naukowcy, „ostatkiem Słowian na południowym wybrzeżu Bałtyku”. Derdowski wyjechał do Stanów Zjednoczonych i tam zmarł, ale przesłanie jego pieśni przetrwało na Pomorzu. Po wielkiej wojnie tutaj odegrało olbrzymią rolę.

Latem 1912 roku sto metrów od miejsca, w którym się teraz znajdujemy, odbyło się spotkanie grupy inteligencji: prawników, lekarzy, księży, dziennikarzy, którzy powołali do życia Towarzystwo Młodokaszubów. W czasie, kiedy Cesarstwo Niemieckie mocno stało w posadach, niepodzielnie panowało na tych terenach, dynamicznie rozwijała się jego gospodarka i nic nie zwiastowało kryzysu, grupa głównie młodych, dobrze wykształconych ludzi, często o chłopskich korzeniach, zorganizowała się pod hasłem „Co kaszubskie, to polskie” i zintensyfikowała działalność społeczno-kulturalną na polu narodowym. To oni w dużej mierze przyczynili się do tego, że kiedy na początku 1918 roku prezydent USA Woodrow Wilson w swoim orędziu ogłosił potrzebę budowy niepodległej Polski w oparciu o terytoria etnograficznie bezsprzecznie polskie z wolnym dostępem do morza, ludność kaszubska była na tyle zdeterminowana, żeby zawalczyć o zamieszkanie przez nią region, aby ten powrócił w granice Rzeczypospolitej. Warto przywołać nazwiska tych, którzy tutaj – w Gdańsku, na Pomorzu – tak wytrwale służyli sprawie polskiej, a zaangażowani byli w prace Podkomisariatu Naczelnej Rady Ludowej: Franciszek Kręcki, Stefan Łaszewski, Józef Wybicki, Aleksander Majkowski i wielu innych. To oni w kwietniu 1919 roku wysłali do Paryża delegację, otoczoną już legendą, która miała świadczyć wobec uczestników konferencji pokojowej za przyznaniem Gdańska i Pomorza Nadwiślańskiego Polsce.

Cieszę się, że możemy uczestniczyć dzisiaj w prezentacji tak ważnej i potrzebnej publikacji jak „Powrót Pomorza w granice Rzeczypospolitej. W setną rocznicę 1920–2020”. Niech poszerza ona wiedzę czytelników. Może dzięki niej niektórzy w końcu zauważą i zrozumieją, dlaczego od lat codziennie w południe w Gdańsku z Ratusza Głównego Miasta płyną dźwięki „Roty” i „Hymnu kaszubskiego”.

ODJ. P. PASTALENC

BĚLNŌ ZABAWA ŐBCZAS KASZĚBSCZĚGŌ SWIĀTA

„Witŏjtaż w Ergo Arenie – jaskini Gduńskich Lwŏw” – tacji nŏdpis witŏł ŏbzĕrŏczŏw „Kaszĕbsczĕgŏ Mecz”, jaczi skũncził sĀ dobĕcym Trefla Gduńsk, pĕsznĀ zabawĀ i rekŏrdowĀ frekwencjĀ. Jak rok w rok wĕdarzeniĕ dało trzŏsk w całĀ Pŏlsce. ŐpisywajĀ je gazetĕ i internetowĕ portale, niĕ blŏs te zrzeszonĕ z sĕcowĀ balĀ.

W piĀtk 14 gromicznika 9980 lĕdzy ŏbzĕrało mecz Trefla z Cuprum Lubin. Wikszosc to bĕlĕ uczniowie i ucznienci ze 125 pŏmŏrskich szkŏłŏw, jaczi ucĀj sĀ kaszĕbszczĕgŏ jĀzĕka. W niżŏdny jiny halĕ w Pŏlsce niĕ bĕło w tim sezonie Plus Lidżi Sĕcowi Balĕ wicy kibi-cŏw. To rekŏrd! Nŏstrŏj na halĕ bĕł jak rokroczno redotny, a czŏrno-żŏltĕ fanĕ dĕrch przĕbŏcziwalĕ, że to prŏwdzĕwĕ kaszĕbszczĕ swiĀto.

Zabawa zaczĀła sĀ jesz przed meczĀ. Kŏł bŏjiszcza pŏjawiła sĀ bina, na jaczi wĕstĀpiło Kaszĕbszczĕ Karno Spiĕwĕ i Tuńca „Przŏdkowianie” a tĕż Przĕdkŏwskŏ DĀtŏ Őrkestra pŏd przĕdnictwĀ Zdzysława Plĕchtĕ.

Ősoblĕwi ŏrĀdz do swiĀtowaniŏ mielĕ dobiwcowie plasticznĕgŏ kŏnkũrsu Aktywne Kaszuby. Őstelĕ nima: Őliwiŏ Bŏjke (Sp. Sz. w Czelnie), Marcel Brzeszi (Sp. Sz. w Lĕsniewie), Martina Sokŏłka (Sp. Sz. we

ODJ. P. PASTALENC

J. Wĕrowińszci wieszŏwŏł dobiwcŏm kŏnkũrsu Aktywne Kaszuby.

Trefl ni miŏł wikszich jiwŕwŏw z dobĕcym.

Wrzescu), Juliô Klaman (Sp. Sz. nr 1 w Czerskù), Martina Kropidłowskô (Sp. Sz. nr 4 w Kòscérznie), Dómnik Szulta (Sp. Sz. w Kòrném), Manuela Fronda (Zespól Ògłowòstòłcącèch Szkòłów w Bëtowie), Nataliô Wòlskô (Zespól Warkòwèch i Ògłowòstòłcącèch Szkòłów w Kartuzach) i Szëmón Czôpiewsczi (Zespól Warkòwèch i Ògłowòstòłcącèch Szkòłów w Kartuzach). Wëprzédnienia dostelë: Ùrszula Wòłańskô (Sp. Sz. we Wickù), Alicjô Liberackô (Sp. Sz. w Miszewie), Zofiô Schutz (Sp. Sz. w Kaliszu), Kacper Wëdrowsczi (Sp. Sz. w Prokòwie), Martina Stenka (Zespól Ògłowòstòłcącèch Szkòłów w Bëtowie), Mikòłój Héwelt (Ògłowòstòłcącè Liceùm w Pùckù).

Latosą prowadną témą kònkùrsu bëło wrócenie Pòmòrzò w grançe Pòlschi w 1920 rokù. Ròczimë na starnã www.kaszubi.pl, dze jidze òbezdrzec wszëtczë nòdgródnòne dokazë.

Przed meczã kòl bòjiszcza prezentowalë sã wszelejaczé krómë ze swòjorãcznyma wërobinama, a kibice pòznòwelë tradycjowé kaszëbsczë spòrtowé disciplinë, jak bùczka, kùłanië krãga abò ramsczi kón. Bëła téz ùczba „Kaszëbsczich nót”. Przed samim zaczãcym spòrtowèch mióneków òstòł zaspiewóny m.jin. „Kaszëbsczi Marsz”, a sécowèch balòrzów wëprowadzëlë na bòjiszcze ùczniowie z kaszëbsczich szkòłów w Lesnie, Lesnicach i Mòstach.

Jeżlë jidze ò sóm mecz, to òstrò biòtka bëła blós w pierszim sece. Gduńszim lwóm ùdało sã w nim równak dobëc i pòzni ju bez nizódnèch jiwrow delë so radã z gòscama z Lubina. Mielë górã w kòzdim elemencie sécowi balë. Bëłno wëchòdzył jima serwis, ùdòwałë sã bloczi. Letkò ùdostóné 3:0 i òficyjalny pòrtal Plus Lidzi mógł napisac: „Trefl nie zawiódł kaszubskich kibiców” [<http://www.plusliga.pl>]. *Pierszi róż*

jesmë grełë dlò tak wiòldzi pùbliczi. To bëło widzec òsoblëwie w pierszim sece. Pòzni ju jesmë grełë bez sztresu. Czim wicy mdze taczych meczów, tim barzi mdzemë naladowóny. Ròczã! Niech taczé swiãto bãdże tidzén w tidzén – gòdòł pò meczu trenëra Trefla Michòł Winiarsczi. Spòrtowcë grajã dlò kibiców. Jeżlë tej bëło na halë wnet dzesãc tèsãcy lédzy, to to naju niosło. To bëłnò inicjatiwa – dodòwòł strzódkòwi gduńszégò karna Wòjcech Grzib.

„Kaszëbsczi Mecz” w Ergo Arenie zòrganizowalã Stowòra Trefl Pomorze wespół z Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim. Pòstãpnny róż wielëna dokazów przëslónèch na plasticzny kònkùrs i frekwencja dzecy na meczu bëła wiele lepszò, jak jesmë sã spòdzéwelë. Dzakùjemë ùcznióm i jich szkòlnym, że zòs tak bëłno òdpòwiedzëlë na najã ròczbã i że tak sã przërèchtowelë do kibicowaniò. Rok w rok mómë starã przëszkòwac jak nòwicy kaszëbsczich elementów. Latos òkróm kaszëbskòjãzëkòwégò spikera i kaszëbsczich nòdpisów na telebimach młodi lédze mòglë téz sã spròbòwac w tradycjowèch kaszëbsczich spòrtach. Dzakã wszëtczim za nadzwëkòwą kaszëbską, spòrtowã atmòsferã! – gòdò Lucyna Radzimińskò z Bióra Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniò.

„Kaszëbsczi Mecz” òstòł zòrganizowóny ju piãti róż. Rèchtowanië tegò wëdarzeniò zaczãło sã w sezonie 2015/2016. Partnërama kaszëbsczégò swiãta w Ergo Arenie sã: Marszòłkòwsczi Ùrząd Pòmòrsczégò Wòjewòdztwa, Kaszëbskò Zrzesz Robòtòdòwòczów (pòl. Kaszubski Zwiãzek Pracodawców), pòdjimiznë Trefl, Pòrt Gduńsk, Mega – bùdowizna i energetika, Saltus Ùbezpieczenia, Leroy Merlin, Mario Global Service i PB Górski.

AM

Mecz bëł leżnosã do dobri zabawë.

Sécowèch balòrzów wëprowadzëlë na bòjiszcze ùczniowie z kaszëbsczich szkòłów w Lesnie, Lesnicach i Mòstach.

ODŁ.P. PASTALENC

Z WIEŻOWCA WIDZIMY DALEJ

– Mieszkamy tylko czterdzieści kilometrów od stolicy województwa, ale dla niektórych naszych dzieci to było pierwsze spotkanie z takim Gdańskiem – mówi nauczyciel Dariusz Zelewski, dyrektor kartuskiej jedyнки.

OD: KINGA DĄBROWSKA

Z 32. piętra Olivia Star, budynku stojącego w Gdańsku, oczy obejmują szeroki horyzont. Morze, miasto z portem i stoczną, średniowieczne ceglane kościoły, zupełnie nowe blokowiska, gdyński klif i wiele więcej...

Taki widok pobudza, inspiruje, rodzi marzenia.

Zapewne dlatego to miejsce Leszek Szmidtke wybrał na pierwsze zajęcia w ramach swojego nowego projektu. Dotychczas jego Fundacja Inspirujące Przykłady organizowała różne spotkania, warsztaty i wizyty dla młodzieży ze szkół średnich w nowoczesnych interesujących firmach. W lutym wystartowała pierwsza tura zajęć dla młodszych dzieci, uczniów klas czwartych i piątych szkół podstawowych. Nie wszystkim, tylko tym, które uczą się kaszubskiego. – Postanowiliśmy pokazać kaszubszczyznę i kaszubski Gdańsk w sposób atrakcyjny dla najmłodszych. Niech się dobrze bawią, a przy okazji poznają kaszubskie akcenty w Gdańsku i przekonają się, że po kaszubsku można opisać więcej niż się im wcześniej wydawało – opowiada o projekcie Szmidtke.

10 lutego do Gdańska pojechała grupa uczniów z kartuskiej jedyнки, czyli Szkoły Podstawowej nr 1 imienia św. Kazimierza. Najpierw dzieci brały udział w warsztatach o Gdańsku. Ich częścią było oglądanie kaszubskiej stolicy z dużej wysokości. Zgadywały, co widzą. Później, już niżej, odkrywały swoje mocne strony z psychologami i trenerami.

– Prawdę mówiąc, nie zdawałem sobie sprawy, że dla części naszych uczniów Gdańsk to tylko galerie handlowe. Nic nie wiedziały o jego pięknych starych budynkach ani o stoczni, porcie. Dla nich było to coś zupełnie nowego. A na dodatek przez pół dnia rozmawiały ze swoim nauczycielem tylko po kaszubsku. Początkowo zdawało się to im dziwne, ale szybko się przyzwyczyły. Przekonały się, że nasza mowa jest odpowiednia również tam. To była piękna przygoda, naprawdę ciekawe zajęcia – mówi Dariusz Zelewski i dodaje: – Jeśli miałbym udzielić rady tym, którzy pójdą naszym śladem, to przed podróżą warto przygotować dzieci, trochę opowiedzieć im o Gdańsku.

Oprócz małych kartuzian w lutym na podobne wycieczki wybrały się dzieci z kilku innych szkół powiatu kartuskiego. To, jak wielu uczniów jeszcze skorzysta z takich zajęć, zależy od hojności kaszubskich firm, bo to one finansują cały projekt. Zaczął BAT.

– W tym projekcie działamy wspólnie ze Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim. Jego częścią jest wydanie podręcznika dla dzieci „ABC ekonomii” po kaszubsku. Mamy już zgodę Fundacji Rodziny Czepczyńskich, która przygotowała tę ważną książkę – mówi Leszek Szmidtke.

P.D.

Z KASZUBSKIEGO TŁUM. AM

Z CHMURNIKA DŌ WIDZEC DALI

Mieszkŏmë le 40 kilometrŏw òd stolëcë wŏjewództwa, kò dlŏ niejednëch naszich dzecy to bëło pierszé zetkanié z taczim Gduńskã – gŏdŏ szkolny Dark Zelewsczi, direktŏr kartësczi jedinczi.

ODJ. KINGA DABROWSKŌ

Z 32. szosu Òlivië Star, bùdinkù, jaczi stoi wë Gduńskù, òczë òbjimają szeroczi widnik. Mŏrżë, miasto z pŏrtã a òkrãtowniã, strzédniowiekŏwë cëglanë kŏscolë, czësto nowë blokŏwiszcza, gdińsczi klif i wiële wiãcy... Taczi widnik pŏdskacywŏ, inspirëjë, rodzy marzenia. Pewno temù prawie to miescë Leszk Szmëdka wëbrŏł na pierszé zajmë swŏjégŏ nowégŏ projektu. Donëchczŏs jegŏ Fùndacjŏ Inspirëjącë Mŏdła (Fundacja Inspirujãcë Przykłãdy) sztëlowa rozmajitë zetkania, warkŏwnie a gŏscënë dlŏ młodzëznë ze szkŏłŏw strzédnëch w mŏdernëch, cëkawëch firmach. W gromicznikù rëgnãła pierszŏ rëga zajmŏw dlŏ młodszich dzecy, ùczniŏw klasŏw czwiŏrtëch i piãtëch spŏdleczny szkŏłë. Kò nié wszëtczich, leno nëch, co ùczã sã kaszëbsczëgŏ. *Jesmë ùdbelë pŏkazac kaszëbiznã i kaszëbsczi Gduńsk w atrakcyjnym dlŏ dzëcy szëkù. Niech sã dobrze bawiã, a przë ti leżnoscë pŏznŏwajã kaszëbsczë akcëntë we Gduńskù i sã doznajã, że w rodny mŏwie mŏżë òpisac wiãcy, jak sã jima pierwi zdŏwało – òpŏwiŏdŏ ò projekce Szmëdka.*

10 gromicznika do Gduńska jachało karno ùczniŏw z kartësczi jedinczi, tj. Spŏdleczny Szkŏłë nr 1 miona sw. Kadzmiërza. Nŏprzŏd dzecë miałë warkŏwnie ò Gduńskù. Jich dzëlã bëło òbzëranie kaszëbsczi stolëcë richtich z wësoka. Zgadiwalë, co widzã. Pŏzni, ju niżi,

òdkriwalë swŏje mŏcne stronë z psychŏlogama a trenërama. *Prŏwdac ni miŏł jem wiëdzë, że dlŏ dzëlu naszich ùczniŏw Gduńsk to leno hańdlowë galerie. Nie wiedzëlë nick ò jegŏ pësznëch stŏrëch bùdinkach ani ò òkrãtowni, pŏrce. Dlŏ nich to bëło czësto nowë. A jesz bez pŏł dnia gŏdelë ze swŏjim szkolnym le pŏ kaszëbskù. Z piersza zdŏwało sã to jima dzywnë, në tec chùtkŏ sã przënacëłë. Doznałë sã, że nasza mŏwa je pasownŏ tãż tam. To bëła piãknŏ przigŏda, pŏ prŏwdzë cëkawë zajmë – gŏdŏ Dark Zelewsczi, a dodŏwŏ: Żlë jŏ bë miŏł dac doradã tim, co pŏjadã naszym szlachã, to przed rëzã wŏrt przërëchtowac dzëce, zdebłŏ òpŏwiedzec jima ò Gduńskù.*

Òkrŏm mŏłëch kartëzanŏw w gromicznikù na pŏdobnë rëzë jachałë dzecë z pŏrã jinëch szkŏłŏw kartësczëgŏ pŏwiatu. To, jak wiële pŏstãpnëch jesz skŏrzi-stŏ, zanŏlëgŏ òd szczerŏtë kaszëbsczich pŏdjimiznŏw, bŏ to òne finansëjã całi projekt. Zaczãł BAT.

W tim projekce jesmë razã z Kaszëbskŏ-Pòmŏrsczim Zrzeszenim. Jegŏ dzëlã je tãż wëdanië ùczbŏwnika dlŏ dzecy „ABC Ekŏnomie” pŏ kaszëbskù. Mŏmë ju zgŏdã Fùndacjë Rodzëznë Czëpczińsczych, chtërna przërëchtowa tã wŏznã ksãżkã – gŏdŏ Leszk Szmëdka.

P.D.

FOT. K. NOWOTARSKI

PRZEDSTÔWKÓW PÒ KASZĘBSKÙ NÓT WICY

Pierszi rôz w historii kaszëbsczi rësznôtë na wiôldzi binie gduńszégò Teatru Wybrzeże we Gduńskù òstôł wëstawiony dokôz w całoscë w jãzëkù kaszëbsczim, a jesz przë zalë wëfùlowóny wnetka do òstatnégò stôłka. Pòkôzóny bël téater pt. „Sąd nieòstateczny” – mòralitet àutorstwa Lecha Bądkòwsczégò w setną roczëznã jegò ùrodzeniò.

Czej jem ùczëła w niedzelnym programie Radia Gduńsk „Na bòtach i w bòrach”, że marzenim Lecha Bądkòwsczégò bëło, żebë jegò dramat „Sąd nieòstateczny” òstôł wëstawiony w jegò setną roczëznã, i że to pò pròwdze bådze zjiscony 24 stëcznika na gduńsczi binie, ùzna jem, że wòrt òbòczëc to téatralné przedstawienië. Zachãca jem drëszczi z zarządu Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò w Baninie Bëjatã Kreft i Boguszą Ropel i jesmë rëgnãłë na do Gduńska.

Na zòczãtkù ùjãła mie scenografiò, chtërna szëkòwno przeniosła wszëtczich w pieczelnë przepadnie. Tam rodzëlë sã lëché mëslë i mieszkało złé. Diòblini bëłë baro bëlno ùcharakterizowóny, a grający jich chłopi nawetka sztaturã pasowelë do swòjich rolów. Do kùńca pòkôzkù nie rozpòznòwa jem aktorów. Mùszã rzec, że widza mie sã pòstacjò Pùrtka, jezlë chòdzy ò grã aktorskã, ale tész ò jãzëk kaszëbsczi, jaczim gòdòł òdgriwający tegò diòbłã Wójcech Mëszk. Gratulérëjã Mëszkòwi òsoblëwégò spòsobù rëszeniò sã pò binie. Swòją dostojnoscą i rozwògã zwrócòł na se ùwògã Smãtk, w chtërnégò rolã wcelił sã Jark Kùklewsczi. Bël jesz młodi diòchéł Slédnik, ùczònk, chtëren pòdpòwiòdòł dërch jinszim lëché mëslë.

Czej jem z ùwògã wslëchiwa sã w tekstë kaszëbsczë wëpòwiòdoné bez aktorów, widzòł mie sã dobiér bëlnëch kaszëbsczich słów. Òddòwałë òne dëcha czasã baro

pòwòznëch tresców, a czasã nawetka żartoblëwëch. Mògã rzec, że słowizna bëła mësterno dobròndò, ani nie bëła za apartno kaszëbskò, ani pòlaszacò. Mëszlã, że ti, chtërny na co dzëń z kaszëbsczim mają mało do ùczinkù, tész zrozmielë trescë ùjãtë w mòralitece przez Bądkòwsczégò. Wiém, że òkróm Zbigniewa Jankòwsczégò nad tekstã tlòmaczënkù dulcił mëster słowa Eùgeniusz Gòłãbk, jeden z nòlepszych znajòrzów kaszëbsczégò słowa. I to sã dało czëc. Tak a tak, baro bëlno, że mómë w naszim regionie lëdzy, chtërny pòtrafiã tak mësterno przekòzac w kaszëbsczim jãzëkù to, co chcòł Bądkòwsczi òbznajmic swiatu, jezlë chòdzy ò òdwiëczną biòtkã dobra ze złim.

W przedstawieniù pòjawilë sã tész pòstacë dwùch białk, wierã miałë to bëc Kaszëbci, bò kaszëbsczë sã jich nòzwëska – Witerka i Miotczëno, chtërne sã ze sobã sztridowalë, sã nienawidzëlë i bëłë dlò se lëché. Mia jem òdczëcë, że pò Testameńce na spòdlim dokazu Jana Drzëzdżóna Mònika, dze tész pòkôzóné sã leno lëché znanczi człowieka, Kaszëbów i Kaszëbk, przédno chcëwòta – òbròz Kaszëbów je baro skrzëwiony. Ni ma w nëch dokazach lëteracczich negò dostònkù dobrëch znank i wòrtnotów. Mòże je nót taczë dokazë na binã napisacë?

Jem pòzytiwno zaskòczonò, że aktorzë amatorzë pòtrafilë tak bëlno widzów, tész mie, przeniesc w swiat mroc-

„Sąd nieostateczny” (cały tytuł dowodu Bądkòwsczégò je dlęgszi: „Sąd nieostateczny. Moralitet całkiem nowy. Sztuka w 3 aktach”) w reżiserie Felicje Basczi-Bòrzëszkòwsczi pierszi rôz bëł gróny w 2008 roku w Chònicczim Dodomù Kùlturë. Z karna aktorów, jaczi wnenczas wëstãpòwelë, we Gduńskù grałë Janina Kòsedòwskò i Barbara Lewińskò. Okróm nich na binie Teatru Wybrzeże pòjawilë sã: Wójcech Mëszk, Òskòr Kòzłòwsczi i Jarosłòw Kùklewsczi. Zwãkã i widã òbczas pòkòzkù zajimòł sã Włodzimierz Łangòwsczi, suflerama bëłë Katarzëna Mëszk i Mateusz Klebba. Ùsòdzk Lecha Bądkòwsczégò skaszëbił Zbigniew Jankòwsczi.

nëch diòblinów i zdradlëwëch lëdzy – gòda mie Bëjata Kreft z Rãbiechòwa. To robiło wrażenié. A mòja drëgò drëszka Bògumiła Ropel dopòwiedza: *Zachòwania*

pòkòzóné w nym dramacie mocno chwòtałë za serce i dalë òbròz, z chtërnym czasã spòtikómë sã w zëcym. Dalë téz mòznosc zazdrzeniò we włòsné serce. Pò pròwdze dało mie to wiele do mészleniò. Taczich przedstòwków pò kaszëbskù powinno bëc wicy. Dzakùjã Zrzeszeniémù, że mogła jem tu bëc.

Reżisérã teatru pòkòzónégò 24 stëcznika we Gduńskù bëła szkòlnò, a téz autòrka ùczbòwników do nòuczi jãzëka kaszëbsczégò, Felicjò Baska-Bòrzëszkòwskò. Pò pòkòzkù rzekła òna do głosno kòskającëch chwilã wczasnì widzów, że prawie zjiscëło sã ji rojenié sparłãczoné z wëstawienim tego dowodu na wiòldzi teatralny binie.

Setnò roczëzna ùrodzeniò Lecha Bądkòwsczégò òstała dzãka temù wëdarzeniò bëlno rozpòczãtò.

ELŻBIETA PRÉCKÒWSKÒ

BĄDKÒWSCZI TEGÒ CHCÒŁ

Z Felicjã Bòską-Bòrzëszkòwskã, reżisérkã binowégò dowodu „Sąd nieostateczny. Moralitet całkiem nowy. Sztuka w 3 aktach” gòdómë ò przërëchtowaniach do pòkòzkù, jaczi bëł w gduńsczim Teatrze Wybrzeże, ò scenografii, aktorach i ò autòrze tegò ùsòdzkù Lechù Bądkòwsczim.

■ **Wasza przigòda z kaszëbskòjãzëkòwã wersjã dowodu Bądkòwsczégò mò jò czilenòsce lat. Skãdka sã wzało zainteresowanié tim moralitetã?**

To bëło dosc dòwno i wiedno bëło mòjim maroczenim. Jò czedës w swòjim archiwùm szkòlny nalazła tekst ti dramë, a na dole bëł zòpis „Przełożył Zbigniew Jankowski Gdańsk 1995”. Sadła jem, bò lubiã czëtac, òsobliwie kaszëbsczë tekstë, i tedë jem pòmëslała, że wòrt je pòkazac nen tekst, nã dramã, na binie. I tak sã skłòdò, że zabédowa jem pòkòzanié tegò chònicczim zrzeszenióm. W 2008 roku bëła prapremiera w Chònicczim Dodomie Kùlturë, a pózni – w 2009 roku z leznoscë ògłoszeniégò przez KPZ Rokù Lecha Bądkòwsczégò – òstała ta drama pòkòzónò w Teatrze Miniatura we Gduńskù, z jaczim to teatrã Bądkòwsczi bëł sparłãczony.

■ **Premiera nowi wersji przedstawieniò mia czas w setnã roczëznã Lecha Bądkòwsczégò, w roku, jaczi Radzëzna Miasta Gduńska mò namienioné prawie jemù...**

Jò sã baro ceszã, bò Lech Bądkòwsczi wiedno tegò chcòł. Òn w jedny z wëdowiédzów rzekł, ò czim jò przeczëta dopiërce pózni, że nigdë ta drama nie bëła pòkòzónò na binie i że piãkno bë bëłò, jakbë òsta wëstawionò w 100. roczëznã jegò ùrodzeniò. I tak KPZ we Gduńskù zabédowało nama pòkòzanié tegò mòralitetu. Jò sã zarò

ùceszëła, chòc nie wiedza jem òd razu, że mdze to w Teatrze Wybrzeże.

■ **Drãgò bëło nalezc aktorów, chtërny rozmiejã gadac pò kaszëbskù i ni mają strachù wëstãpòwac na binie?**

W pierszi edycji w 2008 roku dwaj aktorzë nie rozmiełë dobrze gadac pò kaszëbskù. Jeden bëł baro młodi, ale tak sã fejn nauczil kaszëbsczégò, że pò pròwdze wszëtczim sã widzało. Trzej aktorzë zachòrzëlë i ni mòglë wëstãpòwac. Dlòte w ti edycji, w 2020 roku, diòblama bëłë jiny chłopi: Pùrtkã – Wójcech Mëszk, Slédnikã Òskòr Kòzłòwsczi, a Smãtkã Jarosłòw Kùklewsczi. Òni gòdelë piãkno pò kaszëbskù. Wójcech Mëszk to wespół-ùsòdzca ùczbòwnika do kaszëbsczégò jãzëka, a Òskòr i Jarosłòw kãsk sã w kaszëbiznë zbëlnilë. Na ògle nie bëłò z tim wiãkszégò jiwru, bò téz Janina Kòsedòwskò, co grała Witerkã, i Barbara Lewińskò – teatrowò Miotczënnò – piãkno rozmiejã gadac w tim jãzëkù, co mie sã baro widzało. A téz nie bëłò jiwru ze zrozmienim tekstu Bądkòwsczégò – dramë, chtërny analiza to widzało rzec.

■ **Jak dlugò bawilë przërëchtowania i próbë?**

Jò bë rzekła, że dosc kròtkò. Kò aktorczì, co grałë Miotczënnã i Witerkã, bëłë z pierszi edycji. Òne kãsk so przëbòczëlë tekst i ju gò znafë. Równak diòblë dostałë tekst ò wiele pózni. Na kùncu Òskòr. Òn mie sã òso-

FOT. K. NOWOTARSKI

blëwie widzôł. Jak jô do niego zazwòniła, że jeden z aktorów zachòrzôł, òn mie rzekł: *Jô mdã, dómë radã. Tegò brëkùje kaszëbizna. Nót je pòkazac na binie naju lëteraturã. I za to jem jima, òsoblëwie nowim diòblóm, baro wdzãcznò. A delë so z tim radã wedle mie bëłno.*

■ **Wiele òbzéróczów pòdczorchiwało, że baro snòżò bëła scenografiò. Skądka wzãła sã na niã ùdba i chtò jã przërëchtowòł?**

Tak pò pròwdze reżiséra mùszi miec bòczënk na całosc. W òbmëslënkù scenografii pòmòcné bëłë didaskalia dramë. Równak ò rekwizytë mielë starã wszëtcë razã. Aktorzë z Chòniców przëwizlë scanë chëczë i to, co w ni bënë. W Teatrze Wybrzeże bëło dosc tëlì z mòjégò ògròdka. Jô jem córkã lesnégò i żëjã w lesny rodzënie, tej taczë òbmëslënie wëzdrzatków lasów, bagnów, gdzie jô chòdzëła na jachtë, nie je dlò mie drãdzé. W przërëchtowaniu scenë pòmògała Danuta Wòlińskò z Dodomù Kùlturë w Chònicach. Jesmë bëłë baro búsny, że wësocze brzozë dostelë jesmë òd Teatru Wybrzeże, bò òne nadòwałë klimã. Jô nigdë nie lubiła malowac i robic taczich rzeczi, ale zdrzenie na binã to jô kãsynk móm.

■ **Bëło to pierszé wasze zéńdzenie z reżiserowanim?**

Pò pròwdze nié, bò jak jô bëła w kòscersczim liceùm, to bëła jem przëdniczka kùlturalny sekcje samòspròwnotë. Wiedno na wszëtcich apelach, jaczé jô przërëchtowãła, bëła kaszëbizna i jaczis malinczi pòkòzk binowi téz sã nalòzł. Mòja ksążka pt. *Ùsòdzczi na wdòr* je brzadã mòji teatralny robòtë z ùczniama. Sã w ni ùsòdzczi, jaczé przërëchtowiwelë jesmë z rozmajitëch leżnosców. Wiedno robòta kòl taczich teatralnëch pòkòzków dòwała mie i mòjim ùcznióm wiòlgã redosc. Òni bez to stòwelë sã kreatiwny, mòglë pòkazac sã na binie. Spròwowało to nama wiòlgã ùcechã. Wiedno tròfia jem na taczich młòdëch lëdzy, chtërnny majã aktorsczì darënk dostòny

òd Bòga. Jem ju wëreżisérowa „Spiãcë wòjskò” z leżnoscë rokù Bernata Sëchtë i „Bëtowsczé stròszczy” Alekségò Peplińszczégò. Z lëpùsczima aktorama wëstawilë jesmë „Rozmòwã Pòlòcha z Kaszëbã” Florianã Cenòwë.

■ **Pierszi ròz w Teatrze Wybrzeże czëc bëło na binie kaszëbsczì jãzëk. Mëslice, że to mòże bëc wòzné wëdarzenie dlò szerzeniò kaszëbsczì kùlturë na wiãkszã skalã?**

Më, dzejòrze kaszëbsczì, chcelë jesmë, żebë kaszëbizna bëła w pałacach. Taczim pałacã je szkòła, taczim pałacã je kòscòł, a më bë chcelë, żebë bëłë kaszëbsczë teatré, filmë w kinach. Chcelëbë jesmë chòdzëc na naju spektakle, inscenizacje, pòkòzczi. Jô nie mdã skriwãła, że jô chcã, chòc ròz w tidzén òbezdrzec jaczi kaszëbsczì teater, jakã naju dramã na binie. I jezlë ten pòkòzk „Sãdu nieòstatecznégò” doprowadzy do te, że coròz wicy bãdze kaszëbsczì snòzi lëteraturë w pałacach, to mdã baro ròd. I jem dbë, że tak bë mùszało bëc.

■ **Mòce w planach wëstãpic jesz w jinszych mòlach?**

Jo, chãtno. Ju terò zwòniã lëdze z rozmajitëch mòłów. Më jesmë przërëchtowóny, żebë wëstãpic na kòzdi binie.

■ **Jak wspòminòce Lecha Bãdkòwsczégò, àtora „Sãdu nieòstatecznégò”?**

Jô miała to szczescé znac Lecha Bãdkòwsczégò, czej bëła jem pòmòrankã, bò òn prawie zakłòdòł nen klub sztuderów – „pòdchòràżówkã” Zrzeszeniégò, jak to òn gòdòł. Pamiãtóm, jak më żdelë na zéńdzenia z Lechã Bãdkòwsczim, chtëren baro kròtkò bëł młòdëch lëdzy. Òn wiedno nama co cekawégò rzekł ò naji taczëznie. Bëł téz, wedle mie, człowiekã baro wëmògajãcym, ale ceplim, żëczlëwym, taczim, kòle chtërnégò chcelë bëc lëdze – i to lëdze wëmògajãcy, cekawi, jaczima sã młòdi.

GÒDALË NATALIÒ DORAWA I JULIÒ JANKÒWSKÒ

ANTONI MIOTK – KUPIEC, POLITYK I DZIAŁACZ

Jednym z punktów uroczystości zorganizowanych z okazji 100. rocznicy zaślubin Polski z morzem było odsłonięcie tablicy na pamiątkę Antoniego Miotka, związanego z Puckiem działacza niepodległościowego. Tablica zawisła na fasadzie kamienicy na puckim Rynku, tej samej, w której od 1917 roku mieścił się sklep wielobranżowy BAZAR należący do Miotka. Odsłonięcia tablicy 10 lutego 2020 roku dokonali: burmistrz Pucka Hanna Pruchniewska, starosta pucki Jarosław Białk, wnuczka Antoniego Miotka Grażyna Miotk-Szpiganowicz oraz prezydent RP Andrzej Duda.

– Na tej tablicy upamiętniającej Antoniego Miotka w krótkich słowach napisano to wszystko, co było dla niego istotne: że był kupcem, politykiem i działaczem walczącym i zabiegającym o polskość tej ziemi. Ale wryto tu także jedno słowo, które jest znakiem nas wszystkich, którzyśmy się tutaj urodzili i czujemy się gospodarzami tej ziemi. To słowo to Kaszuba. Każdy, kto będzie tędy przechodził, niech spojrzy na tę tablicę i zastanowi się, co dla niego znaczy być Kaszubą. To przez nasze serca, przez serca Kaszubów wiedzie droga do małego i do wielkiego morza. Kaszubi byli tu od wieków i będą tu zawsze. Razem tworzyliśmy przeszłość tej ziemi i razem chcemy budować jej przyszłość. To jest dar, który otrzymaliśmy od takich ludzi jak Antoni Miotk, który zwykł powtarzać, że jest Polakiem i Kaszubą – mówił na puckim rynku w języku kaszubskim i polskim starosta Jarosław Białk.

Antoni Miotk urodził się 13 sierpnia 1874 roku w Lewinku koło Strzeczca, w dzisiejszym powiecie wejherowskim. W Pucku osiadł wraz z żoną Jadwigą w 1909 roku. W tym mieście rozwijał działalność handlową, ale jednocześnie czynnie działał w polskich organizacjach. To z jego inicjatywy w Pucku powstało w 1910 roku Polskie Towarzystwo Ludowe, którego został prezesem. Jeszcze w Wejherowie, gdzie przez kilka lat nabierał doświadczenia w zawodzie kupca, zetknął się z Antonim Abrahamem, z którym się zaprzyjaźnił. Poznał również Aleksandra Majkowskiego, z którym działał w ruchu młodokaszubskim, publikował też w „Gryfie” redagowanym przez autora powieści „Życie i przygody Remusa”. Gdy w kwietniu 1919 roku Komitet Narodowy w Paryżu zwrócił się do Rady Ludowej w Gdańsku o wysłanie do stolicy Francji delegacji kaszubskiej, która miała dostarczyć materiały świadczące o polskości Pomorza Gdańskiego, jednym z delegatów miał być Antoni Miotk. Do Paryża jednak nie dotarł, do czego przyczynił się niemiecki Grenzschutz, aresztując kaszubskiego działacza.

Antoni Miotk był jednym z organizatorów zaślubin Polski z morzem. Razem z Teofilem Banieckim ze Zdrady kilka dni przed wizytą w Pucku omawiał w Toruniu z gen. Józefem Hallerem ostateczną wersję programu przyjazdu wojska polskiego nad Zatokę Pucką i objęcia Wybrzeża. 10 lutego w Pucku to dwie córki Antoniego Miotka – Stefania i Wanda – wręczyły generałowi symboliczne chleb i sól oraz recytowały wiersz na cześć dowódcy Frontu Pomorskiego.

Po opuszczeniu Pucka przez dotychczasowe władze niemieckie Antoni Miotk został pierwszym kaszubskim burmistrzem miasta. W kolejnych latach przez długi czas pełnił

FOT. SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

funkcję wiceburmistrza. Wycofał się jednak z działalności politycznej, co było efektem jego rozczarowania postawą ówczesnych władz sanacyjnych, które były obojętne na los Kaszub i sprawy jej rdzennych mieszkańców. Niemniej Miotk wciąż angażował się w pracę społeczną, realizując się na wielu jej polach. Był m.in. inicjatorem założenia Kurkowego Bractwa Strzeleckiego w Pucku, członkiem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, członkiem zarządu Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Pucku, członkiem Towarzystwa Upiększania Miasta Pucka czy członkiem Polskiego Związku Kajakowego.

Po wybuchu wojny w 1939 roku Antoni Miotk ukrywał się najpierw u bliskich znajomych w Bładzikowie, a po wkroczeniu Niemców do Pucka przeniósł się wraz z żoną do rodziny swojego brata w Będargowie, dokąd, z uwagi na fatalny stan drogi, nie sposób było dojechać, o czym przekonało się Gestapo, próbując dwukrotnie dojechać do kryjówki poszukiwanego przez nich Kaszubę. Udało się to

za trzecim razem, 28 czerwca 1942 roku, już kilka godzin po śmierci Antoniego Miotka.

– Niemcy byli tak zaskoczeni śmiercią poszukiwanego przez nich od kilku lat polskiego działacza, że odstąpili od tego, co w takiej sytuacji zazwyczaj czynili. Bo trzeba pamiętać, że praktyką było, że Gestapo, gdy nie zastało poszukiwanego przez siebie człowieka, aresztowało innego – zastanego – członka rodziny – mówi wnuczka Grażyna Miotk-Szpiganowicz. – Pogrzeb dziadka odbył się w tajemnicy przed Niemcami, we wczesnych godzinach porannych. Pochowany został w grobowcu na cmentarzu „Przy Dworcu” w Pucku, w obecności najbliższej rodziny i zaufanych przyjaciół, którzy nie obawiali się ewentualnych konsekwencji uczestnictwa w nielegalnym pochówku – dodaje Miotk-Szpiganowicz.

Jak wspomina wnuczka działacza, jej dziadek w pamięci rodziny zachował się jako osoba wesoła, z ogromnym poczuciem humoru. Był zazwyczaj duszą towarzystwa, co zdaniem niektórych nie licowało z poważnym obliczem działacza politycznego. Był dobrym człowiekiem, patriotą, a nade wszystko Kaszubą z krwi i kości.

– Cieszę się, że pani burmistrz Hanna Pruchniewska, rada miasta oraz mieszkańcy Pucka, w 100. rocznicę zaślubin Polski z morzem, postanowili uhonorować mojego dziadka, którego postać za czasów komuny była zapomniana i dopiero po 1989 roku ponownie stała się częścią historii Pucka – podkreśla Grażyna Miotk-Szpiganowicz.

SL

Przed nami jeden z najbardziej pracowitych miesięcy tego roku: marzec pełen wyzwań, ale też radosnych wydarzeń, do udziału w których zapraszam wszystkich Państwa. Wybierzmy się w podróż po pomorańskim kalendarzu. #Pomoraniańskie – czasami dosłownie!

Pierwszym przystankiem w naszej podróży jest konferencja poświęcona Lechowi Bądkowskiemu, organizowana w Senacie. Jak wszyscy wiemy, w tym roku przypada 100. rocznica urodzin Lecha Bądkowskiego, który w swoim bogatym życiu znalazł również czas na założenie i prezesowanie Klubowi „Pomorania”. Inicjatorem konferencji jest senator Kazimierz Kleina, który również przez kilka lat był prezesem klubu. Do współorganizacji konferencji i przyjazdu do Warszawy zaprosił nas już w zeszłym roku, więc 12 marca w Senacie będzie można spotkać także pomorańców. Będziemy opowiadać m.in. o Bądkowskim z perspektywy współczesnej „Pomorania”.

Do 15 marca uczniowie szkół średnich i studenci mogą wysłać na e-mail zlotijgrzan.pomorania@gmail.com swoje propozycje krótkich dubbingów do scen ze znanych filmów i animacji. Kaszubskojęzyczny Konkurs Dubbingowy „Złoty Jgrzan” to pomysł innego byłego prezesa „Pomorania” Mateusza Łackiego, którego zainspirowały śląskie dubbingi publikowane w Internecie. Pomorańcy zaczęli od dubbingu jako tematu pracy rekrutacyjnej na „Remusową Karę” 2017. Wtedy serca uczestników zdecydowanie skradło stworzenie teledysku. Byliśmy bardzo ciekawi, jak z takim zadaniem mogą poradzić sobie młodzi ludzie, dlatego rok później temat pojawił się jeszcze raz i... był to strzał w dziesiątkę! Na „Remusową Karę” 2019 powstały trzy dubbingi krótkich fragmentów „Kubusia Puchatka”, „Świnki Peppy” i „Shreka Forever”. Animacja po kaszubsku stała się hitem Internetu! W momencie pisania tego artykułu film ma prawie 570 tysięcy wyświetleń na YouTube! Fenomen „Shreka” dubbingowanego przez uczniów z Przodkowa – Patrycję Andryskowską, Agnieszkę Okuniewską, Paulinę Kurowską, Klaudię Dampc i Marcina Kwizdińskiego – zainspirował nas ostatecznie do stworzenia osobnego

konkursu. W jego pierwszej edycji na podium znalazły się dubbingi scen z „Krainy Lodu”, „Titanica” i „Mada-gaskaru 2”. Teraz chyba mało kto nie wie, co po kaszubsku znaczy *drągówka*. Czym młodzi zaskoczą nas w tym roku?

Trzecim przystankiem jest wspomniana już „Remusowa Kara” – darmowe warsztaty regionalne dla uczniów szkół średnich. W tym roku czekamy do 13 marca na prace rekrutacyjne, by 26-29 marca gościć uczestników w... Gdańsku! Pokażemy im miasto naszych studiów z jego kaszubskimi śladami i głównym bohaterem 2020 roku Lechem Bądkowskim. W programie, jak zawsze, znajdują się warsztaty literackie i językowe oraz rękodzielnicze, zwiedzanie miasta, integracja i spotkania z ciekawymi osobami – tym razem z prezesem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Janem Wyrowińskim oraz Sławią Kosmuską, córką Lecha Bądkowskiego.

Finiszem marcowej pracy będzie finał XXXIII Konkursu Wiedzy o Pomorzu, który odbędzie się 4 kwietnia na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Gdańskiego. W tym roku zgłosiło się więcej szkół niż zazwyczaj, co niezmiernie nas cieszy – liczymy na zaciętą rywalizację! O prymat będą walczyć uczniowie z rozmaitych zakątków województwa: z Gdańska, Gdyni, Chojnic, Sierakowic, Tczewa, Słupska, Lęborka, Człuchowa, Kartuz, Rumi, Kościerzyny czy Brus.

Wszystkie ręce na pokład! Zapraszamy do śledzenia naszego Facebooka (<https://www.facebook.com/klub-studencki.pomorania/>), Instagrama (www.instagram.com/ks_pomorania/) i strony internetowej (www.pomorania.com). Obiecujemy – będziemy pokazywać na bieżąco, jak praca wre, a #Pomoraniańskie!

EWELINA STEFAŃSKA

#Pomoraniańskie

PRZEKAŻ 1% PODATKU ZKP

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie jest Organizacją Pożytku Publicznego i zbiera środki z tytułu odpisu 1% podatku dochodowego. Przekazanie 1% zrzeszeniu jest niezwykle proste. Wystarczy wypełnić odpowiednią rubrykę w rocznym zeznaniu podatkowym i wpisać nr KRS zrzeszenia: 0000228279.

Ódj. Biblioteka w Bólszewie, tedë jesz pòd patronatã Aleksandra Labùdë, óbczas jëbleùszu Stanisława Janczi

KÒMÙ WADZY ALEKSANDER LABÙDA?

Biblioteka w Bólszewie òdzwëskò miono Aleksandra Labùdë? Nie je wiedzec. Ale je wiedzec, że pismiono Mateùsza Klebbë z pòłowë gòdnika zrobiło pòrëch nié blòs w gminie Wejrowò, henëtym ùrządze a w gminowi Bibliotece i Centrum Kùlturë, ale téż w całi kaszëbsczi rëszoce.

Chcemë przëbòdzëc, że trzëcë lata nazòd òstałë sparłãczoné dwie instytucje: Pùblicznò Biblioteka Gminë Wejrowò miona Aleksandra Labùdë w Bólszewie i Gminowi Òstrzòdk Kùlturë z sedzbã w Gòscëcënie. W sztatuce nowégò mòla, tj. Bibliotece i Centrum Kùlturë Gminë Wejrowò, zafelowało zapisënkù ò patronie ksążnicë. A Labùda – wespòłtùwòrca Regionalnégo Zrzeszeniò Kaszëbów, redaktòr gazetë „Zrzesz Kaszëbskò” a téż pòeta i pisòrz – bëł nim bez 20 lat (òd 1995 r.).

Terò – a tak pò pròwdze na kùnc ùszlégò rokù – Mateùsz Klebba, przëdnik Kòła Kaszëbsczi Młodzëznë „Nowò Tatczëzna”, zaczął w spòlëznowëch mediach akcjã, cobë miono Aleksandra Labùdë przëszło nazòd do bólszewsczi ksążnice. Nen pòstulat pòpiarlë téż m.jin. stowòra Kaszëbskò Jednota, Institut Klasycznëch Nòùków i Sławiscziczi Gduńszégò Ùniwersytetu, karna Cassubia i Pomorania a téż kaszëbsczé media – w tim czãdnik „Pomerania”.

Jak tòmaczci wójt gminë Wejrowò Henrik Skwarło, a jak mia téż napisóné w òdpòwiescë na pismiono Mateùsza Klebbë direktorka gminowi Bibliotece i Centrum Kùlturë Natasza Sobczak: *Nicht specjalno tegò nie zrobił. Óbczas parłãczeniò instytucjów bëło zabëté ò wpisanim patrona do nowégò sztatutu.* Wëszëznë gminë pòdczorchiwają, że fela bådze ùprawionò, ale téż tòmaczã, że nie je to priorytet i że decyzyjów – pò tim, jak sprawã zajmã sã radny – mòże sã spòdzewac przed latnyma feriami abò zarò pò nich.

Bédënk, ò jaczim gòdò sã w gminie Wejrowò, je taczci, zëbë dac miono Aleksandra Labùdë jedny z trzech filiów biblioteczi, a nié całi instytucji. Pòstãpnò filiò mòglabë miec – na przëmiar – miono jinszégò pòetë i pisòrza zrzeszonégò z gminã Wejrowò, tj. ks. Léona Heyczy.

Ni mòżna gadac, że gmina Wejrowò deprecjonuje Aleksandra Labùdã i jegò ùròbk – bò nie je to pròwda. Naja gmina mò wëdónëch nôwiãcy jegò ksążków, a jedna ze sztrasów w Bólszewie je nazwónò jegò mionã – rzekł nama wójt Henrik Skwarło.

Óstatnym dzëlã biòtczi ò wrócenié patrona bólszewsczi ksążnicë je drëdzé pismiono Mateùsza Klebbë z 20 gromicznika, w jaczim pisze, że „jako Kaszubi czujemy się znieważeni słowami z wywiadu radiowego udzielonego Radiu Kaszëbë przez p. Nataszë Sobczak, w którym padają słowa, iż nie jest to sprawa priorytetowa. [...] nie jesteśmy w stanie zaakceptować narracji, w której marginalizuje się kaszubszczyznę”. Dali je téż napisóné, że „nie ma naszej zgody na stawianie po przeciwnych stronach konfliktu działaczy kaszubskich. Swoistego rodzaju skandalem jest tworzenie rywalizacji między ks. Leonem Heyką a Aleksandrem Labudã. Zapewniamy, że obaj wybitni panowie byliby w stanie wzajemnie oddać życie za wspólne ideały”.

Na pòstãpny dzëlëk biòtczi zdzemë...

PIOTER LÉSSNAWA

10 LUTEGO 1930 ROKU – ROCZNICA UWIKŁANA

CZĘŚĆ II. NIEWYGODNY GENERAL

Puckie zaślubiny różniły się od przedstawionych na obrazach wyobrażeń artystów. Na zdjęciu generał Józef Haller (pierwszy jeździec z prawej) w otoczeniu żołnierzy na slipe (pochylni) służącym do wodowania hydroplanów. Uwagę zwraca skruszony lód zatoki pod kopytami koni. W tle hangar lotniczy. Zdjęcie opublikowane w „Ilustracji Polskiej” (1920 nr VI). Źródło: Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Jana Kazimierza

W 1930 roku obchodzono dziesiąty jubileusz odzyskania przez Pomorze niepodległości i uzyskania przez II Rzeczpospolitą dostępu do Bałtyku. W większych i mniejszych miastach odbywały się akademie i nabożeństwa, organizowano pochody, spektakle teatralne i koncerty. Choć nikt nie kwestionował sukcesu, którym było złączenie ziemi pomorskiej z Polską, to jednak wydarzenia pierwszych lat kształtowania się pozaborowej państwowości wciąż stanowiły plastyczną materię interpretacji i nadawania znaczeń, tak na potrzeby polityki wewnętrznej, jak i międzynarodowej.

Dawne granice zaborów dzieliły Rzeczpospolitą – kraj złożony z *trzech nierównych połówek*, jak pisał w „Przedwiośniu” Stefan Żeromski – nie tylko geograficznie. Były rubieże wyznaczały bariery gospodarcze i kulturowe, a odmienne doświadczenia, wizje przyszłości i interesy przekładały się na bieżące sympatie polityczne i determinowały ramy interpretacji wydarzeń aktualnych i przeszłych.

GRANICA ZACHODNIA – MIT I RZECZYWISTOŚĆ

Z czasem pole kompromisu w wymiarze symbolicznym ograniczało się, a opowieść o początkach niepodległego państwa stawała się coraz bardziej jednowątkowa i zdominowana przez obóz rządzący. Eksponowano rolę Józefa Piłsudskiego, a *innych ludzi oraz inne wypadki zakrywano zasłoną i trzymano w cieniu* – jak oceniali sympatyzujący z obozem narodowym „Słowo Pomorskie”¹. Istotnie, sanacja w budowanym przez siebie micie założycielskim II Rzeczypospolitej monopolizowała narrację dotyczącą bilansu zasług na rzecz niepodległości, traktując ją jako legitymację do sprawowania władzy.

Jednocześnie mieszkańcom kresów zachodnich i północnych trudno było przejść do porządku dziennego nad tym, że jeszcze niedawno ich ziem w planach obozu piłsudczyńskiego po prostu nie było. Upatrując możliwości odzyskania niepodległości u boku państw centralnych, zakładano, że granica zachodnia powstałego w przyszłości państwa będzie musiała zostać ustalona na drodze pokojowej.

¹ *Niepodległość. Kilka uwag z powodu tegorocznego święta*, „Słowo Pomorskie” 1931, nr 261 (11.11.1931), str. 1.

Witold Jodko-Narkiewicz, jeden z bliższych współpracowników Józefa Piłsudskiego, w 1916 roku pisał, że *żaden trzeźwy polityk nie oczekuje poważnie wyrzeczenia się przez zwycięskie Niemcy lub Austrię części swych posiadłości na rzecz zupełnie niepodległej Polski, w każdym razie nikt tego nie będzie żądał*². Sam Józef Piłsudski nie widział celowości aktywnych działań na rzecz kształtu granicy zachodniej, który jego zdaniem zależał jedynie od woli Wielkiej Brytanii, Francji i Rosji. W rozmowie z dyplomatą Władysławem Baranowskim, która miała miejsce w Belwederze 7 lutego 1919 roku, określił to w sposób następujący:

*W tej chwili Polska jest właściwie bez granic i wszystko, co możemy w tej mierze zdobyć na Zachodzie, zależy od Ententy, o ile zechce ona mniej lub więcej ścisnąć Niemcy. Na Wschodzie to inna sprawa, tu są drzwi, które się otwierają i zamykają i zależy, kto i jak szeroko siłą je otworzy...*³.

10-LECIE W PUCKU

Dziesięciolecie przyłączenia Pomorza do Polski świętowano różnie, także w różnych terminach i pod różnymi sztandarami. Oczywistym miejscem uroczystości wydawał się Puck, gdzie przed dekadą doszło do symbolicznego aktu zaślubin, obchody miały tu jednak wymiar kombatancki i lokalny.

9 lutego wieczorem do miasta zjechali bohaterowie wydarzeń sprzed lat: generał Józef Haller oraz ksiądz Józef Wrycza. Ksiądz Wrycza w lutym 1920 roku wraz z innymi kapłanami święcił pierwszą polską banderę, która po blisko półtora wieku ponownie załopotąła nad falami Bałtyku. Goście zatrzymali się pod Puckiem, w majątku Starzyński Dwór Lucjana Rybickiego.

O 19.30 w mieście rozpoczęła się okolicznościowa akademie zorganizowana przez Obóz Wielkiej Polski i pomorską chorągiew Związku Hallerczyków. Spotkanie zgromadziło około czterystu osób, także gości z innych części kraju, nie uczestniczyli w nim jednak władze miasta. Podczas akademii wygłoszono prelekcje,

Przedruk rozkazu nr 12 generała Józefa Hallera z 10 lutego 1920 roku zamieszczony w „Straży nad Wisłą” (1920 nr 1). Uwagę zwraca apel generała: *Żołnierze Polskiej Rzeczypospolitej, przychodźcie jako wolni do uwolnionych od przemocy, jako bracia do braci umiłowanych i tak długo prześladowanych – niechaj w was lud wita braci – tych żołnierzy, z takim utęsknieniem przez tyle pokoleń oczekiwanych – a każdy mieszkaniec tych ziem niechaj w nas pozna szlachetnego, rycerskiego żołnierza polskiego, obrońcę wolności i wiernego stróża sprawiedliwości i prawej władzy narodu polskiego i jego rządu. Pomnijcie na odwiecznie polską zasadę, że każdy obywatel państwa równym jest wobec prawa bez względu na wyznanie lub narodowość*. Źródło: Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa

wystąpił chór, śpiewano pieśni patriotyczne.

Właściwe obchody rozpoczęły się następnego dnia sumą w puckiej farze, celebrowaną przez księdza Wryczę w asyście miejscowych kapłanów: proboszcza ze Starzyna Jana Siega, Feliksa Fischoedera i proboszcza Edmunda Fittkaua z Pucka. Nabożeństwo zgromadziło tłumy wiernych, członków lokalnych organizacji, marynarzy stacjonujących w mieście i byłych żołnierzy Błękitnej Armii. W kościele obecni byli m.in.: starosta morski Bolesław Lipski, burmistrz Pucka Stanisław Kamski, dowódca morskiego dywizjonu lotniczego komandor Karol Trzasko-Durski i lokalni notable.

Po nabożeństwie na rynku miejskim uformowano pochód złożony z kombatanatów, marynarzy, członków straży ogniowej, miejscowego bractwa kurkowego i organizacji rolniczych. Kolumna przy dźwiękach orkiestry przemaszerowała ku brzegowi morza, na lotnisko wojskowe.

Podobnie jak przed dekadą pogoda nie dopisała, zaciął zimny, zmieszany ze śniegiem deszcz, a na niebie kłębiły się nisko zawieszane ołowiane chmury. Wody zatoki pokrywał świeżo uformowany, pokryty mokrym śniegiem lód. Na miejscu Józef Haller odebrał raport od dowódcy kompanii i dokonał przeglądu wojska. Przyszedł czas na przemówienia. Generał swoją mowę zakończył słowami: *Niech żyje Rzeczpospolita Polska! Niech żyje polskie morze! Niech żyją Kaszuby!* Następnie odśpiewano hymn, a generał przyjął uroczystą defiladę. Z Pucka Haller udał się do Gdyni.

10-LECIE W GDYNI

10 lutego 1930 roku w Gdyni oficjalnie obchodzono ustanowione dwa lata wcześniej Święto Marynarki Wojennej. Szef Kierownictwa Marynarki Wojennej Jerzy Świrski otrzymał tego dnia telegram następującej treści: *Dzielnej Marynarce Wojennej, której święto*

² Za: Rogozińska A., *Granica zachodnia przyszłej Rzeczypospolitej w koncepcjach Józefa Piłsudskiego i jego zwolenników w latach 1914-1919*, „Niepodległość”, tom LXV, Warszawa 2016, str. 25.

³ Baranowski W., *Rozmowy z Piłsudskim 1916-1931*, Warszawa 1938, str. 124.

uświetnione jest w roku bieżącym obchodem 10-lecia odzyskania wybrzeża morskiego, przesyłam serdeczne życzenia. Niech sława, która otacza żołnierza polskiego, będzie dziś udziałem i polskiego marynarza, a polska Marynarka Wojenna niech stanie się jednym z najmocniejszych ogniw mocarstwowej potęgi Rzeczypospolitej. [Podpisano] Minister Spraw Wojskowych, Marszałek Józef Piłsudski⁴.

Obchody były raczej symboliczne. W siedzibie magistratu odbyło się okolicznościowe zebranie rady miejskiej, na którym obecni byli przedstawiciele gdyńskich organizacji społecznych i delegacja Marynarki Wojennej. Uroczystemu posiedzeniu przewodzili prezydent Gdyni Mieczysław Bilek i prezes rady Karol Neyman. Do zebranych przemówił także Maksymilian Berger, zastępca kierownika Oddziału Banku Gospodarstwa Krajowego w Gdyni. Podczas uroczystości prezydent miasta w imieniu magistratu złożył na ręce obecnego na posiedzeniu komandora Józefa Unruga okolicznościowy prezent, obraz Mariana Mokwy z dedykacją: *Dar gminy i miasta Gdyni w imieniu własnym i społeczeństwa gdyńskiego naszej kochanej marynarce wojennej w dniu 10-lecia poświęcenia Bałtyku*.

Po uroczystym posiedzeniu w budynku rady miejskiej odbyło się okolicznościowe przyjęcie, a wieczorem zorganizowano raut w kasynie marynarki. Równoległe miały miejsce alternatywne obchody. Wieczorem w Hotelu Centralnym odbyła się akademія, w której uczestniczyli przybyli z Pucka generał Józef Haller i ksiądz Józef Wrycza.

IGNOROWANY GENERAL

Raczej skromny wymiar obchodów puckiego dziesięciolecia i brak zaangażowania władz centralnych nie powinien dziwić. Tak w Pucku, jak i innych miejscach w kraju uroczystości oddolnie organizowali weterani Błękitnej Armii i endecja. Celebrowanie przez czynniki oficjalne wyda-

Generał Józef Haller i ks. Józef Wrycza w otoczeniu weteranów Błękitnej Armii w Pucku 10 lutego 1930 roku. Zdjęcie zamieszczone w „Wielkopolskiej Ilustracji” (1930 nr 20). Źródło: Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa

Generał Józef Haller i ks. Józef Wrycza w otoczeniu weteranów Błękitnej Armii w Pucku 10 lutego 1930 roku. Zdjęcie zamieszczone w „Wielkopolskiej Ilustracji” (1930 nr 20). Źródło: Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa

rzeń wiążących się bezpośrednio z osobą generała Hallera, szczególnie od połowy lat dwudziestych, nie było możliwe. Konflikt między generałem a marszałkiem narastał od czasów Wielkiej Wojny, by dopełnić się podczas zamachu majowego, kiedy Haller opowiedział się po stronie legalistów, skazując się tym samym na marginalizację. Dla obozu narodowego Haller był bohaterem. Tym, kim Piłsudski dla środowisk legionowych – dowódcą i żołnierzem, który z bronią w ręku walczył o niepodległość. Generała i marszałka różniły tak idee, jak i poglądy na sprawy bieżące. Łączył ich za to poziom politycznych ambicji, co tylko nasilało konflikt.

W czerwcu 1926 roku Józef Haller został zwolniony ze stanowiska Generalnego Inspektora Artylerii i na własną prośbę przeniesiony w stan spoczynku. Choć nie zrezygnował z działalności publicznej, nie odzyskał już utraconej pozycji. W pamiętnikach spisanych po wojnie na emigracji pisał: *W okresie od 1927 do 1939 roku doświadczyłem na sobie samym, co to znaczy narzucona władza bez dostatecznej kontroli; jak ci, którzy byli urzędnikami i mieli służyć obywatelom, opłacającym ich, stawiali się „władzą”, mającą w myśl ich własnych powieżeń, „naród trzymać za mordę”. Doszło do tego, co słusznie określa przysłowie polskie: zamiast tabakiery dla nosa, nos miał służyć tabakierze⁵.*

Generał osiadł na Pomorzu, w Gorzuchowie koło Chełmna. Angażował się w działalność kombatancką, społeczną i polityczną. Dużo jeździł po kraju, głównie po Wielkopolsce, Pomorzu, Małopolsce i Górnym Śląsku, uczestnicząc w wiecach organizowanych przez Związek Hallerczyków i organizacje narodowe – wszędzie pod czujnym okiem wywiadowców.

W 1933 roku odwiedził Stany Zjednoczone, gdzie zabiegał o poprawę losu swoich byłych żołnierzy, których część rekrutowała się z przedstawicieli amerykańskiej Polonii. Angażował się również w działalność ruchu skautowskiego i organizacji katolickich.

⁴ Święto marynarki wojennej w Gdyni, „Dzień Pomorski” 1930, nr 34 (11.02.1930), str. 1.

⁵ Haller J., *Pamiętniki: z wyborem dokumentów i zdjęć*, Łomianki 2015, str. 307.

Mimo tej aktywności, próbował wrócić też do wielkiej polityki. W 1935 roku uczestniczył w zawiązaniu Frontu Morges – porozumienia centrowych organizacji opozycyjnych wobec sanacji, a następnie został przewodniczącym Rady Naczelnej Stronnictwa Pracy – kanapowej partii, która „wypączkowała” z idei Frontu. Jak pisał w pamiętnikach Wincenty Witos, był też ponoć brany pod uwagę jako przywódca planowanego po śmierci Józefa Piłsudskiego zamachu stanu. Miał stanąć na czele marszu kilkudziesięciu tysięcy robotników, którzy mieli wyruszyć z Łodzi na Warszawę⁶.

W latach międzywojennych nie miał w kraju łatwego życia. Jako zdecydowanemu przeciwnikowi Piłsudskiego i rządów sanacyjnych, czyniono wszystko, aby mu to życie obrzydzić i uprzykrzyć – ocenił w 1971 roku na łamach „Przekroju”⁷ związany z Pomorzem dziennikarz Józef Izyski, który poznał generała w 1938 roku.

W roku 1930 Józef Haller był wielkim nieobecnym podczas oficjalnych uroczystości w Toruniu i Gdyni. W międzywojniu starano się nie tyle umniejszyć, co nie eksponować jego roli jako tego, który w 1920 roku doprowadził polską armię do brzegów Bałtyku. Stąd też pewna alergiczna ówczesnej władzy na datę symbolicznych puckich zaślubin, które jednoznacznie wiązały się z osobą generała i czyniły go naturalnym kandydatem na patrona wszelkich uroczystości poświęconych morzu i Pomorzu. W tendencję tę wpisuje się incydent, do którego doszło w Gdyni podczas organizowanych w 1933 roku Dni Morza. Uroczystość zbiegła się w czasie w powrotem do portu liniowca „Kościuszko”, na którego pokładzie po paromiesięcznym pobycie w USA wracał do Polski Józef Haller. *Już w nocy kpt. Borkowski otrzymał radiowy rozkaz, aby opóźnić przyjazd statku do późnego popołudnia. Zrozumieliśmy naturalnie, o co chodzi, a mianowicie władze nasze nie*

Afisz z odezwą generała Józefa Hallera do mieszkańców Pomorza. Czytamy w nim: *Cała Polska w tym dniu radosnym oddaje hołd mieszkańcom tej ziemi za ich niezłomność, hart ducha, wielkie cnoty obywatelskie, wytrwałość w twardej narodowej służbie. W najcięższych czasach panowania siły nad prawem nie zwątpiliście nigdy w nieśmiertelność Narodu. Dzień dzisiejszy jest dla Was najwyższą za to nagrodą.* Źródło: Biblioteka Narodowa

chciały, abym przybył w porę, by móc wziąć udział w uroczystościach. Byłoby to bardzo nie na rękę rządowi – relacjonował generał w pamiętnikach⁸.

KASZUBI NIE ZAPOMNIELI

Rocznice puckich zaślubin w dwudziestoleciu międzywojennym miały wymiar środowiskowy i lokalny. Przy całym zrozumieniu dla wagi dostępu do morza i entuzjazmie wobec sprawy morskiej marginalizowano tę datę ze względu na ideowe sympatie byłego dowódcy Frontu Pomorskiego i jego otwarty konflikt z Józefem Piłsudskim.

W okresie późniejszym Polska Rzeczpospolita Ludowa ze swoją programową negacją dorobku dwudziestolecia postanowiła na dobre skazać 10 lutego na niepamięć, oferując nawet symboliczną alternatywę w postaci słubowania żołnierzy Ludowego Wojska Polskiego, złożonego w marcu 1945 roku po zajęciu Kołobrzegu.

Przez lata depozytariuszem pamięci o puckich uroczystościach była społeczność lokalna, w szczególności działacze Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Obchody miały charakter nieoficjalny, jednak ówczesni mieli poczucie, że ta data zasługuje na więcej. W „Pomeranii” z kwietnia 1980 roku, w której relacjonowano przebieg uroczystości, czytamy, że *obecni przytłoczeni byli pewnym smutkiem. [...] Smutkiem napawał fakt, że aktywowi puckiemu mimo starań nie udało się nadać rocznicy rangi ważnego przecież dla Kaszubów i Polski wydarzenia⁹.* Jednak to dzięki tym ludziom i ich pracy pamięć o puckich zaślubinach nie tylko przetrwała, ale z czasem wróciła do kanonu. To oni spełnili marzenie Błękitnego Generała, który chciał, by moment, w którym żołnierz polski dotrze na brzeg Bałtyku, uzyskał na zawsze znaczenie szczególne¹⁰.

MARCIN HERRMANN

⁶ Za: Waingertner P., *Generał Józef Haller we Froncie Morges i Stronnictwie Pracy*, [w:] *Generał Józef Haller: patriota, żołnierz, wychowawca młodzieży, społecznik*, red. Engelgard J., Warszawa 2014, str. 114.

⁷ Izyski J., *Pierścień Generała*, „Przekrój” 1971, nr 43 (24.10.1971), str. 11.

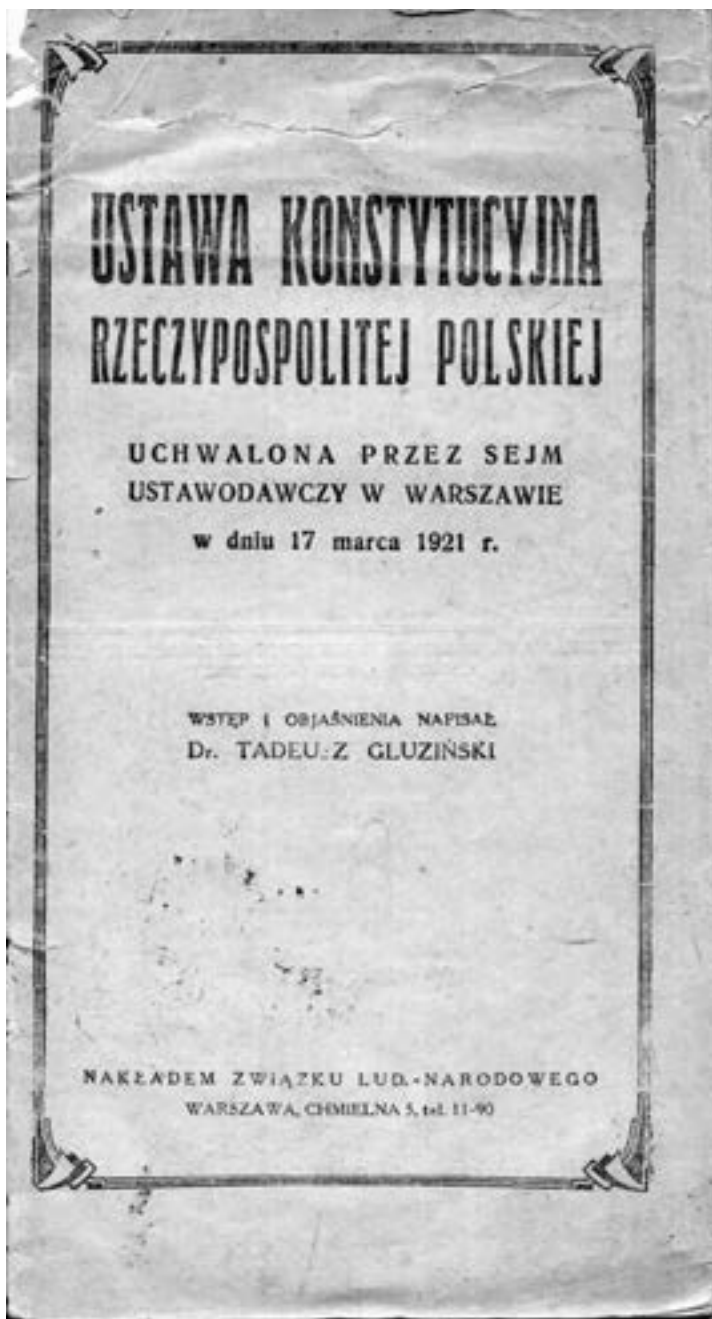
⁸ Haller J., op. cit., str. 326.

⁹ W Pucku: 60-lecie zaślubin Polski z morzem, „Pomerania” 1980, nr 4, str. 40.

¹⁰ W raporcie bojowym z obejmowania Pomorza (Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce, zespół: Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka 701/2/10) na stronie 21 czytamy o staraniach o uzyskanie połączenia kolejowego z Puckiem przed 10 lutego 1920 roku. Z treści dokumentu wynika, że porzucono pierwotny plan osiągnięcia miasta pieszo z uwagi na to, że *dzień 10 lutego, D-two Frontu zamierzało uczynić ŚWIĘTEM OGÓLNONARODOWYM, na pamiątkę dotarcia Wojsk Polskich do własnego wybrzeża morskiego [...]*, co wiązało się z obecnością licznych, wysokich rangą gości.

KONSTYTUCJA MARCOWA

A NOWA RZECZYWISTOŚĆ SPOŁECZNO-POLITYCZNA PO WYBORACH 1922 ROKU

Analizując i prezentując dzieje Kaszubów i Pomorza w początkach odrodzonej Rzeczypospolitej, pochylając się nad niewesołym zderzeniem marzeń z rzeczywistością, nie wolno jej widzieć tylko w czarno-białych kolorach ani tym bardziej wyłącznie konfliktów w rodzaju „my” i „oni” czy też wzajemnych oskarżeń, podejrzeń... Do jasnych momentów pierwszych lat Rzeczypospolitej, w której głównym zadaniem była integracja, w świadomości nie tylko Kaszubów i Pomorzan zaliczone zostało uchwalenie z niemałym trudem Konstytucji 17 marca 1921 roku, przygotowanej w warunkach – klimacie – wojny polsko-bolszewickiej z myślą o pokoju i ustaleniu granic¹.

Debata polityczna nad jej kształtem toczyła się od momentu podjęcia obrad przez Sejm Ustawodawczy w 1919 roku. Szczególnie gorące dyskusje toczyły się w 1920 roku w trakcie wojny. Burzliwe obrady dotyczyły między innymi kwestii dwuizbowości parlamentu, istnienia senatu, o którego obecności zdecydowały głosy prawicy, prawego centrum i mniejszości niemieckiej. Pamiętamy też o obietnicach z 1918 r., iż Polska będzie ludowa i demokratyczna... Tymczasem prawica nie dopuściła do szerszego uwzględnienia interesów szerokiego ludu robotniczo-chłopskiego. Za jedyne zwycięstwa lewicy uznano odrzucenie wniosku prawicy, że prezydent musi być katolikiem, oraz przyjęcie postanowień dotyczących szkolnictwa, iż wszystkie typy szkół państwowych będą bezpłatne, a szkoła nie będzie miała charakteru wyznaniowego. Nie udało jej się nie tylko wykluczenie senatu, ale też wprowadzenie izby pracy, rozdziału Kościoła od państwa, świeckości szkoły...².

Przedstawiciel lewicy, A. Próchnik, stwierdzając, iż wbrew opozycji lewicy znakomita większość Sejmu Ustawodawczego uroczyście przyjęła całość konstytucji, stwierdził:

Główne zasady konstytucji były następujące: parlament: dwuizbowy, złożony z Sejmu i Senatu. Obie izby pochodzą z wyborów powszechnych, równych, tajnych,

¹ O tejszej wojnie i ówczesnej codzienności w Polsce i w polityce zob. raz jeszcze: N. Davies, *Boże igrzysko*, Kraków 1991, s. 494-504. Tam na początku rozdziału *Niepodległość...* przywołane opinie o Polsce: *Mołotow nazwał ją „potwornym bękartem traktatu wersalskiego”*. Stalin mówił o niej jako o *przepraszam za wyrażenie, państwie*. Dla J.M. Keynesa, teoretyka współczesnego kapitalizmu, była *ekonomiczną niemożliwością, której jedynym przemysłem jest żydożerstwo*. Lewis Namier uważał, że jest *patologiczną*. E.H. Carr nazwał ją *farsą*. David Lloyd George mówił o *defekcie historii*, twierdząc, że *zdobyła sobie wolność nie własnym wysiłkiem, ale ludzką krwią* i że jest krajem, który *narzucił innym narodom tę samą tyranie*, jaką sam przez lata znosił itd. itp. Warto studiować ten obraz naszych dziejów i państwa; konfrontować może należałoby go częścię z naszym...

² Zob. A. Próchnik, *Pierwsze piętnastolecie...* s. 83-87.

bezpośrednich, proporcjonalnych i bez różnicy płci; prawo wyborcze czynne do Sejmu od lat 21, do Senatu od 30 lat i po roku osiedlenia, bierne do Sejmu od 25 lat, do Senatu od 40 lat. Senat nie ma prawa inicjatywy ustawodawczej, ustawę uchwaloną przez Sejm może wstrzymać najwyżej na 60 dni, a postanowienia obalone przez Senat Sejm może definitywnie przywrócić 11/20 głosów. Parlament posiada pełne kompetencje ustawodawcze i prawo kontroli nad władzą wykonawczą³.

Z dalszych postanowień konstytucji warto zapamiętać, iż prezydenta na 7 lat wybiera Zgromadzenie Narodowe obu izb. Prezydent mianuje rząd odpowiedzialny politycznie przed sejmową większością, a konstytucyjnie przed Trybunałem Stanu na mocy uchwały sejmowej podjętej większością 3/5 głosów. W organizacji administracji zapowiedziano zasadę administracji i zespolenia terytorialnego oraz samorząd terytorialny do wojewódzkiego włącznie i gospodarczy. Stwierdzono niezawisłość sędziów mianowanych przez prezydenta i powołanie sądów przysięgłych w sprawach politycznych i zbrodni zagrożonych ciężkimi karami.

Konstytucja ta, rychło nazwana marcową, zapewniała wolność osobistą, nietykalność mieszkania, tajemnicę korespondencji, wolność – myśli i przekonań, prasy i sumienia, nauki i nauczania, koalicji i zgromadzeń oraz stowarzyszeń. Stwierdzała, iż praca jest pod ochroną państwa; zapowiadała opiekę nad pracą i ubezpieczenia społeczne. Uznawała własność osobistą, zbiorową i państwową, zapewniając jej ochronę. Dopuszczała ograniczenie własności prywatnej ze względów użyteczności publicznej za odszkodowaniem. Przewidywała przymusowy wykup ziemi i regulowanie jej obrotem, stwierdzając, iż podstawą ustroju rolnego będą indywidualne gospodarstwa, zdolne do prawidłowej wytwórczości. Była to jedynie delikatna zapowiedź w kwestii obiecywanej i oczekiwanej reformy rolnej⁴. Czekali na nią również kaszubscy chłopcy, a jak się okazało, wskutek oporu i siły oddziaływania politycznego ziemiaństwa, wspieranego przez Kościół, droga była do niej daleka, a efekty

na Pomorzu mizerne, o czym w następnym rozdziale. N. Davies m.in. zwrócił uwagę na konstytucyjne zniesienie dziedzicznych i klasowych przywilejów oraz ochronę przed wyzyskiem dzieci i kobiet i przed pracą w warunkach szkodliwych dla zdrowia, a także prawo do nauki na koszt państwa oraz do zachowania przez mniejszości narodowe własnej narodowości, języka i odrębności⁵.

Uchwalenie tej generalnie demokratycznej konstytucji zbiegło się z ostatecznym ustaleniem granic Rzeczypospolitej. W końcowym etapie tego procesu 11 lipca 1920 roku Polska przegrała sromotnie plebiscyt w Prusach Wschodnich i Zachodnich – na Warmii i Mazurach oraz Powiślu – z wyjątkiem małej wyspy na prawym brzegu Wisły naprzeciw Gniewu⁶. 28 lipca 1920 r. zapadła międzynarodowa decyzja dotycząca podziału Śląska Cieszyńskiego, którego gros, obejmujące wszystkie kopalnie, przypadło Czechom, a Polska zyskała mniejszą jego część wraz ze skrawkiem Spisza. W tym też roku ustalono zasady obecności Rzeczypospolitej w W. M. Gdańsku.

Na Śląsku w sierpniu 1920 r. wybuchło drugie powstanie, a Sejm RP 15 lipca tegoż roku przyjął ustawę gwarantującą Śląskowi w granicach RP autonomię z własnym sejmem! Było to wydarzenie, które mocno wpisało się także w świadomość Pomorzan, których uprawniona reprezentacja uczestniczyła w plebiscycie śląskim 20 marca 1921 r., a spore grono ochotników w trzecim powstaniu w maju tego roku⁷. Wcześniej, 19 października 1920 r., oddziały wojska polskiego pod dowództwem gen. Lucjana Żeligowskiego zajęły Wilno i okolicę.

Efektom tych wydarzeń, przypieczętowanych rychło traktatami międzynarodowymi, był nowy kształt państwa polskiego, obejmujący 51,2% jego obszaru sprzed rozbiorów; najmniejszą jego część stanowiły ziemie byłego zaboru pruskiego⁸. W granicach RP wśród jej mieszkańców obok ok. 19 mln Polaków żyło 8,5 mln mniejszości narodowych (1/3 ogółu ludności); na terenach wschodnich kraju stanowiły one większość! Poza Polską pozostało ponad 6,5 mln Polaków, z których 3/4

³ Tamże, s. 87.

⁴ Tamże, s. 87-88.

⁵ N. Davies, *Boże igrzysko*, s. 504-505, zauważył, iż w sensie formalnym ustrój RP wg konstytucji, wzorowanej na ustawie zasadniczej III Republiki Francuskiej, miał być liberalną demokracją. Wyliczywszy jej liberalne i socjalne zapewnienia, stwierdził: *Orientacja polityczna kręgów rządzących była bezwstydnie nacjonalistyczna. Chociaż równość obywatelskich praw i autonomia kulturowa mniejszości etnicznych zostały konstytucyjnie zagwarantowane, ich odrębne aspiracje były zasadniczo nie do pogodzenia z celami jedności narodowej...* (op. cit., s. 506-507). Dotyczyło to też takich społeczności jak Kaszubi...

⁶ Zob. W. Wrzesiński, *Plebiscyty na Warmii i Mazurach oraz na Powiślu w roku 1920*, Olsztyn 1974; A. Bargnowski, *Plebiscyt na Powiślu*, Elbląg 1989.

⁷ Wśród ochotników kaszubsko-pomorskich ważną rolę w tymże powstaniu odegrał Kazimierz Jasnoch – kaszubski artysta malarz pochodzący z Czarska, aktywny wcześniej uczestnik powstania wielkopolskiego (zob. jego biogram w SBPN). Zob. też Stanisław Komar, Edward Rybarz, Aleksander Szczepański, *Górny Śląsk*. Nakładem Okręgu Śląskiego Związku Obrony Kresów Zachodnich [druk – Miłoków, br. r. i m. w.], s. 113-117 oraz Zygmunt Wojciechowski, *Polska – Niemcy. Dziesięć wieków zmagania*, Poznań 1945, s. 242-247.

⁸ Było to 46,2 tys. km²; 80,1 tys. należało wcześniej do Austro-Węgier, a aż 260 tys. do carskiej Rosji!

to emigranci, a jedynie reszta stanowiła polską mniejszość narodową w krajach sąsiednich; największa była w Rzeszy, gdzie pozostało także kilka tysięcy Kaszubów⁹. Nowa Polska, będąc państwem demokratycznym, preferującym w konstytucji indywidualną gospodarkę kapitalistyczną, od początku była krajem wewnętrznych sprzeczności, kontrastów i konfliktów partyjno-politycznych o władzę, rozstrzyganych nie tylko drogą demokratycznych wyborów. O ich przebiegu i wynikach decydowały w głównej mierze krajowe i regionalne elity¹⁰, w których udział Kaszubów był stosunkowo niewielki.

W przypadku elity społeczno-politycznej województwa pomorskiego, ugruntowanej w dużej mierze w okresie zaboru, trzeba wskazać środowisko byłych filomatów pomorskich, podejmujące w latach 1921–1922 organizacyjną działalność¹¹. Jego przedstawiciele znaleźli się jednak w bardzo różnych ugrupowaniach politycznych, choć głównie w endecji. Niemniej wszyscy potrafili się spotkać – po raz pierwszy we wrześniu 1921 r. na trzydniowym zjeździe przygotowanym przez Komitet Filomatów i Filaretów Pomorskich. W myśl życzeń zjazdu chełmińskiego ów komitet¹² podjął kwestię założenia organizacji byłych filomatów i filaretów Pomorza. Ze-

branie konstytucyjne odbyło się 15 lutego 1922 r. w auli budynku Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego. Przewodniczył mu ks. B. Makowski. W porządku zebrania było przyjęcie statutu i wybór zarządu. Prezesem został ks. B. Makowski, wiceprezesem J. Karnowski, sekretarzem Stanisław Zawacki – burmistrz Chełmna, zastępcą sekretarza – dr wet. Szczepan Gracz, skarbnikiem – ks. Paweł Marchlewski, katecheta w żeńskim seminarium nauczycielskim w Toruniu. Wg statutu celem związku było pielęgnowanie tradycji i zasad filomackich pod hasłem: „Ojczyzna, nauka, cnota” oraz opieka nad pomorską uczącą się młodzieżą gimnazjalną i akademicką. Realizowano go, starając się o budowę bursy akademickiej w Poznaniu i poprzez podjętą od początku akcję stypendialną dla gimnazjalistów i akademików¹³. Szczególnie ważne były ich kontakty z młodym pokoleniem, zwłaszcza młodzieżą akademicką studiującą w Poznaniu. Czołowym dziejopisarzem ruchu filomackiego stał się wówczas młodokaszuba Jan Karnowski, będący jednoznacznie realizatorem jego idei w nowej rzeczywistości¹⁴. M.in. dzięki J. Karnowskiemu Chojnice wyrosły na drugi obok Chełmna ośrodek kontynuacji tradycji ruchu filomackiego¹⁵. Karnowski był również uczestni-

⁹ A. Próchnik, op. cit., s. 92; zob. też *Historia Pomorza*, t. 5, cz. 1, s. 112–123.

¹⁰ W skali RP udział przedstawicieli Polski Zachodniej wśród elity kraju był niewielki, a Kaszubów niemal żaden. Zob. R. Wapiński, *Problemy kształtowania się elit politycznych II Rzeczypospolitej*, [w:] *Spółczesność polskie XVIII i XIX wieku*, t. VIII, red. J. Laskiewiczowa, Warszawa 1982, s. 235–249.

¹¹ Staraniem Komitetu Zjazdu w Toruniu opublikowano *Spis b. filomatów i filaretów Gimnazjów pomorskich zestawiony z okazji zjazdu filomackiego w Chełmnie 12–14 września 1921 r.* Spis ten sporządzono na zasadzie oddzielnych wykazów członków organizacji filomackich w poszczególnych gimnazjach. Zawiera on także program I zjazdu, z którego wynika, że podczas mszy w kościele gimnazjalnym kazanie wygłosił ks. F. Bolt. Otwarcia zjazdu w auli gimnazjum dokonał przewodniczący Głównego Komitetu Organizacyjnego, wojewoda J. Brejski. Referaty wygłosili: J. Karnowski, *Pogląd na organizację tajne gimnazjów pomorskich*, por. A. Markwicz, *Działalność organizacji tajnych podczas wojny światowej* (w wersji opublikowanej w „Słowie Pomorskim” tytuł był nieco inny); ks. P. Czaplowski, *Proces toruński*. Radca dr Stanisław Gąsowski zagał dyskusję na temat: *W jaki sposób utrwalic ideały filomackie*. Drugi *Spis członków Związku Filomatów Pomorskich T. Z. według stanu z 1 stycznia 1936 r.* ukazał się Czcionkami Druk. F. Malinowskiego w Chełmnie [Chełmno 1936]. Obejmuje on 175 osób, z których 1/4 to Kaszubi lub Pomorzanie b. blisko związani z Kaszubami, piastujący ważne stanowiska na Pomorzu i w kraju.

¹² W jego składzie znalazły się osoby znane z publicznej działalności, m.in.: wojewoda Jan Brejski – przewodniczący, urzędnik wojewódzki Jan Karnowski (wkrótce sędzia), starosta kościerski – Leon Kowalski, ks. Bolesław Makowski – proboszcz chojnicki, ks. Henryk Szuman – proboszcz w Nawrze, prokurator Walerian Sobiecki i kurator Jan Riemer.

¹³ *Sprawozdanie z działalności Związku Filomatów Pomorskich od chwili jego założenia, tzn. 15. II. 1922 r. do dnia 29 września 1926 r.* – Biblioteka Gdańska PAN, Ms. 5054. Fragment akt Związku Filomatów Pomorskich. Zebrał Jan Karnowski. Tamże dalsze archiwalia z SJK, dotyczące ZFP, ich działalności społecznej, współpracy z akademikami z lat 1921–1933 oraz materiały źródłowe, dokumentujące dzieje filomatów w okresie zaboru. Syg. MS 5043–5058. Zob. *Katalog rękopisów Biblioteki Gdańskiej PAN*, syg. 5000–5411, oprac. H. Dzienis, J. Kordel, D. Majkowska, Gdańsk 1978, s. 17–22. Warto tu zauważyć, iż w tym samym czasie, po rozstrzygnięciu losów Śląska i ustaleniu ostatecznych granic na przełomie 1921 i 1922 r. powstał Związek Obrony Kresów Zachodnich, późniejszy Polski Związek Zachodni. Wśród jego kadry kierowniczej liczną grupę stanowili b. filomaci i zetowcy. Będzie o nim mowa w dalszej części tomu. Zob. M. Mroczo, *Związek Obrony Kresów Zachodnich 1921–1934. Powstanie i działalność*, Gdańsk 1977 oraz *Polska myśl zachodnia w Poznaniu i Wielkopolsce. Jej rozwój i realizacja w wiekach XIX i XX*, Warszawa-Poznań 1980, s. 171–181.

¹⁴ Zob. J. Karnowski, MDK, s. 107, 153; C. Obracht-Prondzyński, Jan Karnowski..., s. 156–166. – W badaniach i dokumentacji dziejów filomatów wspierał go wówczas Aleksander Markwicz. M.in. po latach na emigracji ukazała się jego publikacja pod firmą Związku Polskich Ziem Zachodnich pt. *100 lat historii organizacji Tow. Tomasza Zana. Aleksander Markwicz, Filomaci 1816–1926. Wstępem, ilustracjami i przypisami zaopatrzył Stanisław Pilarczyk*, Londyn 1975.

¹⁵ Zob. C. Obracht-Prondzyński, op. cit., wykaz publikacji J. Karnowskiego oraz tenże, *Bibliografia do studiowania spraw kaszubsko-pomorskich*. W 1960 r. chojnickie LO otrzymało imię Filomatów Pomorskich. Zob. m.in. K. Jaruszewski, *Filomacki duch. Sylwetki filomatów chojnickich – późniejszych duchownych*, Chojnice 2016.

kiem Związku Byłych Działaczy Niepodległościowych Pomorza 24 lutego 1935 r. w salach Dworu Artusa w Toruniu. Wygłosił tam drugi w kolejności referat (po ks. A. Mańkowskim, *Odrodzenie narodowe Pomorza*) na temat *Filomaci Pomorscy a idea niepodległości*, opublikowany w okolicznościowym wydawnictwie¹⁶. Źródłem satysfakcji dla Jana Karnowskiego i innych filomatów była działalność odrodzonych towarzystw filomackich w niejednym gimnazjum na Pomorzu, także na Kaszubach, m.in. w Kościerzynie, gdzie prezesem na przełomie lat 20. i 30. był Andrzej Bukowski ze Starych Polaszek w gminie Stara Kiszewa¹⁷. Kształtujące się pierwsze pokolenie inteligencji kaszubsko-pomorskiej, absolwentów szkół średnich i studentów polskich uniwersytetów od zarania II Rzeczypospolitej było aktywne w życiu publicznym; stanowiło o kontynuacji ruchu regionalnego.

Tymczasem uchwalona w marcu 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej zaczęła na dobre funkcjonować po pierwszych wyborach z 1922 r. i ukonstytuowaniu się nowej władzy państwa. Wybory parlamentarne z listopada 1922 r. do Sejmu i Senatu poprzedziły na przełomie lat 1921/1922 wybory samorządowe, w których na Pomorzu, a zwłaszcza na Kaszubach wbrew przewidywaniom mniejszość niemiecka w radach miast kaszubskich, sejmikach powiatowych i sejmiku wojewódzkim uzyskała nader skromną reprezentację. Wyniki te przyjęto jako symbol spadku roli problemu niemieckiego w życiu wewnętrznym woj. pomorskiego. (...) Pomorze stało się jednym z najbardziej polskich narodowo regionów¹⁸.

Sejm Ustawodawczy 23 września 1922 r. przyjął ustawę o budowie portu wojennego i przystani rybackiej w Gdyni, co uznane zostało za znak reorientacji polityki polskiej, zwrócenie jej ku problematyce gospodarki morskiej, choć głównym celem w tym momencie było bezpieczeństwo kraju przy uwzględnieniu postulowanej wielokrotnie pomocy dla rybaków morskich¹⁹.

Wybory parlamentarne w 1922 roku odbywały się w warunkach niespotykanego dotąd wzrostu inflacji marki polskiej i kosztów utrzymania, licznych strajków i wieców robotniczych (także robotników rolnych), jakie objęły także Kaszuby. Radykalizacji mas ludowych towarzyszyły obawy środowisk ziemiańskich, zaniepokojonych tym zjawiskiem, a przede wszystkim groźbą reformy rolnej. Obok głównego obrońcy ich interesów – endecji – wzrosła rola powstałego w 1920 r. Chrześcijańsko-Narodowego Stronnictwa Rolniczego, któremu na Pomorzu przewodniczył Stanisław Ossowski z Najmowa, a do jego czołowych działaczy należeli Jan Donimirski i Leon Janta-Połączyński. Endecję i jej wyraziciela – Związek Ludowo-Narodowy – w kampanii wyborczej zapoczątkowanej już wiosną 1922 roku, występującą w bloku z Narodowo-Chrześcijańskim Stowarzyszeniem Pracy i Chrześcijańsko-Narodowym Stronnictwem Rolniczym pod nazwą Związek Chrześcijańskiej Jedności Narodu, nazwany Chjeną, wsparło liczne grono kaszubsko-pomorskich duchownych²⁰. Bogactwo demagogicznych haseł i obietnic, przyprawionych chrześcijańskim sosem, dziś wydawać się może czymś horrendalnym, a wówczas...?! Chrześcijański „Głos Pomorski” zamieścił wówczas takie oto hasło:

Polska dla Polaków, Żydzi do Palestyny,
Moskale do Rosji, a Niemcy do Vaterlandu!
Uporządkować Sejm – wynieść śmiecie!
Precz z wywrotowcami i anarchią!
Niech żyje poszanowanie Konstytucji i praworządność²¹.

Tego rodzaju twórczość w kampanii wyborczej znajdowała często pozytywny odbiór; kształtowała postawy Polaków – Kaszubów i Pomorzan wiernych Bogu, Kościołowi i Ojczyźnie. Miała wpływ na postawy wyborców (...).

JÓZEF BORZYSZKOWSKI

¹⁶ Zob. *Ruch niepodległościowy na Pomorzu*, pod red. T. Pietrykowskiego, Toruń 1935. Wśród organizatorów był mgr Wiktor Jagalski, który wraz ze Stefanem Łukowiczem został wybrany przez zjazd do Komitetu Wyborczego.

¹⁷ Zob. m.in. *Trzecia Jednodniówka Tow. Filomatów przy Gimnazjum Klasycznym w Kościerzynie*, Drukarnia Tow. św. Michała Arch. Miejsce Piastowe 1931, gdzie ciekawa *Przedmowa Prezesa* i kilka równie interesujących artykułów, m.in.: A. Bukowski, *Pomorze za Piastów. Szkic historyczny*; Ignacy Chmurzyński, *Epopeja kaszubska i jej twórca* [L. Heyke]; Piotr Dunajewski, *W 50-tą rocznicę zgonu śp. dra Florjana Ceynowy*.

¹⁸ R. Wapiński, *Życie polityczne Pomorza*, s. 70-71.

¹⁹ Tamże, s. 75; tenże, *Polska nad Bałtykiem w latach 1920-1939*, „Zapiski Historyczne”, t. 44: 1979, z. 4, s. 5-22.

²⁰ Skądinąd zacyt. ks. A. Kupczyński, wówczas proboszcz w Garcu, w pierwsze święto Bożego Narodzenia 1921 r. na kazaniu miał powiedzieć: *Zabraniam wam przystępować do socjalistów, bo to są Żydy. Każdego, kto zapisze się do socjalistów, to wykluczę z Kościoła i nie dam mu rozgrzeszenia, dziecka nie ochrzczę, ślubu nie dam i nie pochowam na świętym miejscu. Po kołędzie, gdy będę chodził, to progu domu socjalisty nie przekroczę*. Informowała o tym „Chłopska Gazeta”, 1922, nr 2 z 7.05.1922 r. Takie i podobne „ostrzeżenia”, padające z ust stanowczych duchownych, nie pozostały bez wpływu na postawy wyborców.

²¹ B. Kalwary, *Przed wyborami do Sejmu i Senatu*, „Głos Pomorski”, nr 189 z 13.08.1922. Cyt. za R. Wapiński, *Życie polityczne*, s. 89. Warto dodać, że już w 1924 r. zaczęły ukazywać się w Gdańsku antysemickie publikacje szerzące ideologię NSDAP, np. *Der Geheimvertrag zur Teilung des Deutschen Reiches. Teil 3. Die Verschwörung der Juden und Jesuiten gegen die Freiheit und Wohlfahrt des deutschen Volkes und gegen die Reichseinheit. Von Hermann dem Deutschen*, Danzig 1924. Selbstverlag des Verfassers.

MÓJ ŻOŁNIERZ

Gdzie te długie dni, w które niemal wcale nie paliła w domu światła? Zawsze było jej żal, gdy noce stawały się coraz dłuższe, gdy budząc się, musiała już zapalać lampkę, żeby przeczytać cokolwiek, bo czytać uwielbiała. Jej jedyna rozrywka, nie licząc spacerów z Racuchem.

Tamto nie było rozrywką. Swojemu żołnierzowi poświęcała dużo czasu, a jeszcze więcej myśli. Kiedyś powiedziała sąsiadce, że go odwiedza. Takiej samej jak ona, samotnej, bez rodziny, z pieskiem na utrzymaniu, pieskiem, o którego się człowiek martwi, co to będzie, jak się odejdzie, a biedak zostanie sam. Sąsiadka nie zrozumiała. Usłyszała, co do niej powiedziała, przez moment trawiła usłyszaną treść, ale nie rozumiała. Tak po ludzku nie rozumiała. Niepewnie pokiwała głową i szybko zmieniła temat. Nawiązała do przebudowy drogi wiodącej do Czerwonych Kosynierów. Dla tamtej było to zresztą ważne, bo mieszkała właśnie przy Działdowskiej. Sprawa ulicy rzeczywiście była istotna, bo przecież czasami musiało się zejść na przystanek trolejbusowy i pojechać do Gdyni. Nie mówiło się „do centrum”, tylko „do Gdyni”, tak jakby Leszczynki były jakimś odrębnym miastem. Ale najważniejsza dla niej droga wiodła w przeciwnym kierunku.

Gdyby nie Racuch... Może nie zaczęłyby odwiedzać żołnierza. Pies miał jednak swoje prawa. Musiał na spacer, a samego by go nie wypuściła z domu, raz na jakiś czas nawet tu przejedzie jakaś syrenka, maluch czy duży fiat. Błogosławiła tego Racucha, bo dzięki niemu i ona mogła regularnie prostować kości, ćwiczyć stawy i gimnastykować mięśnie, a Racuch należał do piesków ruchliwych i szybkich, uparcie ciągnących smycz z panią na wszystkie strony. Przysadzisty, na krótkich nóżkach, a taki ruchliwy!

Potem już nikomu nie powiedziała. Najbezpieczniej rozmawiać o pogodzie, cenach w sklepie, kartkach na mięso i chorobach. Sąsiadki, które miały dzieci, jeszcze

narzekały na synowe i niekiedy na wnuki, choć to ostatnie rzadko. A ona? Nie miała dzieci, wnuków, w ogóle nikogo nie miała. Oprócz Racucha

Długi czas żałowała swojego doktora. I niekiedy jeszcze teraz... Przystojny był, dobry dla niej, bezdzietny wdowiec. Ona dość ładna, nie jakaś piękność, ale dość ładna, dość inteligentna, jak o sobie mówiła pół żartem, pół serio. W Krynicy nawet kiedyś byli i na spływie Dunajcem przy okazji, i na Trzy Korony się wspięli. Oświadczył się jej, będzie z pół roku po tym, jak zaczęła pracować na jego oddziale. Każda na jej miejscu by się zgodziła. A ona... Nie wiedziała, co począć. Była tylko pielęgniarzką, w swoim mniemaniu tylko. On brylował w towarzystwie, języki znał, śledziły go oczy lekarek i pań doktorowych. Nie, nie zwracał na nie uwagi, nigdy nie dał jej żadnego powodu do zazdrości. Bała się jednak. Tak, bardzo się bała.

Znała życie, jak sama sobie często powtarzała. Napa-trzyła się na wojnę, okupację, kilka razy mogła stracić życie. Później czasy stalinowskie, łowy na ludzi słabych, zdradzających innych ludzi i własne przekonania. Ona też siedziała cicho, zbyt cicho. Miała ograniczoną wiarę w człowieka. Wahała się jednak. Małżeństwo z jej doktorem! Nie było tak, że trwała przy swoich lękach. Chciała je pokonać. I właśnie wtedy dostał stypendium. Półroczne stypendium w Bratysławie, w tamtejszej poliklinice. Inne pieniądze; demoludy, ale jednak inne pieniądze. I zapisał się do partii. To znaczy, zapisał się wcześniej, na pewno to nie zaszkodziło przy typowaniu stażysty. Oddawała mu jednak sprawiedliwość, zdolny był jak nikt. No, może jak mało kto.

Wyfrunął więc do tej Bratysławy. Nie miała odwagi powiedzieć mu przed wyjazdem, że za niego nie wyjdzie. Spojrzeć w oczy i powiedzieć tak człowiekowi, którego się kocha? Okazało się, że jednak nie znała życia. On nikogo tam nie znalazł i w ogóle nigdy już się nie ożenił. A ona odważyła się odmówić mu ręki w liście, gdy był już w tej Bratysławie. List otrzymał tego samego dnia, gdy na stole operacyjnym zmarła pod jego nożem dziewczyna, która miała całe życie przed sobą, a on winił za to wyłącznie siebie. Pewnie niesłusznie, bo kierownictwo szpitala nie miało do niego pretensji, nie pociągnięto go do odpowiedzialności. Okazał się jednak pamiętliwy. Miał do niej wielki żal. Tak wielki, że przykrył miłość czarnym nieprzemakalnym płaszczem.

Gdy wrócił ze stażu, był już innym człowiekiem. Innym w stosunku do niej. Oschły, unikający spotkań, w dodatku dostał ofertę pracy w gdańskiej Akademii Medycznej. Dwa, trzy przypadkowe spotkania. Tyle zostało z miłości.

Racuch zaszczekał głośno, pełen entuzjazmu, jak zawsze, gdy w pełnym słońcu mógł, na chwilę spuszczoney ze smyczy, pobiec w kierunku skraju lasu. Jego ukochane miejsce na ziemi. Darni pachnąca poranna wilgocią wczesnej jesieni. Ślimaki przesuwające się niespiesznie po chodniku, niebezpieczne na niebezpieczeństwa. Mewy, które nadleciały znad portu, wydzierające się wniebogłosy i krążące nad domkami rozłożonymi po lewej stronie uliczki. Idzie sobie spokojnie i nawet gdy traci na moment z oczu Racucha zachwyconego światem i jego niespodziankami, jest pogodna. Spokojna rezygnacja, przyzwyczajenie, powtarzalność.

Ludzi mijają bez szczególnego zainteresowania. Zazwyczaj ich nie zna, choć niektórych widuje często. Na przykład ta para, którą od pół roku widzi dwa razy dziennie. Rano, gdy wychodzi z Racuchem, i wieczorem, gdy schodzą pochyłością uliczki. Stoi wtedy przy oknie i patrzy zza firanki.

Jeszcze ta kobieta z synkiem. Drobna, krucha, zagubiona, a równocześnie emanująca determinacją. I dziecko, dziesięcioletni chłopiec, milczący i zatopiony w myślach. Rozmawiała kiedyś z tą kobietą, tamta była szczera i mówiła dużo, ona sama odwzajemniła się otwartością, jakiej się po sobie nie spodziewała. Nie zdradziła jednak swojej tajemnicy.

Chociaż, jaka to tajemnica? Może właśnie tę większą tajemnicę zdradziła? Że źle być samemu, że był ten lekarz, że zmarnowała szansę. Po co mówiła to tamtej kobiecie? Właśnie jej, której życie zawaliło się nagle? A jednak trzeba czasem zrzucić z siebie ciężar. Wygadać się, najlepiej przed obcym, który przyszedł nie wiadomo skąd i zaraz odejdzie w swoją stronę, jak ten wiatr, co zawsze wieje na gdyńskich wzgórzach. Nie, nie powiedziała o swoim żołnierzu. Po co?

Szła teraz spokojnym, równym krokiem. Spuściła Racucha ze smyczy, a on, grzeczny i posłuszny, choć pełen entuzjazmu, podążał swoim truchtem w znajomym kierunku. Minęli wejście na cmentarz. O tej porze niewielu było odwiedzających, jakaś staruszka (o sobie nigdy by tak nie pomyślała, zwłaszcza odkąd miała swojego żołnierza) z może czteroletnią dziewczynką, z syrenki zaparkowanej na pochyłym piaszczystym placu właśnie wyszła para około sześćdziesiątki z wielkim bukietem przeraźliwie jaskrawych sztucznych róż. I nikogo więcej.

Minęła cmentarz i szła dalej w górę, wąską teraz dróżką, na której brzegach wiły się korzenie buków, częściowo odkryte i powykręcane jak artretyczne dłonie. Nieostra granica. Ściana drzew z daleka wydawała się wyrastać nagle, szczerze oddzielając las od miasta lastrykowych nagrobków. Kiedy jednak człowiek zbliżał się do lasu, zaczynał dostrzegać szczegóły. Pierwsze

krzewinki, brunatną ściółkę o duszącym zapachu, na którą złożył się kobieriec liści opadłych minionej jesieni. Wreszcie pierwsze drzewa, młode, nieśmiałe, za którymi dopiero rozpościerał się mrok bukowego lasu. Królestwo tajemnic.

Jako dziecko uwielbiała bukowy las i ta fascynacja pozostała w niej na zawsze. Kiedy kilka miesięcy temu wprowadziła się pod swój przedostatni, jak mawiała, adres, cieszyła się na ten las. Był dwieście, może trzysta metrów od domku, małego sześcianu z niewielkim ogródkiem, w którym jednak rosły trzy wiśnie, a nawet udało się wygospodarować nieco miejsca na kwiaty i warzywa. Lasu z domku nie widziała, za to ogródek był wspaniały, i jej, choć malutki. I ślimaki się w nim zadomowiły, choć powinna im mieć za złe żarłoczność. Trudno, zawsze to żywe stworzenia, też muszą coś jeść.

Racuch przydreptał na miejsce pierwszy. Obrócił się do pani, podniósł łeb i zaszczekał. Zawsze dawał znać, że dotarł jako pierwszy. Uśmiechnęła się do małej białej kulki z wywieszonym jęczorkiem. Po chwili była obok niej. Pochyliła się i pogłaskała Racucha. Zaraz jednak jej wzrok pobiegł nieco dalej, nieco w bok. Podłużny kopczyk porośnięty nierówno trawą, obramiony ciemnobrązowymi deskami. Prosty krzyż z malutką tabliczką. „Żołnierz 1945”.

Znalazła ten grób zaraz po przeprowadzce. Wystarczył drugi czy trzeci spacer z Racuchem. Trudno było nie znaleźć zapomnianego grobu tuż za cmentarzem,

oddzielonego od pozostałych płotem, zaledwie kilkoma rzędami drzew i naprawdę niewielką odległością. Jednak żołnierz, który zginął w roku 1945, był wyłączony spośród innych zmarłych. Wyłączony z tej społeczności ludzi, którzy są po tamtej stronie. Dlaczego? Dlaczego jego grób, który pewnie porządkowały dzieci raz do roku, przed Wszystkimi Świętymi, nie znajdował się przy głównej alejce?

Dziwiło ją to przez kilka minut, gdy stała przed tym skromnym kurhanikiem i krzyżem z pordezwiąła tabliczką. A potem nagle pojawiła się myśl: Niemiec. Niemiecki żołnierz, który do ostatniego tchu, uparcie, bez żadnych już nadziei na zwycięstwo, może przymuszony rozkazami, bronił się i atakował, i zabijał takich jak jej brat, a na koniec sam został zabity. Pewnie w tym miejscu. Właśnie w tym miejscu. Nie przyszła do grobu przez dwa dni. Niemiec.

Noc, podczas której nie mogła zmrzyć oka. Przewracała się z boku na bok, na krzesło stojące tuż przy łóżku wskakiwał Racuch i z niepokojem przypatrywał się pani. Ślepa świeciły się mu jak robaczki świętojańskie. Wreszcie wstała, odkręciła kran i nalała sobie wody do szklanki, wypila chciwie. Była złana potem. Przed jej oczami co i raz stawał żołnierz. Jej żołnierz. Żołnierz z grobu za cmentarzem. Mundur nie miał żadnych cech. Nie był ani polski, ani niemiecki. Po prostu mundur. A może to był konkretny i po prostu nie chciała go rozróżnić? Poznać? Dostrzec? Mogło być też tak, że to był polski mundur, i to było dla niej naturalne. Wpatrywała się w twarz, właśnie w twarz. Żołnierz uśmiechał się do niej, nie, wcale nie smutno. Może też nie zalotnie, w końcu już nie żył, ale młodzieńczy i życzliwy był ten uśmiech. I ładny. Wreszcie zasnęła.

Obudziła się dość późno, zmęczona, lecz pełna życia. Nawet nic nie zjadła, w pośpiechu ubrała się, gestem przywołała Racucha i poszła do swojego żołnierza. Tak go odtąd nazywała.

Nie miał już nikogo innego, tylko ją. Nikt jej nie zagrażał, żadna matka, żadna rywalka, żadni koledzy, którzy mogliby sprowadzić na manowce. Żadni dowódcy posyłający takich, jak on, na śmierć. Zapalała mu świeczkę i układała kwiaty z ogródka w słoiku wbitym do połowy w ziemię na grobie.

Nie zastanawiała się zbyt często, jakiej był narodowości. W oczach jej duszy zawsze pojawiała się ta sama postać, niekiedy uśmiechnięta, niekiedy zatroskana, czasem wreszcie niewyrażająca żadnych emocji, jakby wyczekująca, aż ona coś powie, coś zrobi. Ona jednak nie mogła zrobić nic ponad to, co wypadało. Ostatecznie był zmarły i to od ładnych trzydziestu pięciu lat. W szaleństwo

nie popadła i nie popadnie. Zdawała sobie sprawę, że jej żołnierz nie ożyje. Nie mogła się do niego przytulić, nie mogła wybrać się z nim na spacer, mogła go tylko odwiedzać. I rozmawiać z nim, co czyniła, nie tylko stojąc przy krzyżu.

Należał do niej. Przecież nikt go nie odwiedzał. Może czasem ktoś zatrzymał się przy grobie, ostatecznie dukt był dość popularny, chociażby wśród właścicieli psów, ale jakoś nikomu nie przyszło do głowy, żeby jakiś zniczy kwiaty polne, leśne, wszystko jedno. Aż do tej pory. Racuch był zdezorientowany brakiem jej zainteresowania. Zwyciężył przecież, dotarł pierwszy.

Kwiaty. Ogrodowe, zwyczajne, niektóre trochę przywędłe, inne świeżutkie, jakby włożono je do słoika po ogórkach przed chwilą. Podniosła słoik. Woda krystalicznie czysta. To musiało się wydarzyć całkiem niedawno. Między słoikiem z kwiatami a krzyżem palił się zniczy. W dwóch trzecich wypalony. Zwykły, gliniany, z czerwonym woskiem, nie żaden szklany z blaszaną przykrywką. Upakany ziemią od dołu. Ale był. Palił się i mógł się palić jeszcze kilka godzin. Obce kwiaty i obcy zniczy.

Stała i patrzyła, i nie mogła uwierzyć w to, co widzi. To był jej żołnierz. Ona się nim zaopiekowała, ona przychodziła z nim rozmawiać. To wreszcie on ukazał się jej i to nie raz. Powtarzała to sobie żartem od czasu do czasu, ale teraz z przerażeniem odkryła, że naprawdę przywiązała się do żołnierza. I do myśli, że ma go na wyłączność. Że skoro wszyscy o nim zapomnieli, to ona, która zaczęła dbać o grób, ma prawo do niego. I do pamięci.

Pamięć? Właściwie o kim? Nagle zmalala we własnych oczach i przygarbiła się. Racuch spojrzał zaniepokojony na swoją panią. Ledwie wyczuwalny zapach rezygnacji i smutku.

Może ktoś go odnalazł? Przecież jest Czerwony Krzyż, są rozmaite organizacje. I co teraz? Będą przychodzić? Przyjeżdżać? Ekshumują go, zabiorą gdzieś w świat. Do Niemiec – z satysfakcją podpowiedział brat, który zginął od niemieckiej kuli na Wale Pomorskim. Do Niemiec – szepnął ojciec, którego z Gdyni wysiedlono z dorastającym synem i trójką małych dzieci pozbawionych zmarłej matki do Generalnego Gubernatorstwa w 1939 roku. Na ruski cmentarz do Redłowa – syknął doktor sprzed lat, który pochodził z Wilna, i nim wstąpił do partii, dobrze pamiętał sowieckie rządy w rodzinnym mieście. Może Polak – zastanawiał się ktoś inny z ledwie słyszanej nitką nadziei, ktoś, kogo nie potrafiła zidentyfikować, może ona sama? Przeniosą go niedługo na Witomino.

Strząsnęła wszystkie te głosy, podpowiedzi, przypuszczenia. Szkop, Rusek, nasz, ocalał jakoś dla niej i dzięki niej. Musi się dowiedzieć, zaradzić, zrobić coś.

Po marnie przespanej nocy i zrobieniu jakichs zakupów zabrała Racucha i poszła w stronę lasu. Wymieniła kwiaty. Tamtego dnia była tam jeszcze dwa razy. Nikt nie przyszedł. A jak ten ktoś przyjdzie, co zrobić? Podejść, dowiedzieć się, kto to? Śmieszne, bardzo śmieszne. Wezmą ją za wariatkę, to pewne.

Przez dwa kolejne dni odwiedzała swojego żołnierza. Nie mogła się skupić na rozmowie z nim, takiej jak dotąd. Potem szybkim krokiem odchodziła i patrzyła na grób z pewnego oddalenia. Racuch zaczął poważnie powątpiewać, czy to, co robi jego pani, ma jakikolwiek sens. Żył jednak na świecie dostatecznie długo i znał hierarchię ważności. Ona wzięła go ze schroniska, ona tu rządzi. Trudno, takie życie. Poza tym była dla niego dobra, jak dotąd. Jak zawsze.

Kilka razy minęły grób jakieś przypadkowe osoby. Gdy się zbliżały, jej serce zaczynało bić szybciej, zaraz jednak, gdy przechodziły dalej, nie zawsze patrząc w stronę mogiły, uspokajała się.

Nigdy nie przypuszczała, że las jest tak pełen rozmaitych dźwięków. Drzewa, krzewy, wiewiórki, zające, nawet owady, każde z tych stworzeń, bo rośliny też były stworzeniami, miały swój głos. Te głosy były inne. Ludzkie. Dziecięce. Dwie dziewczynki. Jedna niosła pęk ogrodowych kwiatów, druga znicz. Stężała. Potem spojrziała krótko i groźnie na Racucha. Już wiedział, że ma być cicho. Nieco się pochyliła. I znów znieruchomiała. Dziewczynki przystanęły przed grobem. Była zaledwie pięć, sześć metrów od nich. Ukryta, zamaskowana. Sama jak żołnierz na czatach.

– Ty, tu ktoś ciągle przynosi kwiatki. Znów są, jak ostatnio. Nie nasze.

– Może jakaś rodzina?

– No co ty, to obcy żołnierz. Inaczej by leżał na cmentarzu.

– To kto przynosi?

– Nie wiem, może ksiądz.

– Ksiądz? Głupia jesteś, może wojsko.

– A jak to Niemiec?

– To wtedy nie wojsko, nie wiem. Ale pewnie nasz i to jednak wojsko. Mama mówi, że to ładnie, że te kwiatki przynosimy.

– Mamie powiedziałaś?

– Nie, zobaczyła, jak biorę z ogrodu. I była ciekawa. To powiedziałam. Tylko o zniczach nie wie.

– Krzyczałyby, nie?

– No pewno. Kraść nie wolno.

– A my kradniemy.

– Nie ubędzie tamtym, a on taki sam tutaj.

– Ale ktoś tu przecież przychodzi.

– No tak. Ciekawe, kto. Ale jemu chyba miło. Ksiądz mówi, że oni nas widzą...

– I te kwiatki widzą.

– No!

Nie słuchała dłużej. Jak mogła najostrożniej wycofała się. Nie usłyszały ani jej, ani Racucha. Zajęte były sobą, gadaniem, układaniem kwiatów w słoiku i zapalaniem znicza. Cały ciężar ostatnich dni spadł z serca. Racuch uważnie wpatrywał się w twarz pani. A ona stała, oparta dłonią o drzewo. To nie rodzina. Nie jacyś ludzie od ekshumacji. Zostanie tu, w tej mogile, bezpieczny. Będzie mogła się nim opiekować. Na przemian. Ale nie była zazdrosna.

Kiedy nadejdzie taki dzień, że nie będzie już nawiedzać samotnego grobu, ktoś na grobie żołnierza położy kwiaty. I zdejmie jesienią opadające liście. I znicz przyniesie. Jej żołnierzowi. Nie zapomną, nie znudzi im się. Uczepiła się tej nadziei. Dziewczynki musiały mieć dobre serce. Nie musiały przychodzić, a przychodziły. Uśmiechnęła się na ich wspomnienie. Czy do niej kiedyś ktoś przyjdzie?

Dopóki są takie dziewczynki...

PIOTR SCHMANDT

DER BOTE FÜR POMORZE

Je rok 1920. Pòmòrzé, zgódno z wersalczim ùgòdènkã, prawie przeszło pòd pòlszczé panowanié. Równak na něch ódzwèskónèch zemiach žèje wiele Niemców, a též lèdzy, jaczi pòlszczi jãzèk, ósoblèwènen pisóny, znają baro lèchò. Temù též władze mùszą zarządzenia a wiadła pòdawac tima lèdzama pò niemieckù.

Hewò gazètkã „Der bote für Pomorze”, z séwnika 1920 rokù, z ùrzãdowima wiadłama ze starostwa we Wejrowie w całoscé pò niemieckù, kò pòzwè „Pomorze” i „Wejherowo” są ju pò pòlskù.

RD

Listy

red.pomerania@wp.pl

CO CHODZI RODZIMOWIERCOM NA ROWOKOLE? – LIST DO REDAKCJI „POMERANII”

Góra Rowokół znajduje się w obrębie Słowińskiego Parku Narodowego. Od ponad roku kontrowersje budzą usiłowania wybudowania na szczycie góry kaplicy służącej do kultu religijnego. Sprawę tę poruszano na łamach „Pomeranii” w numerze 7-8/2017 r. Jako Pomorzanie z pochodzenia, cenię inicjatywy ZKP. Chciałbym jednak przybliżyć stanowisko środowisk rodzimowierczych, gdyż ono również, co zapewniam, nie ma w sobie złych intencji. Wobec powyższego uprzejmie proszę Redakcję o publikację niniejszego listu.

Rodzimowiercy są w Polsce mniejszością religijną. Jak każda mniejszość, bez względu na to, czy regionalna, kulturowa, językowa czy religijna, spotykamy się z sytuacjami, w których dużą rolę odgrywa wzajemne niezrozumienie. Niezrozumienie, którego podstawą jest brak wiedzy o drugiej stronie, budzi czasami niepokój i może prowadzić do konfliktów lub dyskryminacji. Rozumiemy, że pomysłodawcy budowy kaplicy odwołują się do tradycji historycznej funkcjonowania takiej budowli w tym miejscu w czasach pruskich. Niemniej tradycje rodzimowiercze, dłuższe i wcześniejsze, również

z tym miejscem są związane jako naszym miejscem kultu. Biorąc pod uwagę fakt, iż chrześcijaństwo jako panująca większość dysponuje setkami własnych miejsc kultu na terenie województwa, dążenie, by zająć również i to miejsce, w naturalnym odruchu jest odbierane za wyzwanie do konfliktu. Tym bardziej że tradycja chrześcijańska z czasów pruskich już od lat trwale nie jest z tym miejscem związana. Sytuacja rodzimowierców jest odwrotna – jako mniejszość nie dysponujemy nawet dziesiątką, nie mówiąc już o setkach miejsc, jak strona chrześcijańska. Większość historycznych miejsc kultu religijnego została zniszczona i zajęta właśnie przez obiekty chrześcijańskie. Proszę zatem zrozumieć, że takie akcje, jak otwarcie kościoła na Ślęży, czy wieści o planowanym zbudowaniu kaplicy na Rowokole są odczytywane przez nas jako atak i dyskryminacja religijna.

Aby lepiej zrozumieć nasze stanowisko, warto zwrócić uwagę jeszcze na jedną z różnic w podejściu do miejsc kultu. Dla chrześcijaństwa świątynią jest każde miejsce konsekrowane do sprawowania mszy. Z punktu widzenia oficjalnej teologii chrześcijańskiej nie ma znaczenia różnica miejsc sprawowania kultu. Dla części chrześcijan (np. protestantów) sakralizacja przedmiotu lub miejsca może być nawet uznana za herezję. Dla rodzimowierców miejsce sprawowania kultu ma znaczenie sakralne. Szczególne ukształtowanie przyrodnicze, uczynione nie ręką ludzką, ale natury, jest odbierane przez dużą część z nas jako miejsce wybrane przez bogów. Sprawowane w takim miej-

scu ofiary mają łatwiejszy dostęp do Nawii i Prawii, stąd teologicznie różnica między miejscami kultowymi ma znaczenie.

Pomimo iż nie widzimy racjonalnych podstaw do wznoszenia kaplicy na górze Rowokół, w przypadku zgody na jej budowę przez władze państwowe (jest to teren objęty ochroną przyrodniczą i archeologiczną) rodzimowiercy uczęszczający w to miejsce w celach religijnych zaproponowali za pośrednictwem Rodzimego Kościoła Polskiego wariant ugody rozwiązania problemu w postaci budowy kaplicy ekumenicznej. Mógłby to być modelowy wzór do stosowania przez władze państwowe w innych miejscach o znaczeniu religijnym istotnym dla więcej niż jednej religii lub organizacji religijnej. Do opieki nad miejscem powołana byłaby rada skupiająca kościoły, których wierni uczestniczą w tym miejscu w czynnościach kultowych, i ustalałaby ona czas oraz zakres opieki nad miejscem dla poszczególnych organizacji religijnych. W ten sposób chrześcijanie uzyskaliby to, do czego dążą, a rodzimowiercy nie zostaliby urażeni.

Niestety ze strony władz na razie brak jest zdolności twórczej i umiejętnego działania pozwalającego rozwiązać sprawę.

Może jednak istniałaby możliwość wspólnego, oddolnego porozumienia? Rodzimy Kościół Polski jest w tej kwestii otwarty na propozycje i negocjacje.

Z wyrazami szacunku dla całej Redakcji,

Marcin Tollik

DZIĘKUJEMY STUDENTOM Z POMORANIA

Szczególnym dniem dla p. Jadwigi Kirkowskiej – założycielki w roku 1997 Oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Wierzychucinie – była środa 8 stycznia 2020 r. Dzięki Wam tego dnia w Sali Mieszkańskiej Gdańskiego Ratusza, w obecności prezesa Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego pana Jana Wyrowińskiego, profesora UG Józefa Borzyszkowskiego oraz wielu innych znakomitych gości, decyzją Klubu Studenckiego Pomorania pochodząca ze Starżyna mieszkanka Wierzychucina za swoją działalność na niwie kultury kaszubskiej, za „budzenie śpiącego wojska” odznaczona została Medalem Stolema.

To wydarzenie kulturalne, docenienie i wyróżnienie działalności

p. Kirkowskiej właśnie przez młodych ludzi, przez studentów z Pomorania, nadało wyróżnieniu szczególną, dodatkową wartość. Przez całe życie p. Kirkowska pracowała z dziećmi i młodzieżą. I właśnie młodzi Jej wieloletni wysiłek docenili.

Był to dzień uroczysty i wyróżnienie zaszczytne także dla nas – członków Oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Wierzychucinie. Jesteśmy dumni, że w jednym szeregu stoi jedna z nas razem z wcześniej wyróżnionymi tak wielkimi osobami. Miło było słyszeć słowa o znaczeniu wierzychucyńskich Kaszubów dla realizacji młodokaszubskiego „co kaszubskie, to polskie”.

Niniejszym składamy serdeczne podziękowania najpierw członkom

Klubu Studenckiego Pomorania za ich decyzję i piękną oprawę artystyczną uroczystości wręczenia Medalu Stolema. Dziękujemy wszystkim obecnym na uroczystości. Tak rzadko współcześnie słyszy się słowa uznania i zwykłe „dziękuję”. Jak to jednak ważne i ile przynosi pozytywnych emocji, widzieliśmy na uroczystości. Wcześniej Medalem Stolema w roku 1976 odznaczony został Stanisław Okoń z Wierzychucina, m.in. za tomik poezji „Za lasã mòrze”. Odkrywcą poezji i promotorem Stanisława Okonia był Jan Drzeżdżon.

Z wiòldzim Bóg zapłac
i żëczbama wszëtczégò bëlnégò.

Zarząd Wierzychucyńskiego
Partu Kaszëbskò-Pòmòrszczégò
Zrzeszeniù

PROGRAM XVII DNIA JEDNOŚCI KASZUBÓW W LEŚNIEWIE, GMINA PUCK

22 marca 2020 roku (niedziela)

KOŚCIÓŁ PW. NIEPOKALANEGO SERCA MARYI PANNY W LEŚNIEWIE (ul. Kościelna 12)

11.00 – uroczysta msza święta

12.15-12.30 – przemarsz do Szkoły Podstawowej im. Józefa Dambka

REMIZA OCHOTNICZEJ STRAŻY POŻARNEJ W LEŚNIEWIE (ul. Starowiejska 16)

od 10.00 – Rejestracja uczestników

12.15-16.00 – Turniej gry karcianej Baśka

HALA SPORTOWO-WIDOWISKOWA W LEŚNIEWIE (ul. Mechowska 2)

od 9.00 – rejestracja uczestników bicia rekordu Polski w jednoczesnej grze na akordeonie

10.00–10.45 – próby akordeonistów pod batutą Pawła A. Nowaka

12.30 – oficjalne otwarcie Dnia Jedności Kaszubów

13.00–15.30 – próby akordeonistów pod batutą Pawła A. Nowaka

15.30 – bicie rekordu Polski w jednoczesnej grze na akordeonie

16.00–16.30 – podsumowanie bicia rekordu i turnieju gry w baśkę

SZKOŁA PODSTAWOWA IM. JÓZEFA DAMBKA W LEŚNIEWIE (ul. Mechowska 2)

13.00-15.30 – występy zespołów folklorystycznych:

Karno „Sztrądowé Òsté” z Żelistrzewa

Chór „Jubileum” z Żelistrzewa

Dzeczne Karno ze szkòłë w Lesniewie

Zespół „Kaszubianki” z Władysławowa
Zespół Regionalny „Bursztyнки” z Mieroszyna
Karno „Manijòcë” z Rafałem Potrykusem?

Zespół „Czarne Kapelusze” z Mechowa
Kaszubski Kabaret „Pùrtcë”

Kuchnia kaszubska kół gospodyń wiejskich gminy Puck
Stoiska twórców ludowych oraz kaszubskie produkty regionalne

Promocje wydawnictw kaszubskich połączone z spotkaniami autorskimi

„Kaszubskie bajania” – strefa dla dzieci

Wystawa akordeonów z kolekcji Pawła A. Nowaka

Wystawa „Pomorze... dla Ciebie, Polsko”

Wystawa „Antoni Miotk – pucka droga do niepodległości”

Wystawa „Gen. Józef Haller – bohater odrodzonej Rzeczypospolitej i odzyskanego Pomorza”

Pokazy filmów o tematyce regionalnej oraz o 100. rocznicy powrotu Pomorza do Polski

Kaszëba w stalinowsczi sôdzë. Przëtrôfk Zygmùnta Milczewsczégò

(dzél 3)

Pò przëjachanim nazòd w rodné stroné na zymkù 1945 r. Zygmùnt Milczewsczi wrócył do swójégò przedwójnowégò warkù samòrządzeniégò ùrządznika. Zaczął tedë robic w wejrowsczim starostwie jakno szpektór do sprawów òbéndowi samòrządzeniã na mòrszczi pòwiôt. Wëcmanim z wójtama i szòltësama rëszno zajimòł sã òdrodã gminny ë gromadzczy administracje. Parlãczëło sã to z czãstima wëjazdama bùten Wejrowa. Òb czas swòji wespółrobòtë z ùrządznikama i dzejarzama dowiadówòł sã przë leżnoscë rozmajitëch rzeczów ò tim, co sã dzejało na jich zemi za niemiecczych rządów. Pòzni bòhater naszégò dokazu dërch swòjã wiedzã na tã témã pòwiksziwòł i wëzwëskiwòł jã do òpisëwaniò wójnowëch kawłów wejrowsczich strón i jich mieszkanców. Dejade w czasie krótkò pò skùńczeniu wójne nie bëło jesz czasu na to pisanie. Wòzniészã sprawã dlò dównégò wëwiadówcë krakòwsczégò òkrãgù Krajewi Armii bëło tedë òdbùdowanié samòrządzeniã. Tej-sej mùszòł òn téz bronie kaszëbsczégò lëdztwa przed ùstëgowanim ze stronë przedstòwców wëszëznów. Chòdzëło tùwò òsoblëwie ò szandarów, chtërny bëłë dbë, że Kaszëbi, co mielë trzecã grëpã niemiecczy nôrodnoscë, bëłë Niemcama abò z nima trzimelë. Temù téz zdòrzało sã, że milicjancë włòzëlë do gbùrstwów i brelë, co sã jima blòs widzało, bò „to doch bëło wszëtkò pòniemiecczë”. Milczewsczi biòtkówòł sã z tim i zarò, czëj ùzdrzòł tak cos abò ùczuò ò jaczims przëtrôfkù tegò zortu, òdkazywòł to swòjim pòdwëszim. Dzãka taczëmù dzejaniëmù zwòlnionëch òstało ze służbë trzech milicjantów-rozbleków.

Òsoblëwie wòzny w zëcym najégò bòhatera bëł czas kòle pòłowë 1946 r.

Tedë to prawie stało sã czile rzeczów, chtërne miałë cësk na jegò pòzniészë kawle. Pierszã z nich bëła próba stwòrzeniò w mòrszcim krëzu i na całim Pòmòrzim strukturów nielegalnégò w tim czasie Nòrodnégò Stronnictwa (NS). Mùszimë pamiãtac, że bëł to czas, czëj kòmùnyscë biòtkowelë sã ò to, żebë dostac całownã wladzã nad pòlsczim państwã i znikwic wszëtczë te pòlityczne strzodowiszczã, chtërne nie gòdzëlë sã na „lëdowë” rządë w pòwòjnowi Pòlsce, a do taczich przënòlëgãlò midzë jinszima NS.

Z pòprzëdnëch dzëłów ti rëdzi artiklów wiëmë, że jednym z wespółrobòtników Milczewsczégò òb czas jegò łączbë z NS w Krakòwie bëł Waleriòn Gòłùnczi. Jich wespółdzejanié dérowało do kuńcowégò dzëła II swiatowi wójne, czëj òstało przerwóné. Równak w maju abò czerwińcu 1946 r. Gòłùnczi przëjachòł do Milczewsczégò do Wejrowa z dbã, że wòrt je znovic dzejanié w òbrëmieniu NS i stwòrzëc strukturë ti partii na Pòmòrzim. Gòdelë tedë w mieszkaniu Milczewsczégò blòs dwaji, a kòrbilë mni wiãcy gòdzëniã. Brzadã tegò bëło pòsobnë zéńdzenié zrëchtowóné we Wejrowie z ùdzëlã najich bòhaterów. Òdbëlò sã òno kòl sztërzëch tidzëniów pò wespółniómym przed sztërkã pòtkanim. Pisòł jem ju ò nim w artiklach tikajãcëch sã pòstacji Bruna Richerta, przëdnégò redaktora „Zrzeszë Kaszëbsczy” w tim czasie. Ùczãstnikama jegò bëłë òkróm Gòłùnczégò i Milczewsczégò prawie Richert, jegò znajemny z Kòscërnë ò nôzwëskù Roznersczy i przedstòwca wëszich wëszëznów NS, co razã z Gòłùnczim przëjachòł tej do Wejrowa. Mòlã tegò kònspiracjowégò zéńdzeniégò bëła jizba Richerta, co miesca sã òkòma sedzbë redakcje „Zrzeszë Kaszëbsczy” na wejrowsczim

rënkù. Jistno jak rëchli, i tim razã gòdóné bëło ò tim, że mùsz je znovic dzejnotã NS w òbéndze Pòmòrzëgò. W gminach miałë bëc twòrzonë gminnë kòla partii, a we Wejrowie kòlo pòwiatowë. Wiãcy drobnotów zrzeszonëch z òrganizacjowim rozwijã NS na naji zemi miało bëc òbgòdóné na pòstãpnym zéńdzeniëm. Niedalëkò przëndnota pòkòza dejade, że Gòłùnczi ze swòjim towarzëszã ju do Wejrowa nie przëjachelë a niżòdne zéńdzenia w ti sprawie nie bëłë ju òrganizowónë. Nie doszò téz do ùsãdzeniò kòłów NS i całò dzejnotã nigle sã richtich zaczã, baro flot sã skùńcza.

Wòrt przë ti leżnoscë przëbòdzëc, że ta sprawa òsta pòzni òpisónò w wëdóny w 1967 r. ksãżce Henrika Lechòwsczégò *Agent Abwehry*. Jeden z ji dzëłów mò titel „Zwierzãła trucizna” i zamkli je tam zgòdny z pòzdrzatkã kòmùnystów òbròz tegò, jak karno *zmëslëwców i przëmãdrzalëch ekstremistów* twòrzëło niebezpiecznã dlò państwa i spòlëznë òrganizacjã. W teksce Lechòwsczégò je mòwa ò nadczidniãtim wejrowsczim zéńdzeniëm nôrodòwców. Wëstãpiwajã tam nawetka pòd zmienionymã nôzwëskama jegò pròwdzëwi bòhaterowie. Hewò przëtłomaczony na kaszëbiznã wëjimk z ti ksãżczy: *Dopierze w pierszych dniach lëpińca Galecczy* [Gòłùnczi – S.F.] *nawlëklë łączbã we Wejrowie z jaczims Malczewsczim* [Milczewsczi – S.F.], *chtërnégò przëjãł do òrganizacji i chtërnëmù zabédowòł wespółrobòtã w zarzãdze NS w òbéndze gduńsczëgò wòjewòdztwa. Pò trzech tidzëniach na pòsobnym zéńdzeniëm we Wejrowie Malczewsczi przedstawił Galecczëmù nowò zwerbòwónégò nôleznika, Bruna Waltera* [Richert – S.F.], *redaktora wëchòdajãcégò w Wejrowie czãdznika „Zrzeszë Kaszëbskò”*¹.

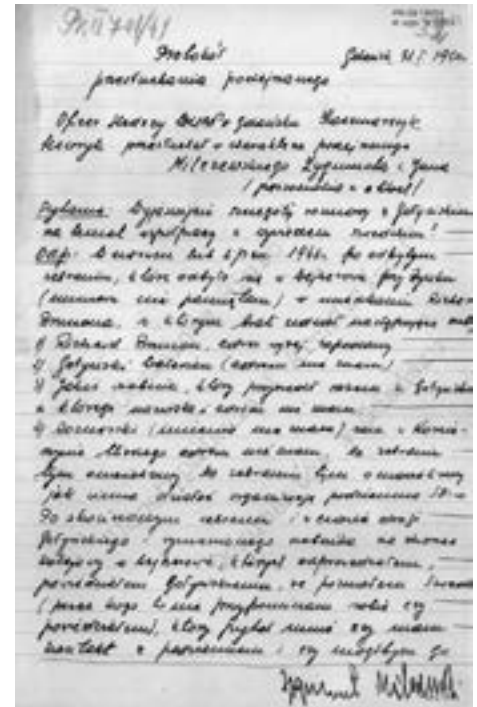
¹ H. Lechowski, *Agent Abwehry*, Gdynia 1967, s. 122 (tekst skaszëbil S. Fòrmella).

Do sprawę twòrzeniò nielegalnëch strukturów NS we Wejrowie jesz wrócymë, a terò chcemë le sã przëdzrzec jinszim zdarzenióm, jaczych ùczãstnikã bëł Milczewszci w tim samym czasie, to je w pòłowie 1946 r. Chòdzy tuwò ò jegò pòtkania z nieznónym nama z miona szwëdzczim òficérã. Czile lat pòzni òb czas przësłëchaniów w ùrzãdze bezpiekù Milczewszci rzekł, że sóm nie znòł miona tegò Szwëdë, ale że dzejòł òn w szwëdzczim kòmitece pòmòcë Pòlsce. Do pòtkaniò doszłò w nen spòsòb, że jeden ze znajemnëch Milczewszczégò w tim czasie ò mionie Herbert chcòł òd Szwëdë tónò kùpic penicylinã, ale brëkòwòł kògòs, chtò znaje anielsczij jãzëk, bò prawie w nim szwëdzczij òficéra chcòł kòrbic. Naj bòhater znòł nen jãzëk, temù téz drëch pòprosył gò ò to, żebë jakno tłòmòcz pòszedł razã z nim na pòtkanië ze Szwëdã. Odbëło sã òno w Gdini, a òb czas niegò òkòzò sã, że szwëdzczij òficéra òkróm anielsczégò znòł téz niemiecczij, a tã slëdnã mòwã znòł téz drëch Milczewszczégò. Wëszo tej na to, że jegò pòmòc kòl kùpieniò penicylinë nie bëła ju pòtrëbnò. Nimò to Szwëda, chtëren bëł òficérã szwëdzczij handlowi marinarczij, zabédowòł Milczewszczémù pòsobnë zetkanië, ale tim razã ju bez Herberta. Pò dwùch tidzeniach w gdińszcij kawiarni Złoti Róg Milczewszci sóm pòtkòł sã z pòznónym Szwëdã. Pilë kawã i kòrbilë ò skùnczonij niedòwnò wòjnij. W pewnym sztóce Szwëda miòł nibë zapëtac sã najégò bòhatera, czë ni mò òn czasã łączbë z pòdzemim. Wedle swòjich pòznieszich ò czile lat zeznaniów Milczewszci òdpòwiedzòł, że takã łączbã mò, tej mòże pòmòc Szwëdze sã z nim skòntaktowac. Na kùncu rozmòwë szwëdzczij òficéra pòwiedzòł, że mùsz je jesz sã pòtkac a zgadac sã, gdzie i jak mò sã to òdbëc. Czile dniów pò drëdzim zëdzënim ze szwëdzczim òficérã Milczewszci wżãł ùdzël w zetkanim dzejarzów nielegalnégò NS. Òpòwiedzòł tej ò swòjij łączbie ze Szwëdã Gòluńszczémù. Nen zarò òdrzekł, że pòtkónij przez Milczewszczégò człowiek mùszòł

robic dlò szwëdzczégò wëwiadu i lepi ju wiãcy sã z nim nie pòtëkac. Tak téz ùdbòł so zrobic nasz bòhater. Wicy ju nie szukòł łączbë ze Szwëdã i nigdë gò ju wiãcy nie pòtkòł.

Ò swòjich zwiãzkach ze Szwëdamã w pierszich pòwòjnowëch latach nasz dównij samòrządżënowij szpektòr gòdòł téz gazëtnikóm pòd kùnc òsmëdzesãtëch lat ùszlégò stolata. Dejãde to, co tedë wspòminòł, dosc tëlë różniò sã òd tegò, co jidze nalezc w zeznaniach, jaczë skłòdòł w ùrzãdze bezpiekù w latach 1949–1950, a co jem òpisòł zdebłò wëzi. Wedle relacjów z kùncã òsmëdzesãtëch lat Szwëdzë, co dzejãlë w charitatiwnëch òrganizacjach, chtërne pòmògałë tej Pòlòchóm, wespòldzejãlë z ksãdzã Hilarim Jastakã i do kòscoła, gdzie òn bëł probòszczã, slëlë paczëtë z jòdã i òbleczenim. Milczewszci òdwiëdzywòł tegò ksãdza w tim czasie. Òkróm te przedwòjnowij sekretëra rëmcszci gminë w drëdzij pòłowie sztërdzestëch lat pòtikòł sã z mieszkajãcym w Gdini bracyną swòjégò dównégò przëdnika, to je z Wiktorã Roszczinialszczim. Tak sã złożëło, że w jegò chëczach zamieszkelë Szwëdzë włączony w pòmòc dlò Pòlszci. Wëchòdò z tegò taczij òbròz, że ze Szwëdamã Milczewszci pòtëkac sã mògł przë leznoscë swòjich òdwiëdzënowù ò ksãdza Jastaka i Roszczinialszczégò a ni ma tam mòwë ò niżòdnym drëchù najégò bòhatera ò mionie Herbert. Równak w aktach sprawë Milczewszczégò z przëlòmianiò sztërdzestëch i piãczdesãtëch lat XX w. ni ma niżòdnij nadczidczij ò tim, żebë pòtikòł sã òn ze Szwëdamã ù Roszczinialszczégò abò ksãdza Jastaka. Niezanòleżnò òd tëch wszëtczich niezgòdnosców w zdrzòdlówëch materialach i tak wiëmë, że Milczewszci ze Szwëdã (abò Szwëdamã) sã w tim czasie pòtikòł i to pòzni stało sã dlò niegò przëczënë stòlemnëch jiwrow.

Na kùncu tegò tekstu wòrt przë leznoscë przëbòczëc szwëdzkã akcjã pòmòcë dlò Pòlszci z pierszich lat pò II swiatowij wòjnij. Tak wëszo, że naji nordowij sąszëdżë przez mòrze parłãczã

Skan protokòlu przësłëchów

sã Pòlòchóm colemało z rabùsznika-mã, co w XVII i XVIII stolatim grabilë i niszczyłë wszëtckò, co le mòglë. Timczasã nadczidniãtò przed sztòtã akcjò je zabëtich dzëlã w dzejach pòlskò-szwëdzczich nawzòjnych òdnieseniów. W 1945 r. Szwëdzë mielë swiãdã, że Pòlskò òsta mòcno zniszczonò òb czas wòjnë, w jaczi doch neùtralnò Szwëdzkò nie brała ùdzëlu i dzãka temù nick nie ùcierpia. Temù téz tamecznë rzãdowë instytucje i bùtenrzãdowë òrganizacje zaczałë wspiërac pòlszczë państwò w jegò òdbùdowie pò wòjnowëch zniszczeniach. Nòwicy skòrzëstalë na tim òkòlë Warszawë, Mazurë i prawie Pòmòrzë. Akcjò ta warała czile lat, a kùnczëła sã pòmalinkù w latach 1947–1949, czegò przëczënëma bëłë pòprawa sytuacji w Pòlsce i to, że kòmùnystyczny rzãd coròz barzij niechãtnò zdrzòł na dzejnotã òrganizacji z zòpadnëch kapitalisticznëch krajów w òbëndze najégò państwa.

SŁÓWK FÖRMELLA*

* Autòr je starszim archiwistã w archiwalnym dzëlu gduńszczégò partu Institutu Nòrodny Pamiãcë.

NOWE OBLCIZE

WYSPY SPICHRZÓW

Dzisiejszy spacer zaprowadzi nas nad Motławę. Przejdziemy się promenadą na północnym cyplu Wyspy Spichrzów i odkryjemy ślady przeszłości wśród nowoczesnej zabudowy.

ZAPOMNIANE NAZWY

Zaczynamy wędrówkę na Zielonym Moście, skąd rozpościera się widok na gdańskie spichlerze. W czasach świetności było ich ponad 300, a wojnę przetrwały... trzy: „Deo”, „Steffen” oraz „Błękitny Baranek”. Kiedyś magazyny nosiły ciekawe nazwy, z mostu widać było: „Pozłacane Jabłko”, „Rudego Lisa”, „Kopenhagę”, „Czarnego Koguta”, „Czerwone Serce”, „Szablę”, „Londyn”, „Madonnę”, „Czarny Krzyż”...

Dziś nad Motławą wznosi się nowoczesny kompleks Deo Plaza, którego budowa zakończyła się w 2019 roku. Znajdują się tu apartamenty, lokale usługowe, sale konferencyjne, hotel. Współczesna architektura niektórych zachwyca, innych oburza.

WOLI ŁEB

Wśród fasad wyróżnia się budynek hotelu Radisson. W jego miejscu stał kiedyś spichlerz „Woli Łeb”. Miał 11 metrów szerokości i siedem kondygnacji. W 1945 roku podzielił los innych spichlerzy i został częściowo zniszczony. Mimo apeli miłośników Gdańska nie podjęto próby uratowania zabytkowego

obiektu i w 2014 roku przeprowadzono jego rozbiórkę. Na szczęście zachowano oryginalne fragmenty starych murów. Architekci wkomponowali część dawnej fasady w nowoczesną architekturę. Wchodząc do hotelu, możemy zobaczyć godło spichlerza, czyli głowę wołu oraz inskrypcję w języku łacińskim mówiącą: *Z powinności Winterfeldów wobec nieznanych następców monument z ruiny podniesiono i odrestaurowano 1759.*

Historia spichlerza sięga czasów średniowiecznych. Jego właściciel – rajca Wilhelm Winterfeld – przeznaczał środki z dzierżawy obiektu na kaplicę św. Jakuba, którą sam ufundował w kościele Mariackim w 1423 roku. Pieniądze przeznaczano na utrzymanie pracujących tam księży. W 1774 roku w kaplicy spoczął, spokrewniony z rodem Winterfeldów, wybitny gdańszczanin Gotfryd Lengnich, który zasłynął jako historyk i nauczyciel króla Stanisława Augusta Poniatowskiego.

BOSKIE WIDOKI

Perełką w nowoczesnej zabudowie Deo Plaza jest jedyny oryginalny spichlerz „Deo”. Po renowacji zachwyca ceglana fasadą, której dodają uroku zielone okiennice. Nazwa spichlerza przypomi-

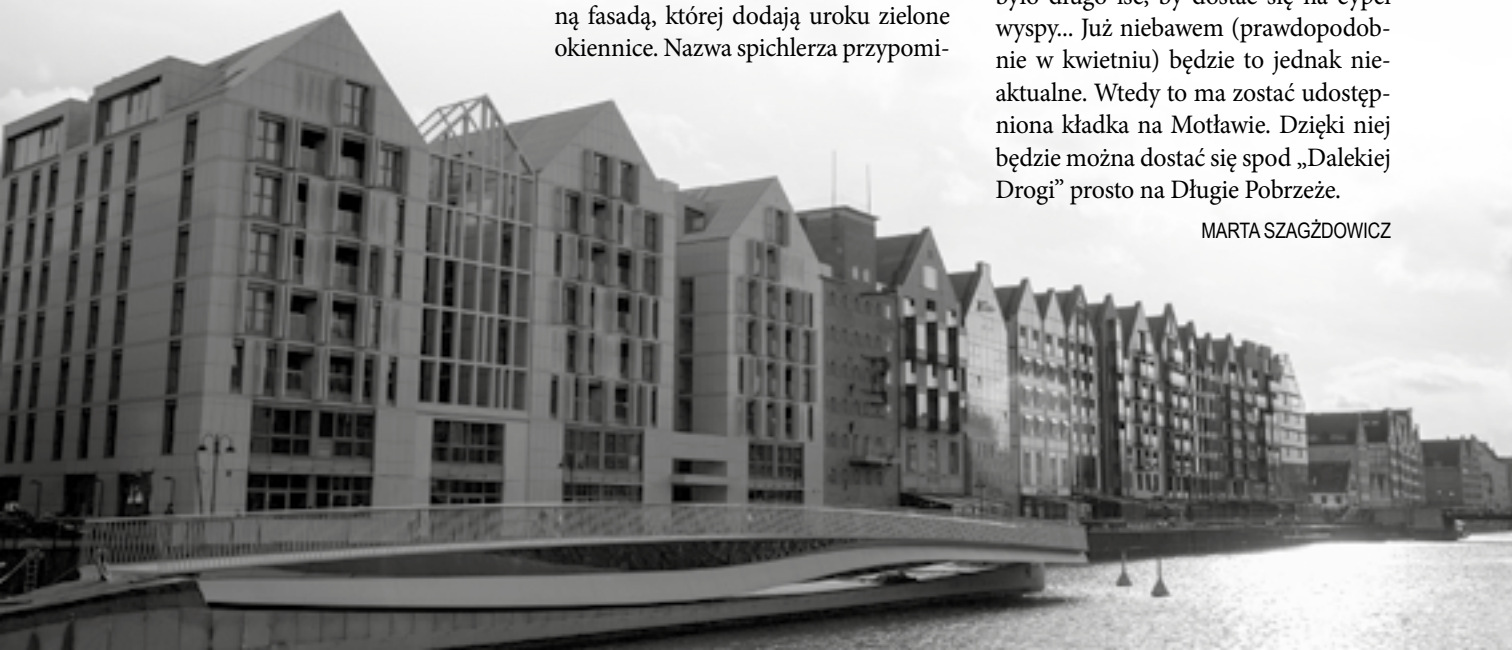
na o kompleksie magazynów „Soli Deo Gloria” („Jedynemu Bogu Chwała”), do którego należał. Sentencja „Soli Deo Gloria” to jedna z pięciu podstawowych zasad teologii protestanckiej. Jeden z dzwonów w carillonie kościoła św. Katarzyny również nosi taką nazwę.

Spichlerz „Deo” po raz pierwszy wzmiankowany był w XVII wieku, natomiast obecny budynek pochodzi z 1930 roku, kiedy został odbudowany po pożarze. Jest to wyjątkowe miejsce, ponieważ z tarasu klubu muzycznego na dachu można podziwiać panoramę miasta. Jak przystało na spichlerz o nazwie „Deo”, widok jest po prostu boski!

JUŻ NIE TAK DALEKO

Na końcu wyspy stoi spichlerz „Daleka Droga”, który należy dzisiaj do kompleksu hotelowego. Warto uważnie przyjrzeć się jego ścianom. To jedyny budynek, o którym możemy powiedzieć, że został odbudowany. Podczas prac wykorzystano pozostałości oryginalnego spichlerza. Jego początki sięgają XVI wieku, a nazwa prawdopodobnie wskazuje na jego położenie – na samym końcu ulicy Chmielnej. Trzeba było długo iść, by dostać się na cypel wyspy... Już niebawem (prawdopodobnie w kwietniu) będzie to jednak nieaktualne. Wtedy to ma zostać udostępniona kładka na Motławie. Dzięki niej będzie można dostać się spod „Dalekiej Drogi” prosto na Długie Pobrzeże.

MARTA SZAGZDOWICZ

Wojskowe kuchnie na błękitnym szlaku Hallera

*Życie mamy dobre, pół bochenka chleba dziennie, marmolada, rano i wieczorem
słodzona kawa, na obiad kuchnik, grochówka.*

Od dnia, w którym wybuchła wielka wojna, minęły już 2 lata, 10 miesięcy i 7 dni, gdy w paryskim Pałacu Prezydenckim Raymond Poincaré wziął do ręki pióro i złożył podpis na prezydenckim dekrete powołującym Armię Polską we Francji. Armię, która pierwotnie miała wspomóc wysiłki aliantów działających na zachodnim froncie, a która – jak się okazało po krótkim czasie – wspomogła odrodzoną w 1918 roku ojczyznę w walce o granice toczonej z sąsiadami, a przede wszystkim w walce z bolszewikami.

Utworzona zostaje we Francji na czas wojny autonomiczna Armia Polska, mająca walczyć pod polskim sztandarem, pod najwyższym dowództwem francuskim.

Prezydent Francji Raymond Poincaré

Gotowość bojowa oddziałów przypadła na 6 października 1918 roku i została potwierdzona przysięgą na sztandar 1. pułku strzelców, złożoną przez gen. Józefa Hallera w wojskowym obozie w Nancy. Był to finał wielkich wysiłków Romana Dmowskiego i Ignacego Paderewskiego działających w imieniu Komitetu Narodowego Polskiego.

ZUPA Z DYNI PO SZAMPAŃSKU I FRYTKI

Przysięga, podniosła uroczystość, to dobry moment na wydanie doskonałego obiadu dla zaproszonych gości. Jak sądzę, nie trzeba było wynajmować restauratorów. W 1918 roku Armia Polska we Francji dysponowała szczegółowym podręcznikiem, instrukcją dla służb aprowizacyjnych. Choć sama książka wydana została w listopadzie, a więc miesiąc po przysiędze, to jednak należy zakładać, że już w październiku to kucharze z jednostek stacjonujących w Nancy przygotowali dania na raut z okazji przysięgi, bazując na – całkiem ekskluzywnym miejscami – menu żołnierskim. Czy podobne dania serwowali w trakcie krótkiego epizodu

wojennego armii Hallera na polach walk Szampanii, tego ogólnie dostępna literatura nie odnotowuje.

Analizując spis treści instrukcji, a także biorąc pod uwagę to, że Nancy to miejscowość we wschodniej Francji będąca ośrodkiem administracyjnym regionu Lotaryngia, powinniśmy spodziewać się niezłych smakołyków. Uroczysty obiad żołnierski w dniu przysięgi mógł więc być w gruncie rzeczy wycieczką turystyczną po świecie, ale ze względu na miejsce formowania armii analizujemy tylko te dania, które można poznać, podróżując po Francji.

Zacznijmy od zup. Autorzy podręcznika proponują 37 wersji. Wśród nich: zupa paryska, *pithiviers*, *vauban*, *marguery*, kondeuszowska, *velours*, z dyni po szampańsku, cebulowa, langwedocka. Dalej niech będą ryby. Wśród 12 dań z ryb francuskie z nazwy okazują się śledzie po liońsku, szczupak po prowansalsku, dorsz jako *bouillabaisse*. Inne, podawane w warzywnych potrawkach, zdają się krzyżeć, że są we francuskim stylu. Jeżeli macie jeszcze siły, to proponuję dania mięsne. Zacznijmy od pieczeni wołowej po burgundzku z marchwią. Przejdziemy przez potrawki, by trafić na *cassoulet*, a następnie zajechać do Lyonu na wołowinę po liońsku i siekane zraziki wołowe. Pasztesy są tak francuskie, że ich wymienianie zdaje się truizmem.

Zaciekawic zaś mogą dania z jarzyn i mąki. Wśród 36 przepisów znajdujemy: fasolę białą *à la maître d'hôtel*, fasolę białą po bretońsku, fasolę czerwoną w sosie winnym (cóż innego w regionie uprawowym Pinot Noir), soczewicę *à la maître d'hôtel*, ziemniaki *à la maître d'hôtel*, ziemniaki po liońsku, frytki. Choć elegancja niektórych dań powinna porażać, w kuchni żołnierskiej przede wszystkim, to jednak zwrócę uwagę na frytki, które podawane żołnierzom w czas wojny wydają się ekstrawagancją; jej spełnienie mogło wymagać

wiele poświęcenia ze strony kucharzy, szczególnie w warunkach polowych, bo przecież różnią się one od życia garnizonowego.

NA WSCHODZIE RACZEJ POSTNIE

Miłośnicy wojskowości uznają, że Armia Polska we Francji stanowiła doskonale wyszkoloną i bardzo dobrze uzbrojoną jednostkę o znaczeniu taktycznym z przeszło 70 tysiącami żołnierzy. Wartość tego związku militarnego, który nie odczuł poważnie wysiłku wojennego, uczestniczył bowiem w walkach wyłącznie w ostatnich miesiącach, wzrosła gwałtownie, gdy odrodzona Polska zaczęła toczyć wojny o granice z sąsiadami. W okresie, w którym polskie wojska były jeszcze spontaniczną, choć dzielną zbiorowością żołnierzy z byłych armii zaborczych i patriotycznie nastawionych ochotników, armia Hallera – wyposażona w czołgi, samoloty, szpitale polowe, kuchnie i piekarnie, kawalerię, artylerię, a nawet wojska inżynieryjne i lotnictwo – stała się czymś niezwykle ważnym dla walczącego państwa. Po miesiącach dyplomatycznych nacisków, w kwietniu 1919 roku oddziały otrzymały rozkaz wymarszu w drogę do Polski w celu wsparcia walczącej z bolszewikami ojczyzny.

Transport kolejowy do kraju przyniósł pewne doświadczenie gastronomiczne. Okazuje się, że w trakcie przejazdu przez Niemcy polskie transporty kolejowe były okradane z żywności. Żołnierze cierpieli niedożywienia związane z opuszczeniem bezpiecznych garnizonów we Francji i udaniem się przez teren państwa, które przez 1567 dni prowadziło intensywną wojnę, na front, który był decydujący dla losów ojczyzny, ale i Europy. Jestem przekonany, że niedobór prowiantu był niemiły żołnierzom, ale prawdziwa lekcja życia musiała się zacząć, gdy „błękitni żołnierze” dotarli na front wschodni. Bieda wschodnich rubieży II RP, dodatkowo zniszczonych działaniami wojennymi, mogła sprawić, że żołnierskie brzuchy były puste bądź wy-

pełnione kombinowanymi posiłkami z tego, co służbie aprowizacyjnej udało się na froncie zdobyć. O zasadach ogłoszonych w instrukcji wydanej w Paryżu szybko można było zapomnieć. Zaryzykować można nawet twierdzenie, że nie dała się spełnić na tym obszarze instrukcja wojskowa obowiązująca w tych latach, a mówiąca o żywieniu żołnierza.

Kuchnia żołnierska ma za zadanie zaopatrywanie szeregowych w proste, lecz zdrowe, posilne i urozmaicone pożywienie, które żołnierz powinien otrzymać trzy razy dziennie; na obiad i wieczerzę należy podawać obfitsze posiłki.

Obiad powinien być najobfitszy, wieczerza powinna składać się z ciepłej potrawy; w razie wydania w wyjątkowych wypadkach potrawy zimnej, należy wydać również gorącą kawę lub herbatę.

Specyfika wojny na wschodnich rubieżach II Rzeczypospolitej skłania raczej do poglądu, że żołnierz jadł to, co zdobył po drodze, a wcześniejsze luksusy francuskiej służby zastąpić musiały biedaposiłki Polesia, Białorusi, Ukrainy. Sytuacja taka mogła trwać miesiącami, aż do zakończenia walk o wschodnią granicę, a uregulowana została dopiero po przejściu wybranych oddziałów do służby garnizonowej w okresie pokoju.

NA POMORZU – Z KOTŁA

Dla części jednostek dawnej Błękitnej Armii sytuacja żywnościowa zmieniła się, albowiem na mocy podpisanego 28 czerwca 1919 roku traktatu wersalskiego znacząca część Pomorza Nadwiślańskiego została przyznana Polsce, a jednostki hallerczyków zadysponowano do grupy jednostek, które miały przejąć Pomorze od ustępujących Niemców. Skierowane zostały na kwatery na Kujawach i południowym skraju Pomorza. W ciągu kilku miesięcy przed rozpoczęciem akcji przejmowania terenów przyznaczonych Polsce w Wersalu żołnierze mieli przejść szkolenia, uzupełnić składy, zaleczyć rany z frontu wschodniego. Przejście z trybu wojennego

Niemiecka kuchnia polowa, dwukołowa.

Rosyjska kuchnia polowa dla kawalerii.

w tryb garnizonowy sprawiło, że skończył się problem spontaniczności posiłków i zgodnie z regulaminami Ministerstwa Spraw Wojskowych wojsko miało być karmione z kotła wedle zatwierdzonego w formacji, oddziale, ramowego planu żywienia. Pozwoliło to na pewno podratować zmęczone walką z bolszewikami rzesze żołnierskie. Szczególnie że, jak to zapisano w źródłach historycznych, w normalnych warunkach intendentura powojenna dobrze radziła sobie z zaopatrzeniem armii.

Związek operacyjny Wojska Polskiego pod nazwą Front Pomorski, którego zadaniem miało być przejęcie Pomorza, utworzono 19 października 1919 roku. Do działań wojskowych przystąpiono w połowie stycznia, gdy przejęto Golub nad Drwęcą, Toruń, Bydgoszcz. Na przełomie stycznia i lutego żołnierze Frontu Pomorskiego dotarli do granic Kociewia i Kaszub. 10 dni później doszło do triumfalnych zaślubin Polski z morzem przy udziale wydzielonego szwadronu 1. Pułku Ułanów Krechowieckich.

Dziś pewnie nikt nie powie, czy ułani, którzy finalnie trafili do Pucka, przywieźli ze sobą tabory, a więc i kuchnię polową, która pozwoliła przygotować jedzenie wojsku będącemu w wielodniowym marszu w warunkach zimowych, czy też żołnierze żywili się dzięki gościnności osób poczuwających się do narodowości polskiej, a witających wkraczające wojsko. Ze względu na to, że Front Pomorski był kompozycją jednostek, które przyjechały z Hallerem z Francji, i tych, które powstały w Kongresówce, trudno dziś powiedzieć, z jakimi kuchniami polowymi trafiło na Pomorze Wojsko Polskie.

Niezależnie od wzoru kuchni polowych, które na Pomorze i Kaszuby dotarły z wojskiem, za pewnik należy przyjąć, że żołnierze Frontu Pomorskiego wkraczali na tereny, które choć same nie przeżyły wojny, to poddane były oddziaływaniu wojny. Niemieckie wła-

dze bowiem traktowały je jako rezerwuar żywności na potrzeby wysiłku wojennego, a przede wszystkim na potrzeby armii niemieckiej, która walczyła na wielu frontach.

Wkraczając na tereny, które opuszczała administracja i wojsko niemieckie, polskie wojsko musiało być gotowe na to, że bieżące zaopatrzenie może być znacząco utrudnione, bo trudno przecież oczekiwać, że były okupant pozostawi pełne magazyny, a sklepikarze pochodzenia niemieckiego chętnie będą zaopatrywali wędrujące oddziały.

Szeregowym niezawodowym oraz rezerwistom przysługuje podczas służby w szeregach, począwszy od przyjęcia w stan wyżywienia z wojska, aż do dnia opuszczenia szeregów, zasadniczo wyżywienie w postaci gotowej stawy (wyżywienie z kotła)...

Udając się na wyprawę bojową w celu przejęcia z rąk niemieckich Pomorza, żołnierze działali w warunkach wojennych. Przysługiwała im na ten czas zwiększona należność wojenna (W).

Wojenna należność zwiększona przysługuje w czasie wojny wszystkim szeregowym niezawodowym znajdującym się na obszarze wojennym.

Szeregowym niezawodowym należącym do formacji pełniących służbę na obszarze operacyjnym przysługuje ponadto dodatek dla walczących.

Dodatkowo każdy żołnierz wyposażony był w należność rezerwową, dziś zwaną żelazną racją.

Potrawa dawana żołnierzowi powinna być prosta, a mimo to pożywna i smaczna. [...] Wartość odżywcza pożywienia żołnierza w ciągu doby powinna wynosić około 3600 kaloryj.

GRUNT, ŻE POŻYWNE

Co zrobić z wymienionych powyżej składników, by spełnić warunek pożywności i dobrego smaku? Czy wyobrażacie sobie codzienne jedzenie tej samej kombinacji składników, często pomniejszonej z racji chwi-

Francuska kuchnia polowa.

lowego braku aprowizacji? Jak radzili sobie z tym oficerowie intendentury, lekarze wojskowi zatwierdzający jadłospisy i rzecz jasna kucharze?

Oczywiście wojna ma swoje wymagania i stawia twarde warunki, więc priorytetem musiał być nie smak, a pożywność. W wojskowych kotłach często musiały bulgotać ciężkie zupy na kartoflach, grochu, fasoli, soczewicy. W różnych formach przewidziane są w instrukcjach. W innych z pewnością parzyła się kasza, którą z racji możliwych braków mięsa można było spożyć z konserwą mięsną, a przynajmniej z garścią skwarków. W tym miejscu warto przywołać historię, którą opowiedział mi Mateusz Klebba. Z rodzinnych opowiadań zapamiętał to, które mówiło o żołnierzach jedzących kaszę ze skwarkami i czosnkiem. Podkreślił udział czosnku, bo – jak mi powiedział – w tej części Kaszub czosnek w potrawie był na cenzurowanym.

KUCHNIA JAK 100 LAT TEMU

Mówi się, że wjeżdżające w 1920 roku do Pucka wojska witane były nie tylko przez starostę, działaczy, rybaków, ale i przez kuchnie polowe (pewnie wzoru niemieckiego) obsługiwane przez siostry PCK, które przygotowały dla żołnierzy i uczestników uroczystości gorący posiłek. Pamiętając o tym, Polski Związek Zrzeszeń Hodowców i Producentów Drobiu zapewnił w roku rocznicowym podobny posiłek.

Osoby obecne w Pucku w dniach podniosłych uroczystości miały możliwość zetknięcia się z potrawami, które mogli spożywać hallerczycy. Pierwszy dzień obchodów, to festyn z gotowaniem zupy przez zespół pod kierunkiem znanego kucharza Sebastiana Cichego. Zupy, którą miała spożyć rekordowa liczba mor-

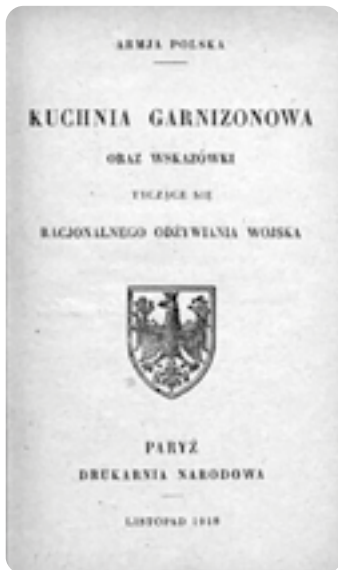
sów stojących w wodzie. Cóż za zbieg okoliczności! Chłopaki zrobili czerwoną zupę rybną. Co ciekawe, na 43. stronie podręcznika wydanego w Paryżu znajduje się zupa antybska (część oddziałów stacjonowała w Afryce przez pewien czas), która w gruncie rzeczy jest rybnym rosołem z dodatkiem pomidorów.

10 lutego, w kluczowym dniu uroczystości, w kotłach kuchni wojskowych pojawiło się kilka zup. Między innymi był krupnik na podrobach. Choć nie na podrobach, a na wieprzowinie, ale krupnik występuje w instrukcjach wojskowych w kilku wersjach. Występuje również zupa pomidorowa z ryżem. Występuje zupa kartoflana czy grochowa. Czy to nie znak mówiący o zawiązaniu się pętli czasu?

Choć zupa z brukwi nie występowała w podręcznikach wojskowych, to jednak wspomnienia wojenne mówią, że brukiew była bardzo częstym składnikiem pożywnych wojskowych zup. Czy była gotowana na gęsinie, na podkradzonej chłopu kurze, czy na złapanych w sidła dzikich kaczkach – to rzecz wtórna. Każda dawała wrażenie sytości, a więc pomysł jej podania w tym zimnym i wietrznym dniu był wspaniały.

Odwiedzający Puck mogli też spotkać stoiska oferujące *frikase*. To sztandarowe dla kuchni Kaszub danie było ważne przy tej okoliczności nie tylko ze względu na sponsora, który zapewnił organizatorom elementy drobiowe, ale przede wszystkim dlatego, że frykasy są symbolem specjalnej okazji. Są symbolem czegoś, co nie zdarza się w dni powszednie, a wyłącznie w dni uroczyste. Tak jak dzień uwolnienia się od pruskiego zaborcy i ponownego związku z Polską po latach zaborów.

RAFAL NOWAKOWSKI

PLASTIKÒWI PAPIÓR

Dzysò, czedë mómë fùl wiadłów ò pliwającëch òstrowach ze smieców, mikroplastikù w wòdze, chtërnã më pijemë (to téz sã tikò chòcbë piwa!), je richtich widzec, w jaczim më żëjemë absurdalnym swiece. Zaczãc chëba trzeba òd te, że wiele lat slòdë mòji starszi wiedno do krómù chòdzëlë ze swòjima taszama, a mlékò mielë òd swòji krowë abò kùpiwelë je w szklanëch bùdlach. Wiele pakòwało sã w papierowë tutë i tutczy abò òglowò w papiór – miãso, sér, a téz sznaps (chòc terò téz czasã pakùją gò w papiór, le pò tim jesz w plastikòwą torbã). Pò tim przëszedł czas, że przëncëcëlë sã do tegò, że w krómie dostónã plastikòwë tasze i taszczi [pòl. *siatki* i *woreczki*] darmò, i to jesz tëlë, kùli jima „je brëkòwnë”. Nad jezorã w Bòrowie kòl Kartuz bëło tedë fùl lëdzy, ale i téz fùl smiecy, nòwiãcy prawie òd tëch, co przëjézdzelë z Trzëgardu (to mógł pòznac pò smiecach, pò tim, z jaczich krómów òne sã). Le tak ju to sã stało normalné, że mieszkãncë sprzãtelë, jak szlë na szpacér – pamiãtóm, jak całą rodzëznã szlë më wkòl jezora, cobë zbierac smiecë, i më jich mielë fùl dwa wiòldzë miechë...

Tak bëło dówni, a terò zaczinómë drëgã dekadã XXI w., fùl plastikù jak bëło, tak je dali, a pò pròwdze wiãcy,

bò chòcò nad jezorã w Bòrowie lëdzy ni ma – smiecë jak nòbarzi sã. Le apartnosc je takò, że ò plastikù sã dzysò wiele gòdò, tedë lëdze rozmiszlają, czë tak richtich brëkùjemë gò wszãdze. Na przëmiar ju coròz mni lëdzy pakùje wiòlgã kapùstã w plastikòwą taszã – bò za czym?

Òkróm tegò jò sã zastanòwióm nad tim, jak plastik je mòcno zakòrzeniony w naszym żëcym i mëslenim. Bò mùsz je dozdrzec, że jak sã gòdò: *pòzbiéròj papiórczi pò bómkach* – to doch nie sã papiórczi, le jaczë plastikòwë smiecë. Jistno je, jezlë jidze ò *papiórczi pò batonach, lodach*. Dzywiã sã trochã, bò jakò dzeckò wiedno jò czëła, żebë taczë papiórczi wërzëcac w kòsz, a przë tim jem wiedza, że to nié ò papiór papierowi jidze. Takò gòdka chëba sã wzãła z czasów, ò jaczich jò miała pisónë na pòczãtkù, a chtërnëch nie pamiãtóm, bò jò bëła tedë za mòlò. Widzec lëdze ni mielë pòtrzebë zmieniac nazwë, bò przecã bëło wiedzec, ò co jidze. A téz jak to jinaczi rzec? *Pòzbiéròj fòlijczi pò bómkach* czë mòze: *plasticzczi pò bómkach*? A mòze jakbë sã tak gòdało, to më bë chùdzy wròcëlë do richtich papierowëch papiórków?

KATARZËNA BLËZNIËWSKÓ [BLIŹNIËWSKA]

PO DŁUGI PSZERWJE

ZYTA WEJER

Ja musza zofort sia poprawjyc, bo zam opszestała psisać sfoje gadki. Zó wi zó nieda sia lusprawiedliwjyc, że jezdom za stara na taki szpas! Nó jó, ale może mała pszerwa mnie sia należała. Kożdi ma łurlop, a Rozalija 8 lat bez łurlopu. Tedy Rozalija sia nie trap, ano wiszukaj jaka temata!!!

Nó wej napsisałóm ksiózcza pt. Gadki Rozaliji. Kożdan, chtórni dostał odamnie ksiószka, srodze jó chwalył, ale ja dostałóm łod widawci jano 40 egzemplarzóf. Co to je? To je jigła wew korcu maku! Jak nie windzie drugi nakład, to ja sia tak nie bawja! Co zam sia narobjyli pszi ti robocie pszet widaniam, to nie data wiari. Najwiankszi

kawał roboty wziana na sia Magda Kargul za Bóg zapłać! Ale Magdo dopómniaj sia, cobi wjanci wideli tych egzemplarzóf, bo tak to nasza robota łutchnie jak jigła wew stogu siana!

Nó jó, ale po taki dlugi pszerwie, to ja nimóm melodiji sia rozwodziyc, a wi mówjita, że mało! A ja mówja: napsisała, co wiedziała i wertich!!! Drugó razó sia poprawia!

Timczasam tszimajta sia ciepło! Jó tego Wóm žiczi Wasza Rózalija! Zara sia poricza zez ti radochi, że znófki zez Wami se gadóm! Tedi ano žijta! Jo gut, napsisała, co wiedziała!

Rózalija

Tekst po kociewsku, w pisowni Autorki

OU. SLEWANDOWSKI

MALĚNCZI

Waleska pòdeszła do swòjégò chlopa i pòda mù rākā. – Jò ce nie chcā! Dòj na zgòdā! – rzekła, chòc to jā wiele kòszta. Nie lubila nigdē przepaszac, ale nazwa gò Shrekā i terò ji za to bëło nijak. Òn bël ò to òbrazony i do ni sã nie òdzywòł. Ta glèchòta nie bëła w ji nòtērze. Òna lubila, czej òn do ni gòdòł. Tej wiedno sã mògła czegòs dowiedzec abò pòsztridowac, abò pòsmiòc, a i sama mògła mù cos rzec ò rozmajitèch lèdzach, sprawach i snieniach... terò òn zaniemòwil i to ji sã nie widza.

– Të nawetka ni mòżesz richtich przeprosèc! – òdezwiòł sã i trzas dwierzama. W dómie jesz czëła, że òn mrèczòł: „Jò ce nie chcā. Co to mò bëc?”

– Ò co mù mògło jic? – zastanòwia sã i żalowa, że pòdjā témā. – Mòże òn kògòs mò? – mësłala i terò ta mësł stòwa sã dlò ni wikszim ùtrapieniem niż to, że òn do ni nie gòdò.

Zrobila so kawā. Sadla i òbzérò malènczi sëna. Na kòzdim widzy prawie jednakòwèch dwòje lèdzy: chlopa i bialkā. Chlop je pòmalowóny na szaro, a bialka mò cemnozeloné czitle i wiòldzi nos. Klatè w farwie czwiklè i niepropòrcjonalno dludzé pòtè do resztè cala. Jednak nie chwòtò nikògò i nick. Stoji blòs z tima rozłożonymè rākamè i zabiérò plac chlopù, bò ten je czësto malinczi i w nòrce.

Zacekawionò pitò sã dzecka, ò co tu jidze na nèch òbròzkach. Ten nie zwròcò na niã ùwòdži. Szmagrè-je swòjā bialkā i chlopa. Dèrch wkòł to samò, jakbè robił òdjimczy tèch pòstacèjów.

– Ni mòżesz òdpòwiedzec? – znerwòwa sã bialka i rzekła, że òn je jak jegò tatł, tak samò frèch i drej-bastich.

– Kò to jes tē, a to tatł! – pòkòzòł knòp i dali szmagrowòł nymè krédkamè swòje malènczi.

– Jò?! – zdzëwionò rzekła Waleska i pòdeszła do szpégła – kò jò doch tak nie wèzdrzā? Spita sã jakbè se, ale żda na òdpòwiédz knòpa, chtèren bë móg sã wètlomaczèc z tegò, co widzy i co namalowòł. Ten nick. Nie òtemk pëska. Nie dòł ùbachtè na mùter. Ta zòs sã przézera to gābie, to rākóm i pòdchòda do knòpa. – Zdrzè, kò jò doch rāce móm taczé, jak trzeba, a na twòjich malènkach òne są dlègszè i niepropòrcjonalné, jakbè nié lèdzczè, a jaczés pazurè, chtèrne zagarinają cali lèft ti drèdzi pòstacèji – tatłkòwi.

– Jò nie wiém! – òdpòwiedzòł knòp i nawetka nie pòdniòs lèpa znad kòrtczy.

Waleska sã zdenerwòwa. – Jak, tē nie wiész, a szmagrèjesz to wnet cali dzén?! Dzysò je sobòta, tē bë so lepi lòz bütèn a nen lep przewietrzòł! – rzekła.

– Pò co jò móm lezc bùten, jak jò móm robòtã jinã!

– Co za robòtã të mòsz? Cebie jidze ò no szmagrowanié? Kò to doch nie je robòta, a marnowanié czasu! – rzekła z wiòldzim zdenerwòwanim bialka, co cali czas mia przed sobã ne malënczi.

– Co ten mie za pòtë wlemil! Mòli frëchòwny gówniòrz! – Tlëkło ji sã pò lëpie i zòs sã pòdniosła i òbzëra swòje òdbicë w szpëglu. Wnym z drëdżi jizbë czëje jãk swòji tescowi, chtërna zòs cos òd ni chce.

– Zarò! – zmrëcza frëch Waleska i òtemkla dwiërze. – Co zòs? – spita sã stòri leżący bialci, chtërna chca wòdë do picò.

– Mòce! – òdbürknã Waleska i pòda taskã. Zarò téz zamkla za sobã dwiërze. Nie chca òbzerac swòji starczy, chtërny gnòtë zmitklë i terò zalégò na lózkù w jedny z dwóch jizbów.

– Czejbë ta stòrò sã zdecydowa na smierc – marzëla Waleska – tej nama wszëtczima bëlobë lepi. Jedna jizba wicy, do knòpa, a tak më sã gruzdzimë ani w tã, ani wewtã stronã. Wszëtkò zastawioné, tu zófa, tam zesel, mòli stól... Chto to widzòl, cobë czlowiek jòd dërch przë mòlim stole. Zgruzdzony. Z zòlãdkã na kòlanach. Jakbë më bëlë jaczé kròsniãta. Dërch przë mòlim stole, na zeslu z lëżkã nad talërzã. Ani sã nie wëproszczisz, ani nic. Zupa cë sã leje pò brodze, szëji... To nie je w pòrzãdkù, zëbë czworo lëdzy zëlo w taczi kluzë.

Jakbë òna mògła ne scanë przesënac, tej bë je wëpchła ò calé 20 métrów, a tak sedzy w ny klòtce i mùszë ùdawac, że wszëtcë tak mają. To nie bëła pròwda, wszëtcë tak ni mają. Lëdze zëjã lepi, jinaczi, ale òna, Waleska, mùszë tu bëc i kòzdzégò dnia zbierac z kùchnie cwiardã matracã, na chtërny spi syn. Mùszë jã pòdniesc i zaniesc w mòli dóm. Postawic równo i przërzeszëc pòwrozã, zëbë nie spadła. Mùszë téz wzãc jegò pierznë i zaniesc w jizbã. Tam za zófã mò stòlk, na chtërnym ùklòdò wszëtkò w nòmiészã kòstkã, jakò sã dô. Pòzni rzucò na to dekã, zëbë sã nie kùrzëlo, zëbë to jakòs wëzdrza, czej chto wlecy. Co za mésterne ùklòdanié zëcò. Wszëtkò w ji rãkach, biédny Walesczy, co sã zdecydowa dozerac chòrã starkã.

– Czemu prawie jò? – zadòwa so no pitanié i nie nalòza zòdny òdpowiedzë. Czemu òna, Waleska, chtërna ni mò nawetka placu, zëbë sã z chlopã kò-

chac. Cali czas mùszë ùważac, pilowac i bëc sztël, nawetka tej, czej w nocnym, milotnym ùniesieniu bë chca wrzeszczëc. Òdùczëla sã tegò. Nauczëla sã cëchòscë jak mész, co leno òpasëje. Zòdnych nielëdzcich, a mòże prawie lëdzcich òdgłosów, co pòmògają lepi zëc. Pòpròwiają czëcé... Co ji przëszlo do glowë, zëbë sã gòdzëc na tã wieczną ùcemiãgã? Zëbë sã nã stòrã zajãc! Ale chlop jã pòdszed. Rzek, że mùter na pewno nie bdze dlugò zëla, że z nią je lëchò, że òni sã ùrządzą... A ta zëje i zëje, jakbë zabëla ò ùmieraniu. A to doch nie je nick taczégò – zamikòsz òczë i lézesz. Gdzie? Tegò nicht nie wié? Ale lézesz. Jes weg. Z òczy. Pòzni sã gòdò, że ùmarla i bëla dobrò. Pòzni sã jesz rzecze, że òna wiele do nas znaczëla, że je smùtno i cëchò, ale to le sã tak rzecze. Òstónie jizba. Wëmälëje sã scanë. Knòp nie bdze mùszòl spac na pòdłodze. Bdze miòl, jak jinszé dzecë, swój sztëk swiata i to wszëtkò. Czë to je tak wiele? Na mój rozëm nié! Kòzdi mòże miec swòjã jizbã. Swój kãt. Mòli sztëk zëcò, ale tu zalégò òna, stòrò chòrò bialka, chtërna nikòmù nie je pòtrzëbnò, chtërny nicht tu nie chce. Cãzòr zëcò. Ùcemiãga i klopòt.

Waleska sã òdwrócëla do knòpa, chtëren niez mòrdowóny robil swòje malënczi.

– Wiòlgò bialka z wiòldzimë pòtamë – pòwtòrza so w mëslach, jakbë to bëlo jaczims dlò ni tòklã. Kim òna je? Kò òna doch sã wëchòwa w cëchi chëczy. Dalek òd tegò wiòldzégò tòklu i jiwru lëdzcégò. Cëzëch klopòtów, pòtu i lzów. Òna zëla cëchò. Mòdròczy i jarzëbina ji sã klòniale i òna, Waleska, szlank i pòjãtnò przëzëra sã jima z ùwògã. Mòże nie bëlo wszëtczégò, co òna bë so zazëcza. Mòże no chleba szmaka bë jinaczi, czejbë bëlo czims òbłożoné, ale bëlo ceplo i dobrze. Pòzni przëlòz òn, ji chlop, i rzek, że mù sã widzy. Waleska wzëra na niégò i na òbròz z Matką Bòską Òstrobramską, za chtërnã bëla włożonò pòswiãconò kròtkã i so pòmësła, że to je jakò nòdzeja, że ju nie bdze blòs z kwiatamë gòda.

Òbezdrza so chlopa dokladno. Spròwdza, czë òn je mocny i nie je chòri, bò za chòrégò bë sã nie da wcale. Chòri je slabi i nie dô radë z zëcym, a zdrów to je wëbawienié, nòdzeja i lepszé zëcé. Czej sã zdecydowa i rzekła no: „jo, jò ce chcã!”, tej bëlo ju pò wszëtczim – òna bëla nié blòs Waleską, ale Waleską zëniałą.

Dzysô sedzy i rozmiszlô, czemu to ji tak szło, a chłop ji wiedno gôdô, że ona z marny chęczi pòchôdô, że co ona bë znacza bez niego. A tak przênômni mô swój kąt i dzeckò, i zęcé.

Waleska sã z tim nie zgôdza. Mia gdzes te wszęczté fanté. Chca zęc i częc, że zėje. Czasã jednak sã lapa na tim, że sã sama ôszukuje, że sama so wëbra drogã z jednym szpùrã i terô mùszi tak bëc. Ale czemu ona, Waleska? Fòrsz i szlank bialka, chtërna bë mògła miec kòzdegò? Tu zascygnã sã na sztócèk i zasroma, bò ni mia doch nikògò. Ji chłop bël jeden i jedyny, chtërny tam przëlôz i jã wzań. Ni mòglabë rzec, że chtos sã ò niã starôl, miôl sã ò niã, ale ona doch czëla, że na pewno bë chtos jesz przëlôz do nich na pùsttzi. Tu sã chwôta sama w swòjã znónã sobie dobrze jigrã i sã zarô wëcopiwa i zaczyna òd pòczãtkù, że na pewno bë chtos sã ò niã dopòminôl, ale ona doch ni mia czasu. Terô je pani. Fejn w blokù. Szték wiôldzégò pegeerowszczégò szczescò ji sã trafil. Z chòrã tescowã, co ùrobila na ëndzla wëtchnieniô, bò chto jinszi mô tak jak òni? Èndzla blokòwò. Serce wsë. Westrzòd pòdzielony na pól przez nen bùdink, chtëren sã prostim Kaszëbóm wëdówòl czims cëzym i parlãczil ze zgnilimë lëdzamë. To bë sã mògło zgadzac, bò ona, Waleska, przez wikszosc dnia sedza na swòjim placu i zdrza na zédzer, jakbë òn miôl ji cos do òpòwiedzeniô, jakbë bël wòzny. Kòzde jegò tiknienié to bëla ji pórtã do lepszégò zęcò.

Z tëch jiwrow wërwa jã trzasnienié dwiérzów. Do chëczów wlôz chłop, chtëren bël òbrazony. Ona òdwrócëla lep i mù rzekla, że to zęcé to nie je zęcé, le pieklo, i że ona, Waleska, sã na to nie gòdzy, bò ji sã cos wicy nôlezi – móze jaczës jiné zęcé, lepszé, fùl przigòdów... Ji gòdanié przerwòl zwãk telefónu. Zwòni ji mùter i ji wëklòdô, ò co chòdzy w nym wszęcztim; że to nie je pòwiòstka, że trzeba sã barzi trzëmac nëch wiôldzich mòlëch sprów i że òne dówajã człowikòwi spòkój, bò ju wié, co i gdzie. Ni mùszi sã denerwòwac i niepòkòjic. Wszëtkò znajë, kòzdi dzëń...

– To mie prawie jiscy, że jô wszëtkò znajã – rzekla scëszonym glosã Waleska. Nawetka człowiek ni móze gadac glosno, tak richtich, jak trzeba. Cali czas mùszi ôpasowac na to, co gòdòsz i jak, zëbë chtos nie pòdślëchòl, zëbë sã nie domiszlòl, że móze tu kòl nas sã dzeje lëchò. Ne papiorowé scanë niosã wszëtkò;

czej sãsòd chrapie, to téz më czëjemë, i spùszczanié wòdë... Wszëtkò. Taczé jakbë wspòlné zęcé z cëzymë lëdzamë, ò chtërnëch wiész wnetkã wszëtkò.

Czasã Waleska mia takã swiãdã, że òni w nym blokù sã jak ne pùpë w papiorowi chęczi, pòwklòdóné kòzdzò w swój przegròdk. Kùkle sedzã sztël. Nie rëszajã sã. Żdajã na zęcòdajną rãkã dzecka, chtërna je wprawi w rëch. Bdze nima przësuwa. Pòmòzë sã jima dostac do jiny przëgròdë, a pòzni zòs òdstawi na plac.

Chłop sòd so przë nym mòlim stole. Dzeckò chwëcalo swòje kòrtczy i pòlòzëlo je na pòdlogã. Samò so leglo na brzëchù i zacã dali szmagrowac.

Waleska òbzëra „Koło fortuny” i zazdroscëla lëdzóm, chtërny dobiwalë tam dëtczy. Ona bë téz tak chca: zakrãcëc kòlã zęcò i wëgrac jinszé, lepszé i cëkawszé. Żëbë to blòs bëlo mòzlwé, tej ona bë sã nie wichla, zarô bë szla i z cali mòcë zakrãcëla, ale to nie bëlo mòzlwé. Mùszi sedzec i blòs pòdzëwiac jinëch, chtërnym, jak ji sã wëdowò, zęcé szło rãkã.

Ò piãti pò pòlniu nalëwa wòdë do misczi i szla męc tescowã. Pòmògòl ji chłop. Dzysò, chòc bël òbrazony, téz sã zgrzëbòl i szed razã z Waleskã do jizbë mëmë. Bialka chca gadac, wëpitowa sã wiedno swòjim letczim i niewëraznym glosã, ale zòdné z nich ji nie òdpòwiòda. Ùdówalë, że sã glëchi. Stòrò bialka, chtërna nie chca ùmrzëc, òsta zamklò w swòjim chòrim cele. Ni mògła na to nick pòradzëc, chòc czasã ji sã wëdòwa, że wëchòdô z niego i widzy wszëtkò jakbë z górë. Czasã téz, i tu nie bëla pewno, co to je, czë snienié, czë pròwda, wròcò do swòjich lat przëzëtëch. Pòznòwò twarze, glosë i gòdchi. Widzy lëdzy, chtërnëch ju wikszì dzël nie zėje. Dotikò jich i zabòwiò. Tam, w nym swòjim „rëzowaniu”, czëje sã dobrze. Je sobã. Móze wszëtkò wkòl se zrobic. Mô welech szpëré i rãce. Je ùsmionò i szczeslëwò. Terò wrócëla w se. Waleska mëje ji wëschlë stòré calo. Kòzdi nòrcëk przëmikò wilgòtnò kòdra. Syn jã trzimò, zëbë nie spadla. Ni móze sama sedzec. Je stòrò, chòrò i zbrëkòwónò. Nic nieznaczącé trëchlo, co sã naprzikrzò jinym. Sama bë ròd ùmarla. Mô ju jaczis przëdsmak tegò, co jã tam spòtkò. Wëdowò sã ji, że tam bdze prawie tak, jak to sã ji roji w nëch ùnieseniach. I tegò prawie bë chca. Gòdò ò tim, ale nicht nie òdpòwiòdò. Waleska bierze czòrné lumpë do praniò, pòzni przëchòdô jesz pò miskã z wòdã i zamikò stòri dwiërze.

Chòrò òsta sama. Wszètkò jà bòla. Zna to wseczècé dobrze; kòzdi gnòt i reszta ji lèdzcégò cala bèle jak wiòlgò grèpa piekącèch wàglów. Ni mògla sã pòrèszac. Ni mògla nick z tim zrobic. Zamklé cerpienie ni mia zòdny drodži do ùscò. Wszètkò sedza w ni bènè i rozriwa ji sèché calo.

– Stòrò bialka pòwinna ju nie zèc – pòmèslala chòrò i zaczą dali przèrabiac swój ból. Ten nie òdpuszczòl. Òna wlèpila òczè w pòsowã. Zna kòzdi plac tegò òbròzku. Swòjimè bladimè òczamè czikrowa na nòrtè bez zècò nad sobã i nie nalòzãla tam niczegò wòznégò. W jizbie nie bëlo nic, czegò òna, stòrò bialka, bë ju ni mia dòwno òbezdrzoné; zòden mébel czè kwiat na gardinie nie bèle dlò ni cèzé. Zna to wszètkò tak dokładnie, że sama bë mògla òpisac ne mòdla i déle. Nie wiedza blòs, co bëlo za gardinã. Jak terò noszą sã lèdze? Nie òbzera cèzèch twarzów òd wiele lat. Widzy blòs Waleskã, sèna i òd czasè do czasè negò mòlégò, chtèren nie lubi do ni zazerac. Gòdò, że tam smierdzy, że starka nic nie rozmieje, że je jak bë niezèwò.

Stòrò bë chca wèdzrec przez òkno. Bè sã òpiarla ò dèrèrest i czikrowa. Bè so òbezdrza wszètkò; slunce i chmùrè, ptòszczy i drzewa... wszètkò, òd czegò je òdnãconò.

Waleska chwòca kòrtkã i krédczy. Zaczã malowac siebie. Naszmagrowa so dludzi rózewi kléd, pòdsztrichnãla òczè, chtèrny, w ji mniemaniu, mia tak piäkne, jak nic i nicht. Òczè mia mòdré, a mòdrosc jich, czegò bëla gwès, wèdobiwa sã z ji dèszè. Ùwòza, że mò dobré ùspòsobienie, że je dobrò, że je fòrsz i mò piäkne włosè. Dbò ò nie, farbùje so je dokladno róz na miesac lilewã farbã. Lubi tã farbã. Òna spròwiò, że Waleska wèdzri młodzy. Czèje sã dobrze w nèch swòjich lilewèch klatach. Do pòrtretè domalowa jesz zòltè bótè na hawsècach. Chca, zèbè bèle zloté, ale nie nalazla taczi krédczy.

– Piäkno! – rzekla i pòda sènowi òbròzku. – Tak mòsz mie malowac! – nakòza, ale ten wèdzròl i òdpowiedzòl, że to nie je pròwdzèwò òna.

– A co cè sã nibè tu nie zgòdzò? – zapita z niedowierzaniem bialka.

– Tè tak nie wèdzrzsiz!

– Kò mòze nié czèsto tak, ale jò bë chca tak wèdzrec! – òdpowiedza i chwòca swój malènk. Dòcèchòwala jesz na nim kòrònã i bëla ze se zadowòlonò.

Òbrazony chlop nie reagòwòl. Sedzòl i wzèròl w telewizòr. Jakbè gò nie bëlo. Waleska téz do niego nie zagòdiwa. Nie chca ji sã. Òdwrócèla kòrtkã i na drèdži stronie chca namalowac swòjégò slèbnégò. Przèdzrza mù sã z ùwògã i sztrichnã glowã, òczè, nos. Pòstrzegla, że òn mò òczè jak jegò stòrò, taczé samé – za mòlè do ti wiòldzi glowè. Òczè, chtèrne mialèbè doch bëc propòrcjonalné do lepa, òn mò za malinczé. Tu sã nawetka pòdsmia z tegò. Zrobilo to ji redosc, bò przèpòmna so, że taczé òczè majã swinie. Pòzni zjacha na szèjã i pòstrzegla, że ji chlop wnetkã ni mò karkù. Glowa òsadzònò prosto na reszce cala. To zòs jã rozbawilo. Malowa dali i sã pòdsmiéwa. Chlop nie zwrócòl na niã ùwòdži, a ta, czèj skùnczèla, pòda mù malènk i rzekla: – Tè mie wèszed jakbè swinia!

– Wèdzrze so na se! – òdpowiedzòl chlop – òbòcz, jak tè wèdzrzsiz, nipòcè babskò!

– Nipòcy to tè jes, nié jò! – bronila sã Waleska. – Nipòcò to je twòja rodzèna, chtèrna nijak sã nie czerèje za swòjã mùtrã. Nikt tu sã do ni nie dò, a je waji doch szesc sztèk. Nicht nie chce stòri òbzèrac. Ani Anita, Róman i Zuza... Nicht. Sedzã w swòjich bùdach jak przèszèti. „Jesmè zabiegóny” òni gòdajã, a to nie je pròwda. Nie majã chãcè czèc, że mòglèbè nas pèrznã òdczàzèc. A i bòjã sã, że mòze më bë gòdalè ò dètkach. Taczi z waji sã dobrì lèdze! Sóm miód, nick wicy. A ta stòrò lezi i zèje. Chrapie i charchòli, jakbè chca ùmrzèc, a ni mògla. Przèszètò je do tegò lózka czè co?

Chlop pòdniós sã ze zófè i przèniós z kùchnie nóz: – Wez! Biòj i jã zabij! Zabij jã i bdze kùnc twòjégò jãczeniò! Òdetchniesz so i òdpòczniesz! Bò tè doch jes dèrch mèdech, dèrch narzékòsz, że mòsz z niã taczi krziz! Wez! – wèmachiwòl ji przed òczama wiòldzim knypã, a òna zaniemówila. Knòp sã pòderwòl i zacząn krzèczèc.

– Niezadowòloné babskò! Samò nick ze se nie dòwò! Le sedzy i narzékò! – rzek chlop i trzas dwierzamè.

Waleska nie rozmia, ò co mù szlo. Wiòldzégò jiwri i tak nie bëla w sztãdze ògarnãc. Pòdniosla sã i zaniòsla swój malènk do smieców, jakbè to jesz téz mia bëc przèczina tegò wszètczégò, tej òna ju lepi to szmèrgnie.

KRISTINA LÉWNA

MLODI FERSZTA

Darzlëbszczé Lasë są wiôldzé a stôré. Chòc dzys wësmiëwcowie gòdają, że òstatny jich pròwdzëwi part mòże wcyg ùdzrzec, jo, le jakno balczy na wiezi pùcczi farë. Tak lëchò doch jesz nie je. Mają òne w se wiele snòzoscë a wiele krëjamnotów. Wszeljaczé przëtròfczi mògą sã czlowiekòwi pòd bómamë przëdarzëc.

Krësztòf bël mladim fersztą. Skùnczil lesną szkòlã, zrobil praktikã a blòs sztòcëk bël gajowim. Chùtkò òbją òn lesyństwo, to prawie, w chtërnym robil za gajowégò. Jegò ferszta ùmar bò niespòdzajno na sërce, a że Krësztòfa lëdze lubilë, w nadlesyństwie gò chwòlëlë, tedë uberszta dwa razë sã nie zastanòwiòl a dól mladémù to stano-wiszczë. Zresztą w tim času nëch fersztówków do òbdzëleniò bëło wiele wicy.

Tegò dnia Krësztòf wstòl dosc wczas. Nòprzòd zarò sòd do wszel-jaczich papiorów. Nie lubil òn jich, a wiedno chcòl miec je jak nòrëchli fardich. Tedë przëszło do bióra czi-le lëdzy, co chcelë so wërobic rej-zech. Z tima òn òbgòdòl, co a jak. Pòzni dopiërze wròcyl do swòji kùchnie, zebë zjesc frisztëk. Pòsmarowòl so chleba, sparzil kawã. Wzërajac przez òkno na bómë, ùsmiòl sã sòm do se, bò wie-dzòl, że zarò ju pòjedze w las. Kòchòl rodã, dlòte òstòl lesnym, zebë prawie w terenie robic. Ceszil sã, że za sztót wëleze bùten. Reszta dnia bëła ju zaplanowòno. Miòl òn zajachac do robòtników, co wë-cynalë drzewiãta, tam dzysò mielë z kòniãmi scygac drzewò do drod-zi. Żòdnëch klopòtów mlodi fersz-ta sã nie spòdzëwòl.

Chlopk wëszed przed fersztów-kã. Pòd mùrà stojòl òpiarti jegò „slëzbòwi pòjòzd”, jak sòm smiòl sã

z mòtòrka, chtërnym jezdyl. Ten letczy mòtocykelk, òfijalno zwòny Romet Komar, bël tu jak pròw-dzëwé terenowé àuto. Szed òn òdwòzno górã przez bloto na roz-jezdzonëch drogach. Krësztòf chwacyl gò za czerownicã, kãsk òd-cygnal òd scanë, nastapil na kòpkã, trajetòr zagròl òd pierszégò razë a czichną dimã. Lesny wsòd a drist wëjachòl z pòdwòrzò. Romet aż przësòd. Jachòl nòprzòd szerokã stegną, chtërna przez las łączëla dwie wsë. Pòtemù òprzez krzizów-kã z wesoczim kamieniã, na chtërnym czòrnã farwã na biòlim placu bëło wëpisòné, gdzie i w jakã stronã mòże dojachac a jak dalek je do wsë. Sztëk dali Krësztòf skrãcyl na gòrszã drogã. Ta bëła miãtczészò a bëło ju na ni widzec szlachë òd kòńszcich kòpëtów. Nie wara dlu-gò, czedë midzë bómamë ju dalo sã widzec farwë chlopszczich òbleczën-ków. Ferszta zarò bël kòl nich.

Midzë bùkamë stojalo pòrà kòni w slach a z czëdamë pò stronach do cygniãcò scãtëch balów. Kòl mòlë-gò ògniszczã sedzelë lesny robòt-nicë, co prawie mielë ju przerwa, a jedlë swòje sztòle abò wòrszta flot pòdgrzòną na ògniu. Krësztòf zgasył kòmarka jesz w fòrce, za-trzimòl sã, òpiar gò ò bómã.

– Pòchwòlony Jezës Christus – zagòdòl.

– Pòchwòlony! panie ferszta – òdrzëklë zgòdno chlopi. Jeden z nich

pòdòl mù topk z arbatã. Wszëtce dali cygnalë swòjã gòdkã.

– Tak to je! Te mòje còrczi – gòdòl jeden starszi – pitają sã mie, czë je mùszã ten sznaps pic, jò jima na to, że nié! Jò ni mùszã, le gò tak lubiã! – Wszëtccë sã zasmielë.

– Òne bë mie chcalë pilowac z tim. A chto nie lubi czasã jednégò czë dwa wëpic? Doch nié zarò pòl litra! Le jò mòm terò na nie mëtél nalazlë.

– A to jaczi? – zacëkawil sã Krësztòf.

– Wie pón, panie ferszta, òne ju mają wszëtccë chlopów. Terò jò mòm jima rzëklë, że jò zapisòl wszëtckò na nëch mòjich zãcków. A jak òne mie mdã nerwòwalë, to jima wszëtckò przepadnie!

Lesny a jinszi robòtnicë razã z tim, co pòwiòdòl, zasmielë sã zòs w glos. Le to bël ju czas brac sã dali do robòtë.

– Në chlopi. Chcemë le. Witro reno Praga przëjedze za drzewã, më mùszimë miec zrëchtowòné przënomni tëli, zebë je zaladowac.

Wszëtccë sã rëszëlë. Kùczrowie pòdeszlë do swòjich kòni. Nen starszi, co tak prawil, do swòjégò szëmła.

– Cëz to? – zdzëwil sã chlop. – Òdwiãzòl kònia òd bómë a wëpro-wadzył na wëstrzòd drodзи. Hisk bël cali zmòkli. Z niégò aż ceklo.

– Òchwat?

– Nié, za tim to nie wëzdzi.

Chlop przëtk ùchò do kónsczé-
gò brzëcha.

– Kòlka téz nié, je czëc, że żòłãdk
robi.

Wszëtcki przëzéralë sã szëmlo-
wi. Nen òkróm tegò, że cali bël
zmòkli, zrobil sã jaczis niespòkój-
ny. Nibë robil sã coròz slabszi, le téz
szarpòl sã na lëckach.

– To lëchò wëdzrzi, Ksawer –
rzek do kùczra jeden z robòtników
– cò òn nama tu përdë nie pùscy.

– Jò wiém! – zakrzikną Ksawer.

– Co?!

– Ta stòrò sekùtnica jegò mò
òczarzoné!

– Co? Ùrok? – spitòl sã Krësztof,
chcòl sã pòdsmiòc, le to doch do
smiechù nie bëło.

– Jo! To za czim jinym nie
wëdzrzi. Jak jò jachòl w las, to mie
sã stòrò Pòtasynskò tak przëzérala.
Mie to zarò nie przëszło do glowë,
le to doch je wiedzec, że to je
richtich hekasa.

– Tak cos? – ferszce nie chca sã
wierzëc.

– Jo, panie ferszta, pón jeden
mòże tegò mòjégò kònia retac. Ji-
naczi òn pewno tu zdechnie.

– Jò?

– Jo! Bez tegò kònia më sã nie
wërobimë na witrò.

– Blòs jak? Jò sã doch na ùro-
kach nie znajã!

– To ni mùsi, pón mò kòmara.
Pón zajedze do wsë. Kòwòla òjc òn
rozmieje pòmòc w tak czims. Pón
mùsi gò flot do nas przëwiezc.

– Cëz tël!

– Jo, panie ferszta – prosyl
kùczër – to je tak mądri kón. Ji-
naczi òn tu zmarnieje. Proszã.

– Jo, jo, to mùsi jachac – gòdalë
chlopi.

– Në dobrze, mògã jachac –
chãtno niechãtno zgòdzyl sã Krësz-

tof. Nacygnã mùcã, òdpòlil
mòtòrk, a rëszil.

Do westrzòdka wsë, gdzie stoja
kùzniò, bëło jaczës trzë kilométre.
Wikszosc z gòrczi, tedë ferszta flot
zajachòl. Rzek përzinkã zmiészòny
kòwòlowi, ò co chòdzy, le ten zarò
zrozmiòl, cziwnã glowã a zawòlòl
òjca. Nen téz nie kòzòl sã dlugò
tlomaczëc, blòs wsòd z fersztã na
kòmara. Bël to stòri ju, sëwi a ma-
linczi chlopk. Terò mòtocykelk
miòl cãzi. Nié dosc, że dwóch ju na
nim sedza, tej jesz droga nazòt szla
pòd górã. Kùnc kùnców równak
zajachalë. Chòc na dzurach Krësz-
tof miòl strach, żebë sã z tim ópã
nie wësëpac.

Kón wëdzròl jesz gòrczi. Szpëre
pòd nim drzãlë, jakbë miòl sã zarò
zwrócëc. Nen stark blòs na niego
òkã rzucyl a rzek do chlopów tak:

– Kògò to je kón?

– Mój! – wëstãpil do przòdku
Ksawer.

– Zeblakòj kòszlã!

– Co?

– Zeblakòj flot.

Chlop flot zrzucyl lëtewkã,
cwéter a flanelowã kòszlã.

– Terò sòm wëcéròj kònia nã
swòjã kòszlã, òd glowë do slòdë.
Pòrzãdnie, z wlosã.

Tak téz Ksawer zrobil. Wszëtcki
sã przëzéralë. Na kùnc nen ópa
rzek:

– Wlëjta mie terò harbatë. Kón
zarò przindze do se.

Wszëtcki chlopi jesz ròz zebralë
sã na sztòcek przë ògniu, a kón pò
pròwdze pòmalinkù dochòdòl do
siebie tak, że za pól gòdzënë mòg
dali robic. Wszëtcki sã dzëwilë,
chòc doch wiedzelë nibë, że tak cos
mòże bëc, a przënòmni ò tim czëlë.
Nòbarzi dzëwil sã Krësztof, doch
jesz mlodi. Òdwiòz òn kòwòlowé-

MAL. W. DUBAKÓWSKI

gò òjca dodóm. Ten nic nie chcòl
za swòjã pòmòc. Robòtnicë
wsënãlë mù tak, że nie widzòl,
w taszã chòc paczkã cygaretów.

Kón bël ùretòny. Chlopi robilë,
póczi w lasu bëło dosc widno. Pò
pròwdze dalë radã wszëstkò, co
mielë zaplanowónë, wërobic, tak że
spòkójno na drëdżi dzén Praga
mògla przëjezdżac za balamë.
Szëmel do kùncã dnia robil tak
samò, jak drëdżi kón. Nick mù ju
nie bëło.

Krësztof rozmëszlòl ò tim wszët-
czim wieczòr w swòji fersztówce.
Dzywno mù bëło, że w jegò lasu
tegò dnia taczë krëjamné sprawë sã
òdpròwialë. Mieszkòl sòm, bël jesz
kawalérã, a nawetka mù sã kãsk
straszno zrobilo w tëch pùstëch
chëczach. Dobrze, że miòl chòc
psa. Przed spanim pòmëslòl so
jesz, że równak ta jegò praktika nie
bëła dlugò, a chto wie, co jesz na
tim swòjim lesyństwie ùdzrzi.

MATEUSZ BÜLLMANN

*Tekst z niechtërnyma znankama nordo-
wi kaszëbiznë.*

ROCK, BIESADA, SPIÉWÓNÔ PÒEZJÔ A LĒDOWÉ KOLĀDĒ. NOWÉ KASZĒBSCZÉ CD

Kůńc stĕcznika 2020 roku przĕnił nową platã ro-dzynną. Szutenbergowie ze Stajszewa w swórzew-szczim North Studio nagrelĕ CD pt. *Szutenberg Band*. Nalĕzemĕ na ni 12 dokôzków, w tim piãc kaszĕbszczich: „Kaszĕbĕ wôlajã nas”, „Nasza zemia”, „Kaszĕbszczĕ tangò”, „Namòwa” a „Grĕlka”. Szutenbergowie lubiã grãc na dwa – wszĕtczĕ sztĕczczy sã w tim metrum. Nawetkã pierszò frantówka z wĕzi wĕmienionĕch, co òriginalno bĕła na-pisónô na ¾, w jaczi w drĕdzi sztrófcĕ czĕjemĕ ò „staj-szewskich geesach”. Jaż dzewiãc na dwãnòsce numrów je czĕsto instrumentalnĕch.

Pòstrzód znónĕch melodiów mùsi dac bòczĕnk na nowĕ szpòrtownĕ „Kaszĕbszczĕ tangò” z *jednã rakã w cze-szeni (...)* to je tuńc do gnienieniò. Szutenbergowie dołãczy-wajã bez to ze swòjim tangã do chùtczĕszich: „Tangò pò pól” (z platĕ *Wiwat, biesada*, 2008), „Tangò z rózã” (*A jò so spiĕwiã pò kaszĕbskù*, 2009) a „Tangò òbòlĕwca” (*We dwa kònie*, 2010). Szkòda, że nie sã pòdóny àutorzĕ zòdnĕgò z dokazów zarejestrowónĕch na CD *Szutenberg Band*, w tim pòlszczich szlagrów, m.in. „Mama ostrzegãła” czĕ „Miłòść w Zakopanem”... Drobnĕ zmiłczy w pisĕnkù („Kaszĕbszczi tangò”, „Gròlka”) równak nie psĕjã baro dobri szmaczi tegò, co je nagrónĕ. Kãsk mãczy tĕż nadùziwaniĕ wiòldzich lĕtrów w tytułach. W karnie grajã a spiĕwiã Szutenbergowie: Ēdmùnd (akòrdiòn), Macĕj (saksĕfònĕ, klarnĕta, spiĕw), Dawid (kòntabas), Anastazjò (skrzĕpice) a Szadłòwscĕ: Marta (skrzĕpice) i Ròbert (kajòn, spiĕw).

Chòcò krãżk je dosc skrómno wĕdóny (tekturowò òbkłòdka), mùzykanĕcĕ smiãło zafùlowiwajã nim pier-szã pòlĕcã ze zortu wieselnĕgò graniò. Kòzdi instrument brzĕmi jãdrzno. Spiĕwónĕ je z czĕcym na jeden i na dwa głòsĕ. Baro dobrze zaaranżowónĕ. Kòzdi mò tuwò co do robòtĕ. Grajãcy bawiã sã swòjim niemałim kùnsztã, co sã ùdzeliwò slĕchajãcyma. Mùzyka pasĕje pòd nogã, co sama chòdzy òbczas slĕchaniò. Na zabawĕ jak nalòzł.

Prawie w tim czasie, starã stowòrĕ „Halo Kultura” ùkòzãła sã plata gdińszĕgò karna KIEV OFFICE, pt. *Nordowi mòl*. Sóm titel zdòwałòbĕ sã, że zapòwiòdò nordowĕ, bĕlaczãcĕ spiĕwĕ. Je jinak. To je plata inspi-rowónò Nordã, tak jak kaszĕbskò roda pòdskòcĕła Òla Waliczcĕgò do stwòrzeniò Kaszĕbĕ 2. Wikszosc ze sĕtmĕ dokôzków na plĕce je pò pòlskù. W dwùch sã pòjedińcznĕ słòwa, a w jedny je cali cytat z lĕdowi piesnie z Jastarnie – „Rĕbòzczzi”. Nòbarzi charakter plitĕ pokòzywò tytułowi dokòzk Michała Miegònia:

Nordowi mòl

Powietrze pachnie tu asfaltem i szkłĕm
Od łãdu aż po morze wszyscy na tak
Nie pytać, co chcĕ zrobić, po prostu bãdż
Na pòlnocy sã ludzie i ryby
Rońnie trawa, rosna grzyby
Na zewnãtrz używamy obcej mowy
Powitaj dzień po zmroku, oczyszczaj siĕ
Na pòlnocy sã ludzie i ryby
Rońnie trawa, rosna dziwy

KIEV OFFICE to trzeji chłopi. Jich zòchã mùzycki je alternatiwny rock. Òkróm wspomniònegò spiĕwajãcĕgò a grajãcĕgò na gitarze, klawiszach a diòbelszczich skrzĕpicach tekscòrza Michała Miegònia sã jesz Mòrcĕn Lewandowsczi – basowò gitara, chùrczi a perkùsjonalia, i Krĕsztof Wronsczi – perkùsjò. Je to jich sòdmò plata. Gòscynno wĕstãpilĕ: Aleksandra Kòbiela (głòs) a Juliò Szczipiòr (głòs). Juliò, jako jedna z finalistkòw „Kaszĕbszczĕgò Idola”, bĕlno sobie pòradzĕła z kaszĕbiznã „Rĕbòzczkòw”. Ògłowò na plĕce je wicy graniò jak spiĕwaniò. I mòcnĕgò, i tegò delikatnĕgò. Mùzyka pòsobnĕch dzĕlĕków je długò, czãsto sã pòwtòrzò całima sztĕkòma, wprowadzò w trans, zamĕszleniĕ, przĕchłòscywò do òdlĕceniò w jinã kròjnã. Mòże bĕc, że tobacznã...

Kaszĕbszczĕ Fòlkloristicznĕ Karno „Modraki” z Par-chòwa wĕpùscĕło nowã platã pt. *Kolĕdy*, z kaszĕbszczima

gòdowima spiéwama. Są tuwò leno dwie spiéwë lédowé: „Nad Betlejem” a „Bóg sã z Pannë narodzył” i 18 àutorszczich, w tim szesc ksãdza Antoniégò Peplińszczégò: „Jezu, òstaw szopã”, „Òstawta, pasturcë, robòtã”, „W betlejemszczi szopie”, „Czemù nié nad naszym mòrzã?”, „W stajeneczce narodzoné” i „Pastuszkòwie w pòlu spalé”. Dokòzczi (pòza òstatnym na place) wèkònywóné sã na lédowi òrt. W jednym przëtròfkù, jidze ò „Kòlibiònkã dlò Jezëska” Jerzégò Stachùrszczégò, karno dopisało nowã melodiã do słów pòetë. Wòznë, że mùzykańcë z Parchòwa sygają pò rzadzy wèkònywóné spiéwë Kazmierza Gùzowszczégò (sztëre dokazë) i Antoniégò Sutowszczégò.

Platë chce sã slëchac. Spiéwóné je na jeden głos i dwa glosë (kãsk niesmiało, niepewno). Pòstrzód instrumentów rządzą akòrdionë. Za nima slòdë czëc sã jiné: diòbelszczë skrzëpice, klarnéta. Dosc wstrzëmòwné tempò sprzijò wëmówieniu słów. Piãkné solowé wèkònania nòlëzã do: Julie Bronk (dokòz nr 7), Marcelinë Szrëder (9 i 17) i Natalie Szrëder (20), chtërnã mùszi jesz do te pòchwalëc za baro dobré jãzëkòwé wèkònanie kòladë. Krãzk wëszedł ze swarzewszégò North Studio. Karno dostało wsparcë òd wiele dobrzińców, co jich znaczci stroją òbkòldkã òd bënã, temù mòze përzna dzëwic, że plata je baro skrómnò wëdónò...

Baro bòkadno za to wëdónò je plita z mùzykã do zbiërkù pòlszczich wiërzctów Mirosława Òdiniëcczégò pt. *Moja Piãsnica*. Mùzykã stwòrzył Szëmón Kamińszczy, przëdnik karna „4razywroku” z Żarnówca. Karno, dziejajãcë ju szesnòsti

rok, szpecjalizëje sã w granim pòezje spiéwóny a turisticzny, co ùdokazniwają jich òglowòpòlszczë dobëca. Na płice czëjemë nòlëzników karna: Szëmòna Kamińszczégò – gitara, spiéw, Łukasza Nowiczcégò – gitara, spiéw, Patricjusza Kamińszczégò – akòrdiòn, spiéw, Mateusza Radzejewszczégò – piano, Wójcecha Kamińszczégò – basowò gitara, a téz Dawida Kassa – perkùsjò, perkùsjowé statczy. Gòscynno czëjemë: Wëronikã Kòrthals-Tartas – spiéw, skrzëpice, Tomasza Fòpkã – recytacjò (przëložil dwa recytowóné dokòzczi z platë na kaszëbszczi), Agatã Òrzel – spiéw, Jakùba Kamińszczégò – spiéw, i jesz Hieronima Kòrthalsa – trãbka. Kamińszczy tą platã pòkòzywò, że mòze òpòwiëdzec trudnã historiã òbez przijemné dlò ùcha brzëmienié. Nie felëje

równak téz wzrëseniò, jak chòcle w spiéwie dziecka (13). Wszëtcë wèkònòwcë platë twòrzã dokòz bëlno òpròcowóny, przemészlony. *Mòja Piãsnica* je projektã farwnym, dobrze mùzyczno zebrònym. Nagrania rëchtowóné bëlë w North Studio w Swòrzewie, a platã wëdało Piãszniczczë Mùzeùm zez Wejrowa, jaczé je dzëlã sztutowszczégò mùzeùm.

Bòkadno sã zaczął i dali sã zapòwiëdò 2020 rok! Za niedòwno mdze nowò plata dlò dzòtk ze spiéwnikã a gòtowima aranżoma. Swòje dokazë nagrãc chçã chùrë z Lëzëna a Tëchómia (gm. Żukòwò). Dwa pòsobné, dwie „Harmònie” – z Żukòwa a Wejrowa – szëkują na swòje 100-leca specjalné ksążczy – mònografie.

TOMÓSZ FÓPKA

• DZIAŁO SIĘ W MARCU • DZIAŁO SIĘ W MARCU • DZIAŁO SIĘ W MARCU • DZIAŁO SIĘ W MARCU

- **7 III 1880** – w Brusach urodził się ks. Jan Hamerski, filomata pomorski, działacz społeczno-kulturalny, dziekan fordoński (1937-1939). Zamordowany przez Niemców 6.10.1939 r. w Trzyszczyne. Po wojnie jego zwłoki zostały ekshumowane i pochowane na cmentarzu parafialnym we Wtelnie.
- **9 III 1860** – w Podjazach urodził się Ottomar Kreft, lekarz, działacz społeczny i niepodległościowy, komisarz burmistrz Chełmna. Zmarł 2.01.1921 r. w Chełmnie i tam został pochowany.
- **20 III 1970** – decyzją Rady Ministrów PRL powołano Uniwersytet Gdański.
- **22 III 1940** – w Stutthofie w Wielki Piątek rozstrzelano 10 pracowników Poczty Polskiej z Gdańska i 65 więźniów karnej kompanii, w której znajdowali się działacze Polonii gdańskiej, m.in. Michał Szuca, Franciszek Leon Kręcki, Bonifacy Łangowski.
- **25 III 1980** – w Słupsku powstał Oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Prezesem został Zbigniew Talewski.
- **26 III 1900** – w Skorzewie urodził się gen. Antoni Zdrojewski, dowódca konspiracyjnego Wojska Polskiego we Francji podczas II wojny światowej. Zmarł 12.05.1989 r. w Paryżu i tam został pochowany.
- **26 III 1920** – w Czarsku urodził się Jerzy Pertek, pisarz marynista, publicysta, badacz i popularyzator tradycji morskich, dziejów floty wojennej i handlowej oraz historii II wojny światowej na morzu. Zmarł 8.07.1989 r. w Poznaniu i tam został pochowany.

Źródło: F. Sikora, *Kalendarium kaszubsko-pomorskie*

OD J. ZBIERÓW AR

Ana Ringwelskô ze swójim chłopã Fręcyszkã.

ÒBRÔZCZI Z ŻĚCÉGÒ STOLATCZI

Dłò młodëch Ana Ringwelskô mò jedno przesłanié: *Żęcé wiedzno je snôżé, tej mùszi ò nie dbac.*

Czasã redakcjã gazetë, w jaczi robiã, chtos òdwiędzy, bë cos cekawégò rzeknąc abò prost pògadac. Tã razã zazdrzòł do nas szòltës Rekòwa Zbigòrz Chòma. Kòrbiònka zesła na Dżéń Starczy i Starka, jaczi òdbël sã we wsë. Tej szòltës nadczidnął, że chùdzy òdwiędzëlë Anã Ringwelskã, jakò latos kùnczi 100 lat. Tec ji òpòwiescë ò całim stolecym jò tak letkò òminãc ni mógl! Nie bawiło długò, stojã przë dwierzach chęcżë. Òdmikò mie córka Anë, Jadwiga Mettel i prowadzy pò trapach do jizbë mëmë.

W zeslu sedzy starëszka. Le pò pròwdze leno znając ji wiek, mòże tak rzeknąc. Z bëstrim zdrokã i widnym rozëmã wiele młodszich bë w pòlë wëprowadzëła. Leno kãsk glosni mùszi przë ni gadac. Na zaczątk pitóm sã ò mòł ùrodzeniò. *Ùrodzëlã sã 9 lutégò 1920 r. w Wòjskù, na pùstkach – zaczinò Ana Ringwelskò. Za wiele mie to nie dało. Ti, chtërny Wòjsk znają, wiedzã, że pùstków tam je wiele. To jakbë na nordze zapëtac, gdzie Kąkòle mieszkają, tec wiedzec, że wszãdze. Tej próbujã wëdowiedzec sã, gdzie dokładno. Ringwelskò cos klarëje, że drogã, na prawò je wies, kãsynk dali, z górë na dól i pòd górã... Tec na Brzòskù – rzekł jem. Jo, na Brzòskù. Tak miéstny lédze gòdają – ùczeszëła sã Ana, a tej zacząła na mie zdrzec spòd òka. Wòjsk a Brzòsk slëchają do mòji domòcy parafie w Bòrzëszkòwach – mòm starã jã ùspòkòjic. Jò pamiãtóm nã wies baro dobrze. Më tam chòdzëlë do kòscoła, a tész do krómù. Jo, jo, z Brzòska... – gòdò kòbiëta, a tej sã zamëslëła, jakbë na pòzwa przëwòłała wspòminczi z dównëch lat.*

Ana Ringwelskò.
Òdj. ŁZ

Zaczinò òpòwiadac. Ji rodzëznowi chęcżë ju ni ma. Òstała leno w pamiãcë. *Kòl ni bëł sklep. Wëkòpóny w zemi i niã òbkladli. Tam më trzimalë marchew, bülwë, czwiklã. Mielësma tész sad. Òjc zrobił stół i pò robòce mòżna bëło so sadnąc i òddichnąc. Krótkò nas bëło jezoro – òpisëje Ana Ringwelskò. Żęcé równak taczë miòdné nie bëło. Ùrodzëlã sã, czëj òjc wrócòł z I swiatowi wòjnë. Z òpòwiescë wiëm, że słužil na ruszcim fronce. W nen czas gbùrstwã zajimala sã mòja mëma. Robila tész w pòlu. Kònia nie mielësma, tej do òraniò służëlë nama dwie krowë. Bez pòszëdło mëmka miała wëkrãconé rãce. Ùmarła jakno schòrzalò kòbiëta. Miała 48 lat – òpòwiòdò. Czëj wrócyl ji tatc, bëło ju lzi. Wspòminalajã gò, pamiãtò jegò rozlubienié w tobace. Wiedzno mùszòł jã miec. Czëj ji brakło, robił sã nerwës – wspòmìnò pò latach jegò córka.*

Do szkòlë chòdzëła do Wòjska. *Jak ti młòdi tedë dokòzywãlë, a jaczë szpòrtë szkòlnym robiëlë... A òni jim leno pò tëch pazurach smarowëlë – smiejë sã na ne wspòminczi stolatnò bialka. Tej wëjasniwò, że sama bëła z nëch pòslësznëch. Bëlno sã tész ùczëła. Czasã sã zdòrzało, że szkòlny prosyl mie, żebëm gò zastãpiãła w młodszich klasach. A te dzecë nick nie ùmiałë. Niechtërne to nawetka pòdpsic sã nie rozmiałë – gòdò Ringwelskò.*

Pò smiercë matczy òjc òzenił sã drëdżi ròz. Macecha równak mało chãtno widzała ù se dzecë z pierszégò małżënstwa. Tej Ana mùszała sã wëprowadzëc. Plac nalazła ù swòji sostrë i ji chłopã w Zòpceniu. *Pòmògałam ji. Nauczëła mie robic na spicach i szëc. Tej pòzni czãsto jem szëła cos dlò se czë dlò jinszych – kòrbi.*

Z młodëch lat ùchòwała mileczné wespółinczi. Z ùsmiëwkã òpòwiôdò ò zabawach. Ne òdbiwalë sã w niedzele, rzòdkò w tidzeniu. *Nòczãscy pòtikalësma sã w chëczach, tej-sej bawilam sã w Bòrëszkach. Knòpi czasã przëjëdzizwelë na kòlach. Tej nazòt nas pòdwiozlë na ramie. Przëbòcziwóm sã jednegò z nich, Aùgusta Sobisza. Zabiéròt mie téz z kòscoła. Kawalërzë bëlë fejn. Më wcale ni miałë strachù z nima pòzno wròcac pò zabawie. Doch më sã znelë, z jedny wsë bëlë – ùsmiëchò sã na nen wespółink starëszka. Młodi bawilë sã i przë harmònikach, i przë brëmzë. Z młodzëznówëch lat wdòrzi sã jinszë òkazje do pòtkaniò. Wiele jesmë sedzelë, jakno dzëwczãta, przë skùbaniò piòr. Jesma pògòdalë, pòplestatë i pòspiëwalë. Czedës jem znała wiele piesniów, teròzka rzòdkò czëj spiëwóm, tej wiele móm zabòczoné – gòdò mòja rozpòwiòdòczka.*

Czej më w naji gòdce znowa jesmë w Bòrëszkòwach z ùszlëch lat, Ringwelskò wdòrzò so òsobliwë krómë: *Jeden, ù Grzegòrzewszëgò, bëł kròtkò kòl kòscoła. Drëdzi, ù Pawłòwsczëgò, na zakràce kòl szkòlë. Tam mòzna bëło kùpic cos do kùchnie, spòziwczë produktë. Kãsk żartoblëwo pitóm sã, czë òdemkniãtë bëlë téz w niedzielã. A jak, leno w niedzielã – smieje sã stòlatnò biãlka, a tej dodòwò: Przëbòcziwóm so téz jòrmarczy, jaczë bëlë w Lëpiñcach. Tam mòzna bëło wszëtkò nalezc. I do kùchnie, i do òbùcò. Lëdze chãtno chòdzëlë, òbzërelë, a tej kùpiwalë.*

Chcòlbëm òbezdrzec jaczës stòrë òdjimczy... *Trochã jich bëło, ale to kòzdi sobie wzãł na pamiãtkã, a mie mało òstało – tlòmaczy Ana Ringwelskò. Równak czile pòkòzëje. Na jednym z nich, zrobionym jesz przed II swiatowã wòjnã, czëj mieszkãła ù sòstrë w Zòpceniu, je widzec dwie sòstre Anë – Sztefaniã z chłopã i Jadwigã z dzecama. Pierszi z lewi to Kùrt. Z familiã mieszkòł w Miemcach, w Schwerin. Pò II wòjnie gard òstòł w granicach NRD. Czej Kùrt ùròsł, ùmësił so ùcec do RFN – gòdò Jadwiga Mettel, chtërna przëslëchiwò sã naji kòrbiònce. Tej cygnie dali rodzëznowã historiã: *Jegò ruchna nalezlë nad brzegã jezora. Òstòł ùznóny za zadziñionégò. Nicht òficialno nie chcòł przëznac, że ùcekl. Dopierze pò pòlãczeniu Miemców rodzëzna dowiedzãła sã, że Kùrt żëje. Z cëkawòscã òbzëróm pòstãpnë òdjimniãcë. To jò z Frãczkã, mòjim slëbnym. Na fòtografiò je zrobionò, czëj jesma sã pòznalë – tlòmaczy. Pò zdënkù wëprowadzëła sã do Òsowa, do mëmczy chłopa. Ta miała zapisónë chlebowë. W chëczë jednegò ze swòjich sënów miała jizbã, a do tego kawãk zemi.**

Tak so zëlë jaz do wòjnë. Na zaczątkù nick òsobliwëgò sã nie dzało. Mieszkalë na pùstkach, wëstrzòd lasów, tej i spòkòjno. Równak i tam dërgòta docarła. Frãc òstòł wzãti do wòjska i biòtkòwòł sã w Norwegie. Szwòdzer dlò bezpiekù wëkòpòł schòwã. Zmëslno miescòł sã we wëstrzòdkù wëbiegù dlò òwców. Òd górë bëła słoma, tak cobë nicht sã niczëgò nie domerkòł. *Tam sã krëlësma, czëj widzelësma*

Dwie sòstre Anë Ringwelszci – Sztefaniã z chłopã i Jadwigã z dzecama.

żòłnierzi, jaczi szlë w najim czerënkù – gòdò mòja rozpòwiòdòczka, a tej dodòwò: Jednegò razu na widnikù òbaczelësma wòjskò. Chùtkò jesma sã schòwalë. Sedzelësma tam dosc dlugò. Mielësma nòdzejã, że wszëtcë ju szlë prëcz. Wëszlësma, a tu sã òkòzãło, że całë naji gbùrstwò zajãlë mie-miecczi żòłnierze. Nick nama równak nie zrobilë.

Pòmalinkù miało sã do kùncã wòjnë. *Matka mòjégò chłopa bez całi czas pòwtòrzãła, że nie ùmrze chùdzy, jak nie ùzdzi swòjégò sëna. Tak sã téz stało. Ùmarła dwa dni pò wròcenim sëna dodóm – rzekła Ana Ringwelskò. Pòstãpny ròz kobiëta mùszãła przëcëgac. Żeniałi zajãlë jeden z pòniemiecczich bùminków w Rekòwie. Chłop tam sedzòł i pilowòł, cobë nick nie ùkradlë. I tak nie ùpilowòł. Złodzeje przëszlë tedë, czëj Frãc przëjachòł pò mie na Òsowò – gòdò stòlatka. Kùreszce zacząłë robic na swòjim. Jesz òb czas wòjnë Ana zbiërała grzëbë i przedòwãła je, chcãc òbszczãdzëc jaczis dëtk na nowi start. W rekòwsczich czasach bëło tak samò. Frãc òd wiedna miòł drig do hańdlu. Tej załòził skùp grzëbów i jagòdów, sprzedòwòł téz nòwòzë. Pamiãtóm z młodëch lat. Wielema sã nëch grzëbów nagòtòwalë. Òsobliwë pãpków. Ùgòtòwónë chùtkò mùszòł wrzucëc w zëmny wòdã i pòsëpac cytrónowim kwaskã, żebë zachòwalë farwã – òpòwiòdò ò nëch czasach Jadwiga Mettel. Òna wespółinò téz wiòlgã miłotã òjca do pszczołów. Ta wierã bëła òdwzajemniò, bò gò mało wiele żãdlałë. Zdòrzãło sã, że òwadë rojalë sã na wietwie. Tatk jã zlòmòł i tak przëszedł dodóm. A lëdze pò drodze òd niégò ùcëkalë – smieje sã Jadwiga. Drëgò historiò ju takò wiesòł nie je. Pszczołë zacząłë sã rojic na jedny białce z Rekòwa. Ta z krzikã zacząła ùcekac, ale to nick nie dało. Kùreszce òjc zdjãł je z ni, ale letëchnë to nie bëło – òpòwiòdò Mettelka.*

Ana Ringwelskò ùrodzëła czworo dzëcy. Dozdała sã dzëwiãc wnuków i dwùch prawnuków. Za sztërk ùrodzy sã trzeci. Òd wicy jak 10 lat mieszkò w Bëtowie. Do terò wiãzła strëfle i cwëtrë. *Òstatno gòrzi widzã i ju wiãzëc ni mògã. To je lëchò, bò ni móm co robic – gòdò stòlatka. Receptë na tak dludzë żëcë niżòdny ni mò. Dlò młodëch mò równak doradã. Żëcë wiedno je snòzë, tej mùszë ò nie dbac – rzekła na kùnc naji rozmòwë.*

ŁUKÓSZ ŻOLTKÒWSCZI

ODSZEDŁ PROF. DR HAB. ALOJZY KOWALKOWSKI, INŻYNIER NAUK LEŚNYCH

8 stycznia 2020 roku, w wieku 96 lat, zmarł profesor doktor habilitowany Alojzy Kowalkowski, wybitny naukowiec, gleboznawca, twórca Stacji Środowiskowego Monitoringu Przyrodniczego w Górach Świętokrzyskich, badacz drzewostanu Borów Tucholskich, Ojciec niżej podpisanego.

Prof. Alojzy Kowalkowski urodził się 26 listopada 1924 roku w Małzewie w powiecie tczewskim jako najstarszy syn w wielodzietnej rodzinie nauczycielskiej Pawła i Stanisławy z domu Kowalskiej. Naukę rozpoczął w szkole podstawowej w Szprudowie, gdzie uczył się cztery lata; piątą i szóstą klasę ukończył w Szkole Powszechnej w Gniewie. W 1939 roku ukończył dwie klasy w nowo utworzonym prywatnym gimnazjum w Gniewie. Od 1939 roku pracował w majątku rycerskim w Żelisławkach, a od roku 1942 – w Urzędzie Katastralnym w Gdańsku jako uczeń technik mierniczy. Maturę zdał w 1947 roku w Gimnazjum i Liceum Matematyczno-Przyrodniczym w Tczewie i w tym samym roku został studentem Wydziału Rolno-Leśnego Uniwersytetu Poznańskiego. Uczelnię ukończył w 1951 roku z wynikiem bardzo dobrym, uzyskując dyplom inżyniera leśnictwa i magistra nauk agrotechnicznych ze specjalizacją gleboznawstwo leśne.

Równoległe, od 1948 roku, pracował jako asystent wolonariusz w Katedrze Miernictwa UP, a od 1950 roku, decyzją prof. Feliksa Terlikowskiego, został pracownikiem Katedry Gleboznawstwa tej uczelni, wpięrow na etacie młodszego asystenta. Awansowany na stanowisko asystenta i adiunkta pod kierunkiem prof. Mikołaja Kwinichidze, od 1951 roku realizował zajęcia dydaktyczne ze studentami leśnego kierunku studiów w nowo utworzonej Wyższej Szkole Rolniczej. W 1964 roku został powołany na stanowisko adiunkta organizatora nowo powstałej Katedry Uprawy i Nawożenia Roli na Wydziale Ogrodniczym WSR pod kierunkiem prof. Mariana Hoffmana. Prócz zajęć dydaktycznych ze studentami Wydziału Leśnego i wykładów z podstaw gleboznawstwa ogrodniczego dla studentów ogrodnictwa, od 1960 r. prowadził także wykłady z gleboznawstwa z geografiami gleb, z głównych procesów glebotwórczych świata oraz z zasobów glebowych i roślinnych na Wydziale Nauk o Ziemi UP.

Doktorat uzyskał w 1960 roku, habilitację osiem lat później. Tytułarnym docentem nauk agrotechnicznych ze spe-

cialnością gleboznawstwa został w roku 1970. W tym samym roku przeszedł do pracy w Instytucie Badawczym Leśnictwa w Sękocinie Starym pod Warszawą – w Zakładzie Gleboznawstwa i Nawożenia.

W 1982 roku odmówił przyjęcia z rąk PRL-owskich władz Srebrnego Krzyża Zasługi. Uznano to za obrazę Rady Państwa i wykorzystano do odwołania Go ze stanowiska kierownika Zakładu Gleboznawstwa i Nawożenia. Z Rady Państwa wycofano również wniosek Ministra Leśnictwa z 1979 roku o nadanie tytułu naukowego profesora nauk leśnych, podkreślając nieodwracalność tej decyzji. W tej sytuacji Alojzy Kowalkowski podjął starania o zatrudnienie poza Instytutem Badawczym Leśnictwa. W 1984 roku wygrał konkurs na kierownicze stanowisko w Katedrze Uprawy i Nawożenia Roli Akademii Rolniczej w Poznaniu, jednak powrót na uczelnię został udaremniiony przez działania Komitetu Centralnego PZPR.

Na zaproszenie rektora Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach, za zgodą Ministra Rolnictwa, przeszedł w 1986 roku do pracy w Instytucie Geografii, obejmując kierownictwo Zakładu Geografii Gleb i Ochrony Przyrody. Na podstawie wznowionego przez rektora wniosku w 1987 roku nadano Mu tytuł profesora nauk leśnych.

Zainteresowania naukowe mojego Ojca koncentrowały się na mało poznanych wówczas problemach genezy i historii rozwojowej gleb w krajobrazach dawnych i współczesnych, jako głównej podstawy ich klasyfikacji i i systematyki. Drugim kierunkiem badań było poznawanie wpływu warunków glebowych na produktywność siedlisk

ekosystemu leśnego w krajobrazach zbliżonych do naturalnych i zmienionych przez działalność życiową człowieka, z określeniem możliwości zrównoważonej gospodarki leśnej. Prowadził badania gleb w Polsce, Niemczech (Instytut Siedliskoznawstwa w Eberswalde), Szwecji, Finlandii, Mongolii, w Andach, Chinach i Australii. Wykładał na uniwersytetach w Alma Acie, Berlinie, Dreźnie, Fryburgu, Hamburgu, Monachium, Moskwie, Oldenburgu, Pekinie, Pradze, Sydney, Wiedniu. Jest autorem ok. 310 referatów wygłoszonych na sympozjach, konferencjach itp.

Do Jego najważniejszych osiągnięć naukowych należą prace nad „Albumem gleb Polski”, w tym liczne, ręcznie rysowane i kolorowane, przekroje gleb zamieszczone także w różnych innych publikacjach (WSR). Cenił sobie badania nad strukturą gleb i ich wiekiem przy pomocy mikroskopu elektronowego (IBL). Wzorując się na projektach poznanych w USA i Japonii, zaprojektował i doprowadził w latach 1989–1993 do powstania na Świętym Krzyżu w Górach Świętokrzyskich zautomatyzowanej Stacji Środowiskowego Monitoringu Przyrodniczego i stacji porównawczej w rezerwacie Malik, będąc w latach 1993–2000 ich kierownikiem (UJK). Jednocześnie przez długie lata był konsultantem podczas odtwarzania drzewostanu zniszczonego pyłami Zakładów Azotowych w Puławach. Był również silnie związany z Pomorzem. W okresie 50 lat badał stan drzew w Borach Tucholskich od momentu ich nasadzenia.

To bardzo skrótowo opisane prace, jakie wykonywał na uczelniach, w domu i w terenie – z łopatą w ręce.

Po przejściu na emeryturę w 1995 roku nadal aktywnie działał. Stworzył w Kielcach Europejski Instytut Kształcenia Podyplomowego jako filię Europäisches Institut für Postgraduale Bildung (EIPOS) w Dreźnie. Do końca brał udział w pracach Rady Naukowej Instytutu Badawczego Leśnictwa jako jej członek honorowy. „Tytan pracy” – pisał o Nim w obszernym biogramie z okazji 80. urodzin prof. Marek Józwiak, współredaktor czasopisma „Regionalny Monitoring Środowiska Przyrodniczego” założonego przez swojego Ojca. Prof. Józwiak zacytował przy okazji Jego ulubione powiedzenie: *Jak się zmęczone jedną pracą, zmieniam ją na inną*. Dodam z dawnych wspomnień, że taką radę otrzymał niegdyś od swojego ojca...

Ostatnią swoją książkę wydał w 2013 roku w wieku 90 lat wspólnie z prof. Markiem Degórskim i prof. Anną Kozłowską z Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w Warszawie: „Gleby bielicoziemne – geograficzne trendy oraz dyskontynuacje ich rozwoju”.

W 2014 roku Instytut Badawczy Leśnictwa zorganizował uroczyste „Seminarium jubileuszowe z okazji 90-lecia urodzin prof. dr. hab. Alojzego Kowalkowskiego”.

Był członkiem dwóch komitetów PAN, a także Polskiego Towarzystwa Gleboznawczego (od 1952 r.), Polskiego Towarzystwa Leśnego (od 1951 r., jako honorowy – od 2011 r.),

Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (od 1958 r.), członkiem honorowym Deutsche Bodenkundliche Gesellschaft (od 1991 r.), członkiem zwyczajnym i wykładowcą Europäisches Institut für Postgraduale Bildung e.V. w Dreźnie (od 1996 r.) oraz wielu innych towarzystw polskich i zagranicznych (Niemcy, USA). Należał do Akademickiego Klubu im. Lecha Kaczyńskiego w Poznaniu.

Wypromował 147 magistrów, 6 doktorów, wykonał kilkanaście recenzji doktorskich, 17 recenzji habilitacyjnych, w tym 4 zagraniczne, 4 oceny do wniosków o nadanie tytułu profesora nadzwyczajnego. W opublikowanym dorobku, liczącym 615 pozycji, znajduje się 47 monografii i podręczników. Około 155 publikacji ukazało się drukiem w językach niemieckim, angielskim i rosyjskim.

Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1990 r.) i Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1995 r.) oraz licznymi medalami, by wymienić tylko Srebrny Medal Polskiego Centrum Badań i Certyfikacji w Warszawie (2004 r.) „za wkład w stałe doskonalenie procesów zarządzania” i najwyższe wyróżnienie przyznawane przez PTL – medal „Pro Bono Silvae” (2017 r.).

Życiorys prof. Alojzego Kowalkowskiego znajduje się w najważniejszych książkach biograficznych nauki polskiej, w tym w „Złotej Księdze Nauk Przyrodniczych” (2009).

Zmarł w Słupsku, gdzie jako emeryt zamieszkał w 2007 roku i nadal prowadził aktywne życie. Został pochowany 14 stycznia 2020 roku w Gdańsku-Sobieszewie w grobowcu swoich rodziców. W ostatniej drodze towarzyszyły Mu delegacje uczelni, na których pracował. W Sobieszewie Jego brat Kazimierz nauczał niegdyś w miejscowej szkole i założył izbę pamięci Wincentego Pola. Po przejściu mojego dziadka Pawła, nauczyciela w Żeliszawkach, na emeryturę, zamienili się rolami – Kazimierz przeszedł do Żeliszawek, a Paweł wybudował w Sobieszewie dom rodzinny. I ja, i mój brat Andrzej pomagaliśmy w tym przedsięwzięciu...

Pozostawił żonę Mirosławę z domu Załachowską, magister farmacji (pobrali się w 1950 roku w Poznaniu), rodzeństwo: Henryka ze Swarozyna, Jerzego z Gdańska i Marię z Sobieszewa (młodszy bracia Kazimierz z Żeliszawek i Leszek z Torunia zmarli niedawno), dzieci: Jacka, Andrzeja, Alicję i Krystiana z rodzinami oraz wnuki i prawnuki w Gdańsku, Poznaniu, Australii i Kanadzie.

JACEK KOWALKOWSKI

Wykorzystałem biogram z książki Pawła Zarzyńskiego „Polskie Towarzystwo Leśne 1882–2019. Kronika”, Warszawa 2019, s. 412–413, artykuł Marka Józwiaka „Alojzy Kowalkowski – profesor, naukowiec, wychowawca”, „Regionalny Monitoring Środowiska Przyrodniczego” 5, Kielce 2004, s. 7–44, oraz materiały biograficzne pozostałe po moim śp. Ojcu.

WOKÓŁ TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ

Trwa Kociewski Rok Kongresowy. Używam tu wielkich liter, bo to znowu ważna sprawa, srodze ważne wydarzenia regionalne. Właściwie wiele wydarzeń, imprez, spotkań, konferencji, publikacji, festiwali... Nie można być wszędzie, trzeba wybierać.

Nie było łatwo zdecydować 10 lutego: czy do Pucka, czy do Skórcza. W Pucku wielkie święto patriotyczne, obecność ZKP, tyle przywoływanych obrazów (nie tylko Kossaka czy Fałata). Radość, że dane mi było doczekać 100-lecia. Pokażą to media – pomyślałam i wybrałam się do Skórcza, gdzie podczas Festiwalu Designu, w środku Kociewia, w powiecie starogardzkim, oficjalnie otwierano VI Kongres Kociewski.

Dzień wcześniej – w powiecie tczewskim na wielkim balu w Gniewie. Okazały zamek, ciągle budzący mój podziw, choć pokrzyżacki i przypominający o dawnych czasach doli-niedoli. Ostatecznie zło najczęściej rodzi dobro, jeśli mocni duchem ludzie pomogą, wytrwają, spróbują – jakby od nowa, jak mój ulubiony, szczęśliwy Syzyf.

Wybrałam Skórcz, bo bliżej, a połączenia (pociągi, autobusy) są coraz trudniejsze. W Skórczu działo się wiele: konfe-

rencja, stoiska, pokazy... Aż trudno ogarnąć, wiadomo – festiwal! Design a Kociewie, dla niektórych zgrzyt, kwestia nie do pogodzenia!

No cóż, zmieniają się formy, dobrze, że żyją idee. Świetna organizacja imprezy w Skórczu, *szandar* jako poczęstunek i tyle kolorów regionu. Wyszywanki, stroje, przedmioty codziennego użytku. Nie zauważyłam, czy były w tym roku *ruczki* (*każdy Kociewiak wie, co to je*). Gdy oglądałam pomalowany w kociewskie motywy garnek z jednym uchem i ktoś powiedział: *O, stuf!* – oczywiście musiałam go nabyć. W nazwie schowało się wspomnienie dawnej *platy* w rodzinnym domu. *Stuf* stał w pobliżu, *na murku*, czekając, by ktoś nabrał nim wody i nalał *do grapy*... Oswojona codzienność budzi wzruszenia i refleksje. Kiedyś życie było prostsze, ale i trudniejsze.

Hołd należy się tym, którzy odważyli się walczyć o kształt ojczyzny. Na Kociewiu w różnych miejscach obchodzimy niezwykle setną rocznicę powrotu Pomorza do Polski. *Rozpostart skrzydła orzeł biały*... Zachęciano do świętowania w izbie regionalnej w Świeciu. Przemarsz z długą flagą, wieńce. Na nowo przemówiła

tablica umieszczona dawniej na ratuszu, upamiętniająca Błękitną Armię.

W tv zobaczyłam obrazy z Pucka i wołałabym to ważne dla Pomorza miejsce kojarzyć bez niepokojących zgrzytów współczesnej polityki. Ponadczasowa hierarchia wartości? Może moja naiwność, że warto zawsze być przyzwoitym? Sama przyłapałam się na tym, że bezstronność wcale nie jest łatwa. Na przykład ucieszyłam się bardzo, gdy obrus z haftem kociewskim podarowano ważnej osobie z bliskiego mi „obożu”. Południowe Kociewie wstęp do VI Kongresu Kociewskiego zorganizowało na krańcach regionu, na pograniczu borowiackim, gdzie od lat dobrze funkcjonuje Dom Pomocy Społecznej w Gołuszycach, ponoć 100 osób przeżywa tu swoją „jesień” w zadbanym, ciepłym domu-pałacu. Bardzo ich ożywiły kociewskie tańce i śpiewy w wykonaniu zespołu z Jeżewa. Podczas pre-

Oswojona codzienność
budzi wzruszenia i refleksje.
Kiedyś życie było prostsze,
ale i trudniejsze.

lekcji (z prezentacją obrazów) o miejscu Kociewia w wianuszkach gwar wokół Bydgoszczy (Pałuki, Kujawy, Krajna, Bory Tucholskie...) nagle ożyły stare dzieje, pojaśniały wspomnienia żniwnego trudu wokół obrazu malowniczej *szyty*. Wszyscy wiedzieli, co to *plata*, *ruczka*, *grapa*... Smażone *ruchanki* przywołały swojski smak i dopełniły czas świętowania.

Przenikanie się kultur, też w pomorskich regionach, jest procesem stałym. Tak było nie tylko za Oskara Kolberga czy Floriana Ceynowy. Obecnie dzięki różnym formom piśmiennictwa, głównie mediom, obserwujemy przyśpieszenie. Narzekania nie spowodują spowolnienia. Ktoś powie: odgrzewany folklor, innego cieszy zjawisko folkloryzmu. Kto chce, żeby było jak *piyrwy*, denerwuje się, że na przykład kociewskie wzory widnieją na etui do okularów. Młodszych cieszą piękne wzory haftu nawet na ślubnych sukniach i już planują pokaz podczas tegorocznych Walnych Plachandrów w uroczym krajobrazie Gruczna. No cóż – powiedzmy: *panta rhei*...

MARIA PAJAKOWSKA-KENSIK

Różne odcienie wojny i okupacji

Pierwszym wnioskiem, jaki ujął w zakończeniu książki *Miasta skoszarowane. Gdańsk i Sopot jako garnizon Wehrmachtu w l. 1939–1945* jej autor, Jan Daniluk, jest spostrzeżenie, że we wcześniejszej literaturze błędnie podano, że Gdańsk w tytułowym okresie przypominał miasta okupacyjne, gdyż były w nim obozy, nędzne sylwetki więźniów itp. (s. 467). Błąd ten miał polegać na tym, że w rzeczywistości owe obozy i więźniów ulokowano w dzielnicach przemysłowych i peryferyjnych, przez to byli mniej widoczni dla ogółu mieszkańców i osób przyjezdnych. Ponadto była tu niewielka konspiracja i – co najważniejsze – ówczesni gdańszczanie i sopocianie byli Niemcami o mocno ukształtowanej świadomości narodowej, a wcielenie ich miejscowości do III Rzeszy w 1939 r. dodatkowo sprzyjało umocnieniu ich niemieckości. Jak można mówić o okupacji jakiegos terytorium, jeżeli miejscowa społeczność nie tylko utożsamia się z okupantem, ale i go wydatnie wspiera?

Trudno odmówić temu spostrzeżeniu słuszności, mimo to nie do końca ono przekonuje. Idąc dosłownie jego tropem, można powiedzieć, że te części Gdańska i Sopotu, w których były obozy i więźniowie, znajdowały się pod okupacją, pozostałe – nie. Warto też zauważyć, że szczątkowa polska mniejszość narodowa (jeszcze mniejsza żydowska) przez cały czas istniała i dla niej bez wątpienia była to okupacja. Oczywiście jest również, że była to okupacja pod względem formalnym, bo w myśl prawa międzynarodowego wcielenie Wolnego Miasta Gdańska

do III Rzeszy było bezprawne. Nieobojętne jest również to, że Gdańsk stanowił ważny ośrodek okupacyjny dla obszaru przedwojennego polskiego województwa pomorskiego. Tutaj znajdowały się organy władzy okupacyjnej, liczne instytucje germanizacyjne itp. Dla swojego funkcjonowania nadmotławski gród musiał także korzystać ze swojego polskiego zaplecza, powiększając tym samym jego ucisk okupacyjny.

Celowo wyżej ujęto, jak na jedno określenie można patrzeć z różnych perspektyw i wyciągać odmienne wnioski, gdyż jednym z podanych przez Daniluka celów omawianej pracy było ukazanie, w sposób odmienny od dotychczasowych, historii Gdańska i Sopotu w czasie II wojny światowej, poprzez przedstawienie, jaki wpływ na ówczesną rzeczywistość miało umiejscowienie w nich wojska, różnych rodzajów broni, poszczególnych oddziałów i dowództw, jak również oddziaływanie sytuacji wojennej na funkcjonowanie miasta i losów związanych z nim instytucjonalnie żołnierzy oraz ich instytucji. Trzeba powiedzieć, że to się autorowi udało. W kolejności przedstawił polskie i niemieckie przygotowania do wojny sprzed września 1939 r., przebieg działań wojennych jesienią tego roku, administrację wojskową, jednostki wojskowe stacjonujące na miejscu i ich bazę materiałową oraz wyszkolenie, kwestie gospodarcze i komunikacyjne, alianckie bombardowania i ich skutki, działalność kulturalną i sportową, niemiecką obronę i zwycięstwo Armii Czerwonej wiosną 1945 r.

Wszystkie części książki potwierdzają, że wojsko i wojna odcisnęły wyraźne piętno na Gdańsku i Sopocie i wielu innych miejscowościach. Jednocześnie autor prezentowanej pracy w każdej z nich ujął spostrzeżenia dotąd niefunkcjonujące w fachowej literaturze czy po prostu mniej znane w powszechnej świadomości. Do nich można zaliczyć różne konspiracyjne sposoby zwiększenia obecności zbrojnej III Rzeszy na terenie Wolnego Miasta Gdańska przed wybuchem wojny w 1939 r. godne stereotypowych Polaków, których naziści uznawali za niepoprawnych spiskowców, niezdolnych do podporządkowania się żadnej władzy. Na przykład organizowane przez władze Wolnego Miasta Gdańska imprezy kulturalne i sportowe były przykrywką do transportowania na jego teren niemieckich żołnierzy z Prus Wschodnich i III Rzeszy (s. 42). Oczywiście strona polska również wykorzystywała i stwarzała podobne sytuacje, by wzmocnić swoją pozycję militarną nad Motławą. Warto też przywołać, że część niemieckiego społeczeństwa lekceważąco podchodziła do zarządzeń władz, doprowadzając do bałaganu odpowiadającego stereotypowemu niemieckiemu określeniu „polnische Wirtschaft”. Wymowna pod tym względem jest informacja o funkcjonariuszach niemieckiej policji, którzy wykorzystywali pojemniki z piaskiem, wówczas deficytowym i niezbędnym do gaszenia pożarów po lotniczych bombardowaniach, jako śmietniki i popielniczki (s. 362). Ukazuje to, jak zawodne może być przypisywanie poszczególnym nacjom określonych właściwości.

O ile na początku II wojny światowej Gdańsk miał największe znaczenie jako przyczółek niemieckiej agresji na Pomorze, o tyle w kolejnych jej latach

nabierał wagi jego charakter tranzytowy dla północnej części wschodniego frontu od Litwy po Leningrad. Wysiłek wojenny doprowadził do swoistej kwadratury koła. Przetawiona na tory wojenne gospodarka wymagała coraz więcej surowców i rąk do pracy, a tychże materiałów i ludzkiej siły potrzebowało wojsko w prowadzeniu działań zbrojnych. Tego zapotrzebowania nie była w stanie zaspokoić rabunkowa eksploatacja ziem okupowanych, jeńcy wojenni i przymusowi robotnicy. Większy wysiłek wojenny zmniejszał możliwości przemysłu zbrojeniowego oraz pokrewnego i odwrotnie. Warunki wojenne powodowały nietypowe zapotrzebowanie, a przez to też ułatwiały niektórym branżom utrzymanie się na ograniczonym, trudnym rynku i zapewniały stosunkowo wysokie zyski. Wskutek konieczności stosowania zaciemnienia, które utrudniało aliancom celne bombardowanie, towarami deficytowymi stały się żaluzje, kurtyny oraz... latarki i baterie – niezbędne do w miarę normalnego poruszania się w ciemności (s. 359).

Tylko pozornie czas wojny był ściśle wyodrębnionym okresem, w którym trudno znaleźć podobne tendencje rozwojowe do poprzedniego i następnego. Połączenie totalitarnego reżimu z objęciem władztwa politycznego nad dwoma dużymi ośrodkami portowymi, Gdańskiem i Gdynią, spowodowało, że po raz pierwszy w dziejach nie rywalizowały one ze sobą, lecz współpracowały, uzupełniały się (s. 303), co uległo wzmocnieniu po wojnie. Nastąpił też rozwój przestrzenny Gdańska w tym samym kierunku jak później, co uwidaczniają między innymi okupacyjne inwestycje w Chełmie (s. 268, 278 i inne), dzisiaj jednej z większych dzielnic Gdańska z powojennym budownictwem. To wówczas też, przełamując opór wojskowych i okrojonego sopockiego samorządu, objęto prawną ochroną redłowski klif, doceniając jego przyrodnicze walory (s. 265–266).

Wyraźnie autor zauważa różnice pomiędzy funkcjonowaniem miej-

skiego organizmu w czasie pokoju i w czasie wojny oraz między ostrzeganiem okropności wojny przez ówczesnych mieszkańców Gdańska i Sopotu a przez osoby żyjące na ich polskim zapleczu (i na innych terenach zajętych przez III Rzeszę). Ci drudzy odczuwali bezpośrednio skutki wojny od jej początku – poprzez niemieckie naloty, eksterminację itp. Natomiast w wymienionych miastach przez pierwsze lata konfliktu życie toczyło się w miarę normalnie, spokojnie. Dopiero alianckie bombardowania z powietrza od lata 1942 r. spowodowały, że gdańszczanie żyli pod stałą presją utraty życia i mienia, w tym szczególnie miejsca zamieszkania (s. 355–356).

Starożytni mówili: *Inter arma silent Musae* (podczas wojny milczą muzy, nie jest prowadzona działalność, twórczość kulturalna). Powiedzenie to nie sprawdziło się w okupacyjnym Gdańsku i Sopocie. Podczas wojny nie zaprzestano w nim działań kulturalnych i sportowych. Zmieniła się jednak ich forma oraz odbiorca. W miarę upływu czasu taką działalność w coraz mniejszym stopniu prowadziły przedwojenne instytucje i organizacje, a w coraz większym – różne agendy wojskowe. W mniejszym zakresie była wówczas adresowana do mieszkańców obu tych miast, w większym do żołnierzy tutejszego garnizonu, wojskowych spędzających w obu tych miastach urlopy lub przebywających w sanatoriach i szpitalach. Co ciekawe, władze przywiązywały do tej działalności dużą wagę, uznając, że ona dobrze koi stres i tęsknotę do domu, więc prowadzono ją prawie do końca niemieckiego Gdańska. Jak celnie zauważył Daniluk, o ile w Gdańsku, kulturalnym i sportowym centrum regionu, można było skorzystać z pozawojskowych przejawów kultury i sportu, to w miejscowościach stanowiących jego zaplecze, a przed wojną pozostających w granicach państwa polskiego, to często było niemożliwe, bo władze okupacyjne zlikwidowały wszelkie możliwości polskiej aktyw-

ności kulturalnej i sportowej (np. s. 394). Warto uzupełnić, że przez to z tej wojskowej oferty korzystali także Polacy, co łatwo chociażby zauważyć w okupacyjnej Rumi, gdzie wielu młodych Polaków było kibicami miejscowych klubów sportowych związanych ze stacjonującymi tutaj niemieckimi żołnierzami (zob. *Historia Rumi od pradziejów do 1945 r.*, pod red. B. Śliwińskiego, Gdynia [b.d.w.], s. 283).

Właśnie różnorodne powiązania Gdańska z najbliższym regionem, w tym jego kaszubską częścią, dla której był on naturalnym centrum, należy zaliczyć do najciekawszych fragmentów omawianego opracowania. Mocno unaocniają one, że właściwie jest niemożliwością oddzielenie tego centrum od pobliskiego regionu i odwrotnie. W każdym kaszubskim mieście stacjonowały jednostki wojskowe podległe gdańskiemu dowództwu, co zostało uwzględnione także w przedstawionych przez autora schematach. Towarzyszyła im wymieniana przez niego infrastruktura, jak szpitale, punkty łączności itp. W mniejszym stopniu uwzględniono, co trochę dziwi, powiązania gospodarcze, ale są one też obecne, jak również kulturalne i sportowe, w tym między innymi podano nazwy i osiągnięcia niemieckich klubów sportowych z Wejherowa, Kartuz i Rumi (s. 394–396). Samo wymienienie wszystkich kaszubskich miejscowości występujących w książce zajęłoby sporo miejsca, a związane z nimi informacje są często bardzo ciekawe, dotąd niewystępujące w literaturze. Tytułem przykładu można wspomnieć o najbardziej na zachód wysuniętym punkcie obserwacyjnym Kriegsmarine umiejscowionym w Sierakowicach, o ukryciu cennych gdańskich dóbr kultury między innymi w Bolszewie, Kartuzach i Żukowie (s. 521), o zrzuconiu w okolicy Bożegopola Wielkiego sowieckich spadochroniarzy (s. 316), o rozrzuconiu z alianckiego samolotu polskojęzycznych ulotek w kilku wsiach powiatu wejherowskiego (s. 315). W tym kontekście szkoda, że w opracowaniu bra-

kuje indeksu miejscowości, chociaż tym bardziej trzeba docenić indeks osobowy i polsko-niemiecki skorowidz nazw ulic.

Nie tylko w świetle powyższego zastanawia, dlaczego w omawianej pracy bardzo mało wprost mówi się o Kaszubach. Czy to wynik braku bezpośrednich do nich nawiązań w wykorzystanych przez autora źródłach, czy też uznania przez niego, że z perspektywy całości książki była to kwestia zbyt mało znacząca? W każdym razie łatwo wymienić miejsca, gdzie bezpośrednio nawiązuje on do Kaszub, kaszubskości: do przedwojennego obozu przysposobienia wojskowego na Kaszubach (s. 75) oraz turystycznej atrakcyjności Szwajcarii Kaszubskiej (s. 415) dla niemieckich żołnierzy. Najciekawsza wydaje się wzmianka o wykładach języka niemieckiego organizowanych dla żołnierzy [niemieckich – dopis. BB] polskiego czy kaszubskiego pochodzenia (s. 204), chociaż, jak można przypuszczać, to rozdzielenie polskiego i kaszubskiego pochodzenia nie wynikało z odautorskiej analizy czy lektury niemieckojęzycznych źródeł, lecz z faktu, że w tym miejscu Jan Daniluk oparł swoje rozważania na wspomnieniach świadomego swojej kaszubskości Leona Bieszkęgo (niestety, jego nazwiska zabrakło w indeksie osobowym) zamieszczonych w tegoż *Pamiętniku z wojny 1939–1945* (Rumia 1994).

Warte dostrzeżenia jest nie tylko zauważenie przez Daniluka przymusowego wcielania do Wehrmachtu Pomorzan, w tym Kaszubów, ale także związane z tym co najmniej dwie kwestie. Powoli przyzwyczajamy się, szczególnie na Pomorzu, do wiedzy, że tutejsi mieszkańcy bronili się przed okupacyjnym poborem i integracją w ramach niemieckiej armii. A jak to wyglądało z perspektywy niemieckiej? Pod tym względem bardzo interesująca i dająca dużo do myślenia jest przytoczona przez Daniluka instrukcja postępowania wobec polskiego (kaszubskiego) rekruta, która została

sformułowana przez niemieckiego oficera dowodzącego takimi żołnierzami, jego zdaniem zaufanie takiego rekruta *można łatwo zapewnić przez otwartość, sprawiedliwe traktowanie i zapewnienie opieki, jeśli tylko będzie czuł, że jest traktowany na równi ze swoimi niemieckimi towarzyszami* (s. 205). Nawet jeżeli ta opinia była prawdziwa, to nie stosowano jej w praktyce, bo systematycznie wzrastała liczba dezercji Polaków w niemieckich mundurach, do tego stopnia, że w Gdańsku od 1944 r. zaczęła formalne urzędowanie jedna z dwóch terenowych ekspozytur Wydziału Poszukiwań Centralnego Sądu Wojsk Lądowych. Drugą umiejscowiono na terenie Alzacji, gdzie również masowo wcielano do Wehrmachtu ludność nieniemiecką (s. 184–185). Jest pewne, że w dokumentacji tej instytucji znajduje się wiele akt także kaszubskich dezercerów z Wehrmachtu, w tym członków partyzantki. Dotychczasowa polska literatura mówi, jak i gdzie się ukrywali, a w tych dokumentach zapewne można uzyskać dane, jak i kto ich poszukiwał.

Ogromną zaletą przedstawianego opracowania jest wykorzystanie i fachowe zinterpretowanie wielu różnorodnych niemieckojęzycznych źródeł, które dotąd nie były uwzględniane w polskiej literaturze, oraz ich połączenie w spójną całość z ich polskimi odpowiednikami, a także z dotychczasowymi wynikami polskich i niemieckich badań historycznych. W rezultacie tego otrzymaliśmy udaną monografię dziejów Gdańska i Sopotu (w części też Gdyni) w latach 1939–1945 rozpatrywanych z wojskowego punktu widzenia. Jedynie należy żałować, że autorowi nie zawsze udało się dotrzeć do bardziej szczegółowych opracowań bądź zebranych relacji wówczas żyjących ludzi, bo z ich perspektywy niektóre kwestie opisane w książce wyglądały inaczej. Na przykład w atmosferze euforii po zwycięskiej dla III Rzeszy kampanii wrześniowej i powrotu Pomorza do

Niemiec oraz przekonania, że jego wszyscy mieszkańcy są Niemcami, nawet do osławionego SS wcielano z poboru, jeszcze przed formalnym podziałem na ludność niemiecką i polską, także rdzennych Polaków, co uszło uwadze autora (s. 201–202, por. *Historia Redy*, pod red. J. Tredera, Wejherowo 2006, s. 287).

Można by podnieść, że razi zapis słowa „gdańszczenie” wielką literą, szczególnie w odniesieniu do okresu po wrześniu 1939 r., kiedy decyzją nazistów Gdańsk stracił przymiot miasta-państwa (np. s. 250). Warto ponadto podkreślić, że książka wyróżnia się ciekawą, trochę specyficzną szatą graficzną, a do sięgnięcia do niej skłaniają też stosunkowo liczne, interesujące zdjęcia z epoki,

Podsumowując, omawiana książka jest efektem pracy polskiego historyka z młodszego pokolenia, który swobodnie porusza się w świecie polsko- i niemieckojęzycznych źródeł oraz literatury w obu tych językach, i w dobie otwartych granic potrafi dotrzeć do jednych i drugich oraz je wykorzystać. Jest to jedyna droga do poznania i opisanego pełnej, wiarygodnej historii naszego regionu, na czym mogą wyłącznie skorzystać jej miłośnicy i wszyscy inni zainteresowani, także kaszubscy.

BOGUSŁAW BREZA

Jan Daniluk, „Miasta skoszarowane”. Gdańsk i Sopot jako garnizon Wehrmachtu w latach 1939–1945, Wydawnictwo Muzeum Gdańska, Gdańsk 2019

Kaszuby w syropie klonowym

Zainteresowanie kulturą kaszubską istniejącą za Atlantykiem daje się zauważyć już od dłuższego czasu. W ostatnich latach wymiana pomiędzy Kaszubami europejskimi jadącymi do Ameryki Północnej i Kaszubami zza oceanu przyjeżdżającymi do Europy jest dobrze wyczuwalna, a w konsekwencji nawiązują się przyjaźnie, odnajdywane są koneksje rodzinne, sentymenty zyskują podstawy w faktach, a niekiedy – fakty w... mitach.

Oczywiście nie jest to zjawisko nowe. Już Hieronim Derdowski dostrzegł specyfikę tworzenia się kultury kaszubskiej za „wielką wodą” w XIX i XX wieku. Potem opisywał jej niektóre przejawy Aleksander Janta-Pończyński, głębiej i dość oryginalnie – Jan Drzeżdżon, bardziej metodycznie i konsekwentnie – ks. Władysław Szulist. W najnowszych ujęciach badania nad kaszubską emigracją w Ameryce Północnej realizowali: Kazimierz Ickiewicz, Józef Borzyszkowski czy Anna Kurowska-Susdorf. Były to głosy badaczy, którzy przyjeżdżali z Europy, z Polski czy z Kaszub, by zapoznać się z tym, co Kaszubi zdołali ocalić z kaszubszczyzny w USA lub Kanadzie.

Czym innym jednak jest namysł nad historią Kaszubów w Ameryce Północnej realizowany przez miejscowych, czyli Kaszubów amerykańskich lub kanadyjskich... To czasami zgoła odmienne podejście, inne źródła, zaskakująca niekiedy dla Kaszub mieszkającego w dzisiejszej Polsce stylistyka... Czytając część opracowań zza Atlantyku, można wręcz powiedzieć, że ich autorzy piszą o zupełnie innych Kaszubach niż ci Kaszubi, którzy mieszkają w swoim pomorskim mateczniku. Czy to znaczy, że ktoś się myli, że falsyfikuje rzeczywistość i proponuje rozwiązania nierzetelne lub nieprawdziwe? Odpowiedź nie może być jednoznaczna, trzeba bowiem rozpatrzyć nie tylko kwestie

warsztatu akademickiego, ale również uwarunkowania kulturowo-społeczne. A zatem analiza odmienności dyskursu o Kaszubach realizowanego przez Kaszubów z Kaszub (czy badaczy z Europy Środkowej) i Kaszubów z USA czy Kanady – to temat odrębny, wymagający osobnych uwag wykraczających poza tę popularyzacyjną recenzję...

Niektóre z ambitniejszych ujęć historii kultury Kaszubów za Atlantykiem coraz częściej trafiają dziś do Europy, a zatem zaczynają być czytane prace np. Aloysiusa Rekowski, Rona Galewskiego, Josepha J. Hughesa, Anny Pellowski, Blanche Krbeček, Shirley Mask Connolly, Johna Glofcheskiego, Anny Gurnack, Davida Shulista czy też Joshuy C. Blanka. Przy ostatnim autorze warto się zatrzymać, gdyż przygotował dojrzałą naukowo propozycję dotyczącą Kaszubów kanadyjskich. Mowa o jego pracy „Tworząc Kaszuby. Historia, pamięć i tożsamość w pierwszej polskiej społeczności Kanady” (oryg. *Creating Kashubia. History, memory, and identity in Canada's first polish community*) z 2016 r., która została wydana przez prestiżowe wydawnictwo o międzynarodowym obiegu McGill-Queen's University Press. Joshua Blank jest nauczycielem języka angielskiego i historii w Ottawa Catholic School Board, ma kaszubskie korzenie i od wielu lat udziela się w społeczności potomków dawnych emigrantów z Pomorza. Ze względu na jego wiek, metodologiczne podejście i naukową pasję można się spodziewać, że opublikuje jeszcze sporo materiałów o kaszubskiej tematyce. Jego najambitniejsza praca *Creating Kashubia* warta jest zainteresowania zarówno ze względu na świeżość podejścia, jak i wnikliwość ujęcia problematyki. Już przy wstępnej lekturze widać, że dla kaszubskiego i polskiego czytelnika najcenniejsze będą wykorzystane

przez autora materiały pochodzące z archiwów regionalnych (Archives of Ontario), bibliotek państwowych i archiwów (źródła dziewiętnastowieczne) oraz zbiorów prywatnych (Peter Hessel Fonds). Nie brakuje oczywiście czasopism, biuletynów i wydawnictw zwartych wychodzących w Europie i w Ameryce Północnej (patrz: imponująca bibliografia). Widać również wykorzystanie materiałów z portali tematycznych i forów internetowych (tak anglo-, jak i polskojęzycznych). Tak świadomego bogactwa źródeł badacza tematyki kaszubskiej, który potrafi z nich umiejętnie skorzystać, trudno dziś spotkać...

Praca rozpoczyna się od „Wstępu”, w którym autor przedstawia podstawowe fakty o osadnictwie polskim i kaszubskim w Kanadzie, zaczynając od poświadczonych przykładów z roku 1858. Być może pewne podawane przez Blanka fakty z historii powszechnej XIX wieku są w dzisiejszej świadomości Pomorzanie ogólnie znane, ale pamiętajmy, że książka jest adresowana do wykształconego czytelnika anglojęzycznego, dla którego realia społeczno-polityczne Europy drugiej połowy XIX i pierwszej połowy XX wieku nie muszą być dobrze usystematyzowane. Następnie odkrywa się przed czytelnikiem pierwsza część pracy zatytułowana „Powrót do pamięci historycznej”. W strukturze tej kompozycji występują podrozdziały: „Powstanie wiedzy o pierwszej polskiej społeczności Kanady”; „Ubóstwo, pobożność i prześladowania polityczne”; „Wspomnienia migracyjne”; „Zaplanowani osadnicy” oraz „Biedna kraina i wiktoriańska nauka”. Każdy z podrozdziałów tej części książki jest ekscytujący, tym bardziej że odsłaniające są procesy i mechanizmy tworzenia się anglojęzycznego namysłu nad kaszubskością, które przy całej swojej kanadyjskiej specyfice występowały przecież także i w Europie. Blank analizuje więc specyficzny związek pomiędzy dyskursem obecnym w życiu szkoły, Kościoła, lokalnej oraz akademickiej historii a pamięcią osobniczą,

indywidualną, przewijającą się w historii mówionej. To w wyniku ścierania się elementów owych odmiennych dyskursów powstają narracje, które można potwierdzić dowodami, ale i takie, które prowadzą do mitów założycielskich, weryfikowanych tylko warunkowo. Blank potrafi wśród zebranego materiału ukazać, co w źródłach jest wytworem pierwszego czy drugiego pokolenia osadników, co zaś jest już dodatkiem, interpretacją, wariacją, wyolbrzymieniem, umniejszeniem lub mityzacją rzeczywistości, której się nie doświadczyło bezpośrednio, ale przekazuje kolejnym, coraz bardziej odległym od źródeł europejskich nosicielom kaszubskości.

Druga część książki zaopatrzona jest w tytuł „Redefinicja kulturowa”. Składają się na nią podrozdziały: „Źródła i rozwój kaszubskiego kwalifikatora”; „Promocja dziedzictwa. Kulturowa redefinicja i społeczność Wilno Heritage” oraz „Epilog”. Pojawiają się tutaj frapujące rozważania o zjawiskach tożsamościowych rozgrywających się w umysłach trzeciego, czwartego i piątego pokolenia Kaszubów mieszkających w Kanadzie, którzy odkrywali coraz to nowe znaczenia swego rodzimego etnonimu. Najważniejsze ich odkrycie polegało na uświadomieniu sobie kaszubskiej odmienności językowej wobec języka polskiego. Przestali postrzegać się jako użytkowników „gorszego” języka polskiego, jakiegoś „pół” czy „słabszego” sposobu komunikacji, lecz zrozumieli, że mówią po kaszubsku, w swoim własnym, dziedzicznym języku. Dalsze odkrycia były równie poruszające, wręcz dramatyczne, kiedy zauważyli, że są poddawani w sferze kultury i języka zabiegom unifikacyjnym ze stro-

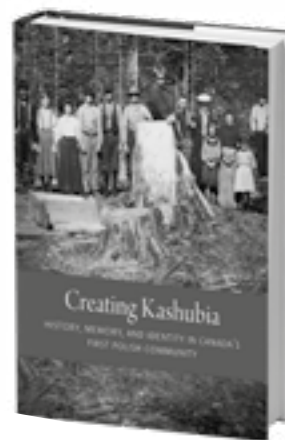
ny środowisk polskich (w Kościele czy szkole). Stańli więc przed swoistymi wyborami identyfikacyjnymi: czy podkreślać w Kanadzie swoją odrębność w równoczesnym pielęgnowaniu tradycji polskiej, czy też akcentować wyłącznie kaszubskość w pewnej separacji wobec polskości. Dziś mamy tam sytuację niejednoznaczną: działają grupy w każdym momencie podkreślające kaszubskość, są takie, które odkrywają w sobie identyfikację podwójną (polsko-kaszubską) czy potrójną (polsko-kaszubsko-kanadyjską). Wszystkie owe procesy odkryć tożsamościowych nie nastąpiłyby, gdyby nie pozytywne dla małych społeczności etnicznych zjawiska XXI wieku: łatwość podróżowania, łączność telefoniczna oraz internetowa, wymiana idei i postaw. Blank zauważa wszakże również aspekty negatywne: zjawiska globalizacji, alienacji czy zaniku tradycji, które powodują, że Kaszubi w Kanadzie nie są czystą etnicznie, językowo czy kulturowo społecznością rozwijającą się bez przeszkód. A zatem i oni są zagrożeni w swym istnieniu...

Joshua Blank w swojej pracy udowadnia, że o społeczności kanadyjskich Kaszubów można pisać ze znanstwem i wyczuciem. W jego pracy spotykają się dwie, wydawałoby się sprzeczne, tendencje. Z jednej strony – profesjonalny, niejako zewnętrzny wobec opisywanego obiektu język akademicki, a drugiej zaś – bardzo dobra znajomość środowiska, pozwalająca przedstawiać coś od wewnątrz. Autor pozwala więc sobie na to, aby w ramowych częściach kompozycji swojej pracy (we „Wstępie”, a szczególnie wyraźnie w „Epilogu”) pisać o własnym doświadczeniu ba-

dawczym i projektować przyszłość grupy społecznej, której on sam jest członkiem. Nie jest wszakże typem naukowca lidera, jakimś ideowym przywódcą, który żongluje faktami (jedne akcentując, inne pomijając), zna retoryczne chwytły przyciągające uwagę i uderza w patetyczne tony jeremiady czy wieszczby. Wysoka jakość jego opracowania polega na tym, że jest wobec siebie i kanadyjskich Kaszubów krytyczny, rozpoznając w ich (i swoim) życiu to, co autentyczne, i to, co wynika z naśladownictwa. Jest w stanie omówić z najdrobniejszymi szczegółami zachowania małej kanadyjsko-kaszubskiej grupy społecznej, ale rozpoznaje identyczne procesy w społecznościach kanadyjsko-ukraińskich czy kanadyjsko-irlandzkich. Jako naukowiec dostrzega, że nie można uniknąć zjawisk typowych dla każdej mniejszości kulturowej, jednakże jako humanista ma nadzieję, że dobrze rozpoznana przeszłość tradycji kaszubskiej pozwala na jej rozwój w przyszłości.

DANIEL KALINOWSKI

Joshua C. Blank, *Creating Kashubia*, Montreal 2016

P R E N U M E R A T A
POMERANIA Z DOSTAWĄ DO DOMU!

w Biurze ZG ZKP, tel. 58 300 06 83

e-mail: prenumerata@kaszubi.pl

WEJROWÒ. WĚSTÓWK NAMIENIONY BĄDKÓWSCZÉMÙ

Ódj. ze zbierów MKPPiM

Równò w setną roczznã Lecha Bądkòwsczégò, bò wej 24 stęcznika 2020 rokù, w Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi bëło ùroczësté òtemkniãcë wëstòwkù „Działalność literacka i spòłeczna Lecha Bądkòwskiego (1920–1984)” sparłãczoné z promòcją ksążczy Sławinã Kòsmùlszczi (*Nieznane życie figuranta Lecha Bądkòwskiego*). W artisticznym dzëlu pòtkaniò wëstãpiłë dzecë ze Spòdleczny Szkòłë w Lëzënie, jakò òd 1991 rokù mò miono Lecha Bądkòwsczégò. Dyrëktòr tegò mòla Dariusz Rómzca òpòwiedzòł ùczãstnikóm pòtkaniò ò dzejanim i zwënëgach swòjich ùczniów.

Wëstòwk „Działalność literacka i spòłeczna Lecha Bądkòwskiego (1920–1984)” prezentëje czëkawé pamiãtchi pò pisarzu, załòzcë Kaszëbsczégò Zrzeszeniò i tłòmãczu na pòlsczi jãzëk dokazu Aleksandra Majkòwsczégò *Žëcë i przigòdë Remùsa*, przekòzóné Mùzeùm przez Sławinã Kòsmùlskã w 2017 rokù. Westrzòd ekspònatów sã m.jin.: biòrkò Bądkòwsczégò, jegò maszina do pisaniò, pamiãtchi z czasów wòjnë, wòrtne archiwalia, òdjimczy, maszynopisë, rãkòpisë pòziczoné z Gduńsczi Biblioteczi PAN, Eùropejsczégò Centrum Solidarnoscë i z familiowëch zbierów. Wszëtkò to je do òbzëraniò w sedzbie MKPPiM we Wejrowie do kùńca latoségò rokù.

Kùratorama wëstòwkù sã: Benita Grzenkòwicz-Ropela, Zuzana Szwedek-Kwiecynskò i Macéj Kùrpiewsczi.

NA SPÒDLIM TEKSTU BENITĚ GRZENKÒWICZ-ROPELE

CHWASZCZËNO. ÙTCZËLĚ 100. ROCZËZNã WRÓCENIÒ PÒLSCZËGÒ PAŃSTWA

W niedzielã 16 gromicznika w parafialnym kòscele w Chwaszczënie bëła òdpròwionò comiesãcznò mszò swiãtò z kaszëbskã liturgiã słowa. Tim razã chwaszczënszczi part Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò chcòł ùtczëc tã Eùcharistiã 100. rocznã wròceniò pòlsczégò państwa na Kaszëbë. Ùdbòdòwòczã taczi intencji bëł Kadzmiërz Jastrzãbsczi.

Mszã prowadzyl mòłowi probòszcz ks. Piotr Gruba, chtëren przëbòczil słowa swòjégò pòprzëdcë ks. Ròberta Sarnòwsczégò, zapisóné w parafialny kronice w 1927 rokù: „Pëkly wreszcie i skruszily sië kajdany niewoli pruskiej. Wyzwolonã Ziemiã Kaszubskã opuścily oddzialy niemieckiego Grenztzschutzu i zajëly jã wojska Zmartwychwstãlej Ojczyzny. Z tego czasu dla parafii tutejszej nader pamiëtnyim dniem byl dzieñ 8 lutego 1920 r. W tym bowiem dniu z entuzjazmem nieklãmanyim, z prawdziwã radoścã i zapalëm, witala cała parafia i gościnnie podejmowala pierwszego w parafii żołnierza polskiego. W granice parafii wkroczył w owym dniu Pierwszy Szwadron Ułanów Krehowieckich pod wodzã rotmistrza Sędzimira, w celu ochrony pogranicza polsko-gdańskiego. Żołnierz polski po raz pierwszy przez ludność tutejszã widziany, zaznal serdecznego przyjecia i szczerëj gościnnosci aż do czasu swego odjazdu, do 25 marca, w którym to dniu wspomniany szwadron udał sië w dalszã podròz do Żukowa”.

Za mùzycznã starnã òbczas mszë òdpòwiòdòł chùr „Strzelënkã” z Tëchómia, jaczi zaspiewòł pò kaszëbskù: „Chwaszczënskò Pani” (mùz. Tomòsz Fòpka, słowa: Kadzmiërz Jastrzãbsczi), „Tatkù naj” (mùz. Witòsława Frankòwskò, sł. Alojz Nòdzël) a tész „W sztëczkù chleba” (mùz. W. Frankòwskò, sł. Jón Walkùsz). Ò Liturgiã Słowa mielë starã nôlëznicë KPZ Chwaszczëno (Terëza Makùròt, T. Fòpka, K. Jastrzãbsczi) i ùczniowie ze Spòdleczny Szkòłë w Tëchómiu (Antòn Belka i Filëp Maciùnszczi), chtërnëch przërëchtowala dyrëktorka szkòłë Elzbiëta Prëczkòwskò.

Pò mszë wszëtcë ji ùczãstnicë (z ùdzëlã tész karna „Kaszubki” z Chwaszczëna) zaspiewelë czile patriotycznëch spiewów. Na òrganach gròł Karòl Krefta. Pòzni pòeszli rëgnalë pòd pòmnik namieniony zdzinionym za wòlnotã òjczëznë i zlozëlë pòd nim kwiatë.

Na zakùnczenië bëł pòkòzóny dokùmentalny film Eùgeniusza Prëczkòwsczégò pt. „Do morza przez serca Kaszubów”.

NA SPÒDLIM TEKSTU KK/TF

TCZEW. STULECIE POWROTU DO POLSKI

Uczniowie tczewskich szkół machali chorągiewkami, kwiatami i wiwatowali.
Fot. Rafał Grzenkowski

Sto lat temu tczewianie czekali na przybycie wojsk gen. Józefa Hallera, by po 148 latach zaboru pruskiego powitać polskie wojsko na polskiej ziemi. Pamiętając o tym ważnym historycznym momencie i chcąc opowiedzieć o nim współczesnym pokoleniom, Samorząd Miasta Tczewa wspólnie z Fabryką Sztuk przygotował teatr historyczny w reżyserii Jacka Ordowskiego. Wystąpili w nim rekonstruktorzy i uczniowie, a w role dawnych włodarzy wcielił się samorządowcy. Licznie zgromadzona publiczność 30 stycznia – w Dniu Tczewa – po-

witała hallerczyków przed ratuszem, dawnym starostwem, tak jak to było sto lat temu.

Po odegranej scenie, tym razem na staromiejskim Rynku, poczty sztandarowe pokłoniły się patronowi tego miejsca, czyli gen. Hallerowi, a następnie odbył się piknik żołnierski. O oprawę muzyczną zadbała Kociewsko-Kaszubska Orkiestra Dęta Torpeda, Orkiestra OSP Miasta Tczewa i Chór Męski Echo. Dzień Tczewa zakończyła uroczysta sesja Rady Miejskiej, podczas której wręczono wyróżnienia: medal „Pro Domo Trsoviensi” otrzymał Tadeusz Galiński, Tczewianinem Roku został Józef Bejgrowicz, a Pierścień Mechtyldy Kociewskiego Kantoru Edytorskiego powędrował do Jacka Cherka.

W ramach obchodów stulecia powrotu Tczewa do Polski zostały przeprowadzone konkursy, w przestrzeni miejskiej pojawiły się wystawy Fabryki Sztuk, Miejskiej Biblioteki Publicznej i Instytutu Pamięci Narodowej. Tradycyjny sobotni parkrun nosił hasło „Wszyscy jesteśmy hallerczykami”, a w farze pw. Świętego Krzyża odprawiono mszę świętą w intencji Tczewa i jego mieszkańców.

MAŁGORZATA KRUK

Widowisko historyczne było odgrywane w różnych miejscach, by jak najwierniej odzwierciedlić wydarzenia z 30 stycznia 1920 r.
Fot. Rafał Grzenkowski

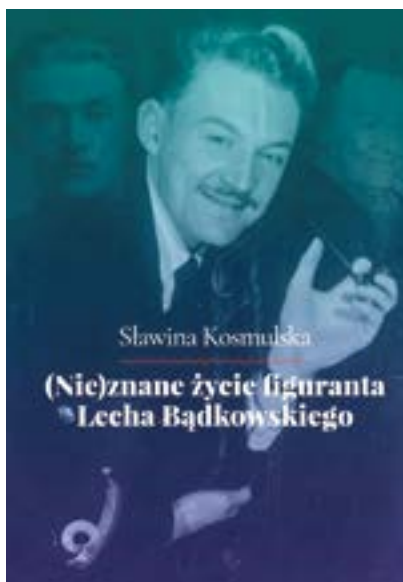
Pokaz musztry konnej na placu Hallera.
Fot. Rafał Grzenkowski

GDINIŃ. PROMOCJŃ KSAŻCZI Ń BĄDKŃWSCZIM

W sedzbie Kaszëbsczëgò Fòrum Kùlturë (KFK) 29 stëcznika bëła promòcjŃ ksążczi *(Nie)znane życie figuranta Lecha Bądkowskiego* wëdŃny przez WŃjewŃdzkà i MiastŃwà Pùblicznà Bibliotekà w Gduńskù a tëż Mùzeùm KaszëbskŃ-PòmŃrsczi Pismieniznë i Mùzyczci we Wejrowie. Na zëndzenië przëjachała àutorka ti pùblikacji – cŃrka przëdnëgò bŃhatërë Sławina KŃsmùlskŃ.

PŃtkanië zaczàło sà òd wësłëchaniŃ archiwalny radiowi wëdŃwiëdzë z Lechà BądkŃwsczim, chtëren òpŃwiëdŃł ò swŃjim ùdzëlu w pŃbitwie ò Narwik.

PŃzni bëła kŃrbiŃnka z àutorkà. ÒdpŃwiëdajàcë na pëtania Dariusza MajkŃwsczëgò, Sławina KŃsmùlskŃ wrŃcała do dziecnych lat i swŃjich relacjiŃ z òjcà, gŃdała ò tim, co sà ji ùdało òdkrëc w archiwach Instytutu NŃrodny Pamiãcë, ò zainteresowaniem kŃmùnisticznëch

wëszeznych dziejanim BądkŃwsczëgò. ÒpŃwiëdàła tëż ò strachù, jaczi towarzyl familii òbczas sztrajkù w gduńsczi stoczni i pŃ ògłoszenim wŃjnowëgò ùstawù.

WŃznà tëmà òbgŃdiwŃnà na zëndzenim bëło dziejanië Sławinë KŃsmùlszci w Klubie SztudérŃw „Pomorania” (wŃrt pŃdczorchnac, że na zalë bëłë trzë ùszłë przëdniczci tegò klubù, òkrŃm àutŃrczi promŃwŃny pùblikacji jesz Tatiana Slowi i Èwelina StefańskŃ).

Òbczas zëndzeniŃ przëdnic KFK Andrzej Bùsler przëczëtŃł wëbrŃnë przez se mësłë Lecha BądkŃwsczëgò tikajàcë sà m.jin. dobiwaniŃ nad swŃjimi ògrànczeniama i znaczenkù nŃdzej i wëcym człŃwieka. Ùczàstnicë pŃtkaniŃ mŃglë tëż pŃslëchac dzëłëkŃw promŃwŃny ksążczi. Czëtàła je radiŃwczka Tatiana Slowi. Na zakùnczenië bëła jesz leznosc do pëtaniŃw i wspominkŃw zrzeszonëch z bŃhatërà ksążczi.

Chàtny mŃglë tëż òbezdrzec kŃmikŃsowi wësłŃwk „Lech Bądkowski – òrazy z życia”.

RED.

POWIAT GDAŃSKI. UCZCILI PAMIĘĆ UCZESTNIKÓW MARSZU ŚMIERCI

Na terenie powiatu gdańskiego pamiętają o 75. rocznicy Marszu Śmierci. W Cedrach Wielkich, Pruszczu Gdańskim, Straszynie i Juszkowie władze samorządowe, młodzież i lokalna społeczność uczcili uczestników tego tragicznego wydarzenia. W Cedrach Wielkich Marcin Owsiański, kierownik Działu Oświatowego Muzeum Stutthof, powiedział m.in.: – Najgorszą rzeczą jest bycie obojętnym. Obojętność potrafi zabić emocje i znieczulić na wszystko, co się dzieje wokół nas. Historia o Marszu Śmierci uczy, żeby być odważnym, a nie obojętnym. Marsz Śmierci utożsamiać należy z naszą przeszłością. Szli i ginęli w nim tacy sami ludzie jak my, którzy też kochali, tęsknili i mieli swoje marzenia. W tamtych okolicznościach wojny zostali jednak zmuszeni do takich postaw, za które musieli zapłacić najwyższą cenę życia.

25 stycznia 1945 roku komendant Konzentrationslager Stutthof Paul Werner Hoppe zarządził rozpoczęcie ewakuacji tego obozu. Trasa ewakuacji prowadziła przez Mikoszewo, Cedry Wielkie, Pruszcz Gdański, Straszyn, Łapino, Kolbudy, Niestępowo, Żukowo, Przodkowo, Pomieczyno, Luzino, Godętowo do Lęborka. Przewidywano marsz siedmiodniowy. Łącznie na trasę tragicznego Marszu Śmierci wyszło ponad 11 000 osób, przeżyła połowa. Więźniom rozdano trochę obozowej odzieży i koców oraz prowiant składający się z około 500 g chleba i około 120 g margaryny lub topionego sera. Większość wygłodniałych więźniów zjadła otrzymaną żywność od razu, dalej maszerując bez jedzenia. Kolumny więźniów przebywały codziennie ponad 20 km, brnąc w głębokim śniegu, przy temperaturze -20°C .

Wiązanki kwiatów, znicze podkreślają naszą pamięć o tych wyda-

Fot. UG Cedry Wielkie

zeniach, ale również warto zadbać o edukację historyczną i pamięć wśród młodszych pokoleń.

TOMASZ JAGIELSKI

PÒZNAŃ, GÒCHĚ. KASZĚBSKÒ HISTORIÒ W KSAŹCE KURS NA MIŁOŚĆ

Pisarka z Pòznania Roma Fischer òd cziledzesąt lat je zakòchónò w Kaszëbach. W ji ùtwòrstwie herojama cząsto są mieszkańcë naji zemi. *Przënnòmni jeden z bòhatérów kòzdegò mòjégò romana mùszi pòchòdzëc z Kaszëb – pòdczorchiwò. Chcemë dodac, że nòcząscy z Gòchów, dze ksązci Romë Fischer są dosc pòpùlarné. Tak je téz w przëtròfkù nònowsi pòwiescë àutorczì. W gromicznikù ùkòzòł sã *Kurs na miłość*, dze herojama są m.jin. lédze z Bòrowégò*

Młina. Przędny bòhatéra to Wójcech Bòrowi, bëłny żeglòrz, chtëren mieszko w Gdini, ale pòd kuńc akcji wròcò do rodnj wsë.

W romanie nie felëje òdnieseniów do gòszi historii. Pòjòwiò sã m.jin. wòjt Szlachecczégò Brzëzna Aùgùstin Lew Czedrowsczì, ks. Bernat Gòncza i jiny prowadnicë tpzw. „palikòwi wòjnë”.

Roma Fischer zapòwiòdò, że ju mësli ò pòsobnëch dzëlach Kursu na miłość i na gwës jich akcji téz mdze sã dziejac na Kaszëbach.

NA SPÒDLIM WIADŁA
NA [HTTPS://KURIERBYTOWSKI.COM.PL](https://kurierbytowski.com.pl)

KARTUZĚ. WĚSTÓWK NA 100–LECË

Z leżnoscë 100. roczëznë włączeniò Pòmòrzò w granicë Pòlszi Rzecz-pòspòliti w Kartuzach 8 gromicznika òdbëlë sã pòwiatowò-gminowé òbchòdë tegò jëbleùszu. Na rënkù pòjawilë sã m.jin. rekòstruktorzë z Kòłana w ruch-nach ùlanów. Przëwitelë jich przed-stòwcowie samòrządowëch wësëznów i mieszkańcë miasta. Bëła jesz mszò

swiåtò i òdkrëcë tòflë na wdòr gen. Jòzefa Hallera pòd pòmnikã Matczì Bòszi Kròlewi Pòlszi Kòronë.

Wòznym dzëlã ùroczëznów bëło òtemkniącë w Kaszëbsczim Mùzeum wëstòwkù namienionégò m.jin. wëndzeniémù 1 Pòłkù Krechòwiecczich Ùlanów do Kartuz i bëtnoscë gen. Hallera w tim miesce. Na fòtografiach są téz pòkòzóné gòspòdarczë i spòlëznowé pòzmianë, do jaczich doszò w mi-

dzëwòjnowim cządze w Kartuzach. Nie felëje infòmacyj ò drãdzich tej-sej relacjach mieszkańców kartëszczégò krëzu z pòlszczima ùrządnicami i zòłnierzama, co nie rozmielë kaszëbsczì kulturë, zwëków i wezdrzeniò na swiat.

Wstãp na wëstòwk je darmòk. Chãtny mògå gò òbzerac do 8 strëmiannika w gòdzënach òtemkniącò Mùzeum.

RED.

■ SŁOSZĒNKÒ. „W KASZUBSKIEJ ZAGRODZIE”

10 gromicznika w Spòdleczny Szkòle w Słoszënkù bëł VI Pòwiatowi Kònkurs Wiédzë „W kaszubskiej zagrodzie”. Wzälë w nim ùdzël ùczniowie z kl. IV–VIII z bëtowsczégò krézu. Mùszelë rozrzeszëc zadania, co spròwdzälë jich wiédzã tikającã sã rëbaczeniò na Kaszëbach. Òdpwiòdelë na pëtania ò robòtã rëbòków, rozmajitë òrtë séców, bòtów, mòrsczych i jezórnych rëbów. Mùszelë téż pòkazac, że rozmiejã czëtac i pisac pò kaszëbskù, a téż tlòmaczëc z kaszëbsczégò na pòlszczi i òpak. Nòlepszë òkòzalo sã

karno ze Spòdleczny Szkòlë w Szlachecczim Brzëznie (Milena Swiãtk-Brzezyńskò i Izabela Kòssak Głòwczewskò). Na drëdzim placu bëlë: Zofiò Kòpcyńskò i Szëmón Parzontka Lëpińszci ze Spòdleczny Szkòlë nr 1 w Miastkù, a na trzecym Agata Òpiela i Mariò Binczik ze Spòdleczny Szkòlë w Słoszënkù. Wëprzëdnienia dostelë: Paulëna Daleckò i Maksymiliòn Krzoska (Sp. Sz. W Bòrowim Mlinie), Marta Łukasewicz i Zuzana Jawòr (Sp. Sz. nr 2 w Miastkù), Martina Cemińskò i Karolëna Stoltzman (Sp. Sz. w Piòszczënie).

W czasu czëj ùczniowie rozrzeszëwelë swòje zadania, szkólny ùklòdelë òbròz Rëbnégò Tòrgù we Gduńskù z tësãca puzzlów.

W karnie òbsãdzëcelów kònkursu bëlë: Joanna Grzelak z Pùbliczny Biblioteczki w Miastkù (filiò w Słoszënkù) i Bòżena Pòntus z MGOK w Miastkù (animatòrka kùlturë z wieszczi swietlëcë w Słoszënkù). Wszëtcë ùczãstnicë dostelë nòd-

grodë ùfùndowónë przez òrganizatorów i dobrzińców, a midzë tima slédnyma bëlë: MAX Elektro TV Sat Chmielewski w Miastkù, Kòło PZW „Karaś” w Miastkù, Radzëznã Starszych kòl Sp. Sz. w Słoszënkù, szòłtëska Irenã Bòrzëszkòwskò, Mònika Pòrada, Wëdzël Edukacji i Spòlëznowégò Rozwiju a téż Wëdzël Promòcji, Kùlturë i Spòrtu kòl Ùrzãdu Miasta w Miastkù.

Kònkurs zòrganizowalë Helëna Binczik i Èwa Rudnik.

NA SPÒDLIM TEKSTU H. BINCZIK

■ NADOLE, GNIEWINO. DZIELA SZTUKI W KOŚCIELE PW. ŚW. JÓZEFA

Stowarzyszenie Promocji Kultury Kaszubskiej, Aktywizacji Obywatelskiej i Ekologicznej Mòje Stronë z Nadola realizuje projekt promujący dzieła nowoczesnej sztuki znajdujące się w gniewińskiej świątyni pw. św. Józefa Rzemieślnika. Chodzi o mozaikowe stacje drogi krzyżowej oraz unikatowe witraże. Ich autorem jest Jarosław Wójcik, absolwent Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, znany wielu naszym Czytelnikom m.in. jako twórca ołtarza papieskiego w Pelpli-

nie (jego charakterystycznym elementem były dwa łabędzie unoszące wielką sieć).

– Zachwycając się gniewińskimi witrażami oraz mozaikami i czytając na ich temat m.in. w piśmie „Ars Vitrea”, zauważyłam, że wielu parafian nie zdaje sobie sprawy z tego, że mają w swoim kościele niezwykle dzieła sztuki. Zachęcona przez miejscowego proboszcza ks. Mariana Miotka, postanowiłam przybliżyć je mieszkańcom gminy Gniewino i całych Kaszub – mówi prezeska stowarzyszenia Mòje Stronë Aleksandra Majkowska. Efektem akcji promocyjnej był cykl czterech prelekcji wygłoszonych przez historyka sztuki, teologów i Jarosława Wójcika oraz wystawa poświęcona witrażom i stacjom Drogi Krzyżowej. Obecnie jest ona prezentowana w Centrum Kultury, Sportu, Turystyki i Bibliotece w Gniewinie.

Powstały również dwie książeczki opisujące i ilustrujące dzieła sztuki nowoczesnej z kościoła w Gniewinie

oraz kolorowanka przybliżająca je najmłodszym.

Projekt „Wyjątkowy obiekt na mapie Europy – wzmocnienie kapitału społecznego przez podniesienie wiedzy na temat mozaikowych stacji Drogi Krzyżowej i unikatowych witraży w kościele w Gniewinie” został dofinansowany ze środków Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia „Bursztynowy Pasaż”.

RED.

■ BĚTOWŌ. KŌNCERT PAWŁA RUSZKŌWSCZĚGŌ

W bĚtowsczi filii Pedagogŏwi Wŏjewŏdczi Biblioteczi, w nowi zalĚ namieniony na kŏncertĚ i szkŏlenia, pŏjawiła sĀ cyfrowŏ klawira. WĚzwĚskŏł jĀ ōbczas swŏjĚgŏ kŏncertu w tim placu (1 gromicznika) Paweł Ruszkŏwsczi, znŏny wŏkalista i autŏr tekstŏw, chtĚren spĚiwŏ przedno pŏeticczĚ ũsŏdzczi pŏ kaszĚbskŭ i pŏ pŏlskŭ. W BĚtowie wĚkŏnŏł m.jin. skaszĚbionĚ przez

Tomasza ŬrbańszczĚgŏ „My Way” Francka SinatrĚ i ōpŏowiedzŏł ō historii tegŏ dokazu, jaczi pierszi rŏz bĚł zaspĚiwŏny w rodny mŏwie ōbczas KaszĚbszczĚgŏ Festiwalu Pŏlszczich i SwiatowĚch Hitŏw w LĚpińcach.

Ruszkŏwsczi spĚiwŏł tĚz bĚtowsczi pŭblice pŏ pŏlskŭ, grajĚcĚ przĚ tim na gitarze i nowi klawirze. Wiele ũsŏdzcŏw razĀ z nim wĚkŏnelĚ zebrŏny w bibliotece lĚdze, chtĚrny pŏtemŭ gŏdelĚ, ũe kŏncert baro jima sĀ widzŏł.

CzerowniczkĀ bĚtowsczi pedagogŏwi biblioteczi Grażina Kikcio zagwĚsniła, ũe mŏ ju wiele planŏw na wĚzwĚskaniĚ nowi zalĚ: BĀdzemĚ z ni kŏrzĚstac ōbczas rozmajitĚch szkŏleniŏw. MĚslimĚ tĚz, ũebĚ zŏrganizowac w ni malarsci wĚstŏwk. A ũelĚ jidze ō kŏncertowĚ planĚ, to w noblĚjszym czasie zagrajĀ kŏł naju ũczeniowie PaŃstwŏwi Mŭzyczny SzkŏłĚ w BĚtowie.

RED.

■ KŌSCĚRZNA. „ZESZYTY” Ō SZTĚRZECH ZASŁUŻONĚCH DŁŌ MIASTA

WĚszedł smarĀ pŏsobny numer pismiona „Kościerskie Zeszyty Muzealne”. Je ōn namieniony czile lĚdzŏm wŏżnym dłŏ historii KŏscĚrznĚ: KlĚmasowi Őstoja LnisczĚmŭ, Tomaszowi RogalĚ, Janowi Trepczikŏwi i ũmarłĚmŭ w 2019 r. Benediktowi KarczewsczĚmŭ.

Pierszi z nich bĚł spŏlĚznowim dzĚjarzĀ, jaczi miŏł wiŏldzi cĚsk na to, ũe bĚłŏ to jedurnĚ miasto na Pŏmŏrżim, jacĚgŏ mieszkancĚ ōdwŏtelĚ w 1918 r. niemiecczĚgŏ i wĚbrelĚ pŏlszczĚgŏ bŭrmĚstra. Tomŏsz Rogala to KaszĚbsczi Krŏł z KŏscĚrznĚ, jaczi wĚspŏł z TŏnĀ ŐbramĀ rĚzowŏł do Wersalu biŏtkŏwac sĀ ō przĚlĚczeniĚ KaszĚb do Pŏlszczi. Ő patronie 2019 roku Janie Trepczikŭ napiselĚ Tadeŭsz Linkner

i Bŏżena Ŭgŏwskŏ (sĀ to tekstĚ, jaczĚ bĚłĚ prezentowŏnĚ ōbczas kŏscersczi kŏnferencji: „Kaszubi wczoraj i dziŏ.

Jan Trepczyk – mĚster kaszubskiego sŏwa i pieśni”). Wiele placu w „Zeszytach” je namienionĚch czwiŏrtĚmŭ z zasłuzŏnĚch dłŏ KŏscĚrznĚ pŏstacŏj, jaczim je namieniony slĚdny numer pismiona – Benediktowi KarczewsczĚmŭ, ũtwŏrcĚ kaszĚbsczi pŏrcelanĚ, jaczi rozsĚrzwĚiŏł kaszĚbskĀ kŭlturĀ na rozmajiti ōrt, m.jin. w rĚczeniach i wiĚrtach.

Wicy na tĚmĀ pismiona na starnie <http://muzeumziemikoscerskiej.com.pl/>.

13. numer „Kościerskich Zeszytŏw Muzealnych” je do kŭpieniŏ w turisticzny infŏrmacji w KŏscĚrznĚ (w siedzibie Mŭzeum Kŏscersczi Zemi, kŏł szas. Rynek 9).

RED.

■ GDUŃSK. NOWĚ PŌMŐCE DO ŬCZBĚ KASZĚBSZĚGŌ

Edukacijŏwi bĚdĚnk KaszĚbskŏ-PŏmŏrsczĚgŏ Zrzeszeniŏ je bŏgatszi ō dwie pŭblikacje – pŏsobny dzĚł ũczbŏwnika do kaszĚbszczĚgŏ jĀzĚka w spŏdleczny szkŏle *KaszĚbsczi Ődkrywca* dłŏ piĀtĚch klas i pŏmŏcowĀ ksĀżkĀ do nŏuczi w spŏdleczny szkŏle *ZamalĚnił sĀ mak. Piosenki kaszubskie dla dzieci*.

AutŏrkĀ pierszi z tĚch ksĀżk je Emilia Maszka (pŏl. Maszke), doswiŏdczonŏ szkŏlnŏ kaszĚbszczĚgŏ jĀzĚka. WĚzwĚskała do ũsadeniŏ ũczbŏwnika przedno lĚteracczĚ tekstĚ zapiŏsonĚ w programŏwym spŏdlim jakno

ōbŏwiĀzkŏwĚ lekturĚ. W *KaszĚbsczim ŐdkrywĚ* ũczĚn i szkŏlny nalĚżĀ wiele ũczbŏw zrzeszonĚch ze swiatĀ kaszĚbszczich legendŏw, bŏjkŏw i tradicŏj.

ZamalĚnił sĀ mak to dokŏz Tomasz Fŏpczi, WĚrŏniczi Kŏrthals-Tartas, DorotĚ MŭżĚ-Szlas i JerzĚgŏ StachŭrsczĚgŏ. Je to spĚiwnik z platĀ, w jaczim szkŏlny i dzĚcĚ nalĚżĀ 20 spĚiwŏw pŏ kaszĚbskŭ. FrantŏwczĤ sĀ dopasowŏnĚ do ũcziŏw w rozmajitĚch latach – ōd taczich, co prawie zaccĀlĚ szkŏlowĀ nŏukĀ, do szkŏłŏkŏw z ŏsmi klasĚ spŏdleczny szkŏłĚ.

RED.

BIELSKÒ-BIÒŁÒ. DOBĚĆ DLÒ ARTISTĚ Z KASZĚB

Albert Woelke ze Serakòjc, chtären uczi sã w gduńszczy muzyczny szkòle, doběł w Ògłowòpòlszim Akòrdionowim Kònkùrsu Scandalli w Bielskù-Biòłi, jaczi běł w dniach 21–22 lěstopadnika 2019 r. Westrzòd cěłòw tegò kònkùrsu je m.jin. przezěrk artisticzněgò ùròbkù dzecy i młòdzězně, szěkaniě indiw-

dualnosćòw w interpretacji ùsòdzkòw i promòwaniě mùzyczněch talentòw.

Albert Woelke je absolwentã Państwòwi Mùzyczny Szkòlě w Kartuzach, dze chòdzył do klasě akòrdionu Grěgòra Bòrsuka, a terò je ucziã Ògłowòszkòlãcã Mùzyczny Szkòlě I i II st. m. Fěliksa Nowòwieszcěgò we Gduńskù w klasie akòrdionu prof. Krěsztofa Òlcza, jaczi je znòny z rozmajitěch mùzyczněch pòdjimiznòw zrzeso-

něch z kaszěbiznã (np. *Dzeczne spiěwě z akòrdionã. 15 miniatur na chòr dziecięcy i akòrdion abò Krzysztof Òlczak solo and chamber music for accordion*, dze sã těż ùsòdzci do kaszěbskòjãzěkòwěch tekstòw Jerzěgò Stachùrszcěgò i Tomaszã Fòpcki).

Młòdemù akòrdionisce ze Serakòjc winszějemě i zěczimě pòsobněch doběcòw.

NA SPÒDLIM TEKSTU NA EXPRESSKASZUBSKI.PL

GDUŃSK. ELEKTRISZ MIONA ZAŁÓZCĚ ZRZESZENIÒ

30 stěcznika jeden z gduńszczych elektriszòw dostòł miono Lecha Bãdkòwscěgò. Ùroczězna z ti leżnosćě běła na jednym z przěstònkòw kòl szas. 3 Maja, kròtkò bùdinkù Ùrzãdu Miasta. Brelě w ni ùdzěł m.jin. prezydentka Gduńska Aleksandra Dulkewicz, wiceprezydent Piòter Bòrawszczy, przědnik spòłczy Gdańskie Autobusy i Tramwaje, nòleżnicě Kaszěbskò-Pòmòrszcěgò Zrzeszeniò i Klubù Sztudéròw „Pomorania”. Běłě těż przedstòwcowie familii Bãdkòwscěgò.

Jednym z pònkttòw programù běła pierszò rěza nowim elektriszã, jaczi dzysdnia jezdzy turã z Òliwě do Mi-gòwa. Wòrt pòdczorchnãc, że běně sã kòdě QR, dzãka jaczim pasãżerowie mògã nalezc wiele infòrmacjòw ò zě-cym patrona tegò pòjazdu.

Daniě miona Lecha Bãdkòwscěgò elektriszowi je dzěłã òbchòdòw rokù tegò bělněgò kaszěbskò-pòmòrszcěgò dzejarza we Gduńskù.

RED. NA SPÒDLIM TEKSTU A. BÙSLERA

Còrka L. Bãdkòwscěgò Sławina Kòsmùlskò w elektriszu miona swòjěgò òjca. Òdj. A. Bùsler

WEJROWÒ, CZELNO. KÒNKÙRS NA PASJOWĚ KÒMPÒZJCJE

Centrum Kùlturě, Spòrtu i Rekreacji w Szěmòldze i Radzěznã Kaszěbszczy Chùròw ròczã do ùdzěłu w VII Ògłowòpòlszim kòmpòzycyjskim kònkùrsu na chùrowi pasjowi dokòz w kaszěbszczy jãzěkù. Wedle regulaminu mùszã to běc òriginalně, rěchli nieprezentòwóně i nienòdgròdzone ùsòdzci. Kòmisjò òbsãdzěcěłòw mdze òceniwała kòmpòzycje namienioně na 3–4-głòsowě miěszòně chòrě (abò jednoòrtne

a capella) do wěbròněgò przez òrganizatoròw tekstu pò kaszěbskù. Ùczãstnicě mùszã przeslac swòje dokazě w fòrmie pdf wespòł z pòdpisònã kòrtã zgłoszeniò na adres dm@muzeum.wejherowo.pl do 16 strěmiannika 2020 rokù.

Dłò dobiwcòw sã przěrěchtòwóně finansowě nòdgròdě (nòlepszi kòmpòzycytor dostònie 2 000 zł). Ùroczěstě ògłoszenie rezultatòw kònkùrsu je planòwóně 28 strěmiannika w kòscele sw. Wòjcecha w Czelnie òbczas XIV Pòmòrszcěgò Festiwalu Wiòłgòpòstny Spiěwě.

Drobnotě sparłãczoně z kònkùrsã sã òpisòně w regulaminie, jaczi je (wespòł z doparlãcznikama wòznyma dlò ùczãstnicòw) na starnie <https://www.muzeum.wejherowo.pl> w załòzce „Aktualnosći”.

VII Ògłowòpòlszy kòmpòzycyjski kònkùrs na chùrowi pasjowi dokòz w kaszěbszczy jãzěkù je ùdětkòwiony przez Minystra Běnowěch Spròw i Administracji a těż Wejrowszczy Pòwiòt.

RED.

WEJROWÒ. SWIÀTĚ SŁOWA W KÒLEGIACE

Kaszěbskò Verba Sacra òdběła sã – jak je ju wielelatnã tradycjã – we wejrowszczy kòlegiace. W 17. edicje tegò wědarzeniò, 27 stěcznika, aktorka Danuta Stenka przěczětała wějimczy z Knědzy Pòwtòrzoněgò Prawa przětłòmaczòny z hebrajszcěgò przez ò. prof. Adama Ryszarda Sykòrà.

Reżisěrã i autòrã scenarnika całěgò artisticzno-lěteraccěgò wědarzeniò běł Przeměsłòw Basyńszczy. Òd mùzyczny stroně za snòzòtã

latosy edicje Verba Sacra òdpòwiòdelě: Cezari Pacòrk, Filěp Arasymòwicz, Ireneusz Kreczmar, Tomòsz Fòpka i chùr Cantores Veiherovienses pòd przědnictwã Tomasza Chěłě.

Cykl Verba Sacra Mòdlětwě Pòlszczych Katědròw warò òd 2000 r. Sztěrě lata pòzni zaczãło sã we Wejrowie czětaniě Biblii pò kaszěbskù. Òrganizatorama wědarzeniò sã: Ùrzãd Miasta we Wejrowie, Wejrowszcě Centrum Kùlturě i Fùndacjò Verba Sacra wespòł z Ùniwersytětã Adama Mickewicza w Pòznaniu.

RED.

URÓCZYSTÉ ZÉNDZENIE PÒMÒRSZÉGÒ SEJMIKÙ

Na specjalny sesji Sejmikù Pòmòrszégò Wòjewództwa, chtërna bëła 9 gromicznika 2020 r., radny przëjmnalë rezolucjã na wdór 100-lecò wróceniu Pòmòrzò w grańce Rzeczpòspòliti i zdënkù Pòlszi z Bòltã.

Zebróny w Zalë m. Lecha Bądkòwsczégò za-spiëwelë „Mazurek Dąbrowskiego”. Pòtemù òbezdrzelë film ò historii wëdarzeniów, co bëłë 100 lat dowsladë. A jesz pòzni marszòlk pòmòrszégò wòjewództwa Mieczësłòw Struk przëbòdził dzeje pòmòrszi drodзи do wróceniu w grańce – samòstójny ju – Pòlszi w 1920 r. *Nie bëło na ni wiòldzich pòwstaniów, krëwawëch pòrëchów, niszcotnëch dlò regionu biòtków, ale wëbëtnò òrganicznò robòta, realizm i rozëmnota w pòdëndzenim do midzënòrdny pòliticzi, i tëz nadzwëkòwò òbëwatelskò aktiwnota we wiele cónach pùblicznégò zëcò – gòdòł marszòlk Struk.* W nadzwëkòwi sesji wzalë ùdzël samòrządòrze z Pòmòrzégò, parlamentarziscë i eùropòsëlcowie z Pòmòrzò, dówny marszòlkòwie pòmòrszégò wòjewództwa Jón Zarãbszi i Jón Kòzłowski, a tëz trzë delegacje: z kùjawsò-pòmòrszégò wòjewództwa z marszòlkã Piotrà Całbeczim i przëdniczkã Sejmikù Kùjawsò-Pòmòrszégò Wòjewództwa Elżbiëtã Piniewskã, z warmińskò-mazurszczégò, a tëz z zòpadnopòmòrszégò z przëdniczkã Sejmikù Zòpadnopòmòrszégò Wòjewództwa Mariã Ilnickã-Mądri.

OD: J. KAROL STANISZAK / POMORSKIEU

URZĄD Z SERCĂ

OD: NATALIA KLOPÓTE-GŁÓWCZEWSKÓ

Kòł Marszòlkòwsczégò Ùrządu we Gduńskù w gromicznikù pòstawilë stòlemy czerwòny kòsz, co mò sztòft serca. Je zrobiony z metalu, mò wicy jak 1,5 mètra wësokòscë, a zmiescy sã w nim jaż 150 kilo zòkrãtków. Zbiérnik stoji przed przëdny wéndzenim do bûdinkù, kòzdi mòże wrzëcëc do westrzòdka plastikòwë zòkrãtci, z jaczych wzãtk jidze na pòmòc niefùlsprawnym dzecóm.

Zbiëranie zòkrãtków w metalowim sercu 14 gromicznika zaczął marszòlk Mieczësłòw Struk. Bãdã je òdkùpiwac pòdjimiznë, jaczë zajmajã sã recyklingã. Za ùdostónë na taczì òrt dëtci mdze kùpiony sprzãt do rehabilitacji niefùlsprawnëch dzeci.

Òd czile lat robòtnicë najégò ùrządu zbierajã zòkrãtci dlò niefùlsprawnégò òd ùrodzeniò, dzys 10-latnégò Arturka. Tëz dzãka pieńdzóm z przedaniò tegò plastikù ù knòpa je zachtnò pòprawa w òbjimie rëchòwi spòsobnoscë – gòdò inicjatorka akcji Agnëszka Zabłockò z Marszòlkòwsczégò Ùrządu. *Dlòte plastikòwë zòkrãtci bãdzemë dali zbierac i dlò Arturka, z jaczim jesmë ju zdrëszoney, i tëz dlò Gduńszci Fùndacji Kòrczaka „Kochaj i dawaj przykãd” – dodòwò Zabłockò.*

Serce bãdze stòjało przed wéndzenim do ùrządu na wiadno.

TËSĄCZNY DOGÒDËNK DOFINANCOWANIÒ Z ÈUROPEJSCZÉGÒ SPÒLÉZNOWÉGÒ FÙNDUSZU!

Dëtci z Èuropejszczégò Spòlëznowégò Fùnduszu trófiajã do bezrobòtnëch, niefùlsprawnëch i do nierësznëch warkòwò. Pòwstòwajã dzãka nim przedszkòla i centra spòlëznowi integracji. Wespòł ze strzòdków Èuropejszi Ùnii ùdbónëch na te cële skòrzëstało na Pòmòrzu ju wicy jak 330 tës. lëdzy. Projektë sã realizowónë wnet w kòzdi pòmòrszi gminie.

14 gromicznika w sedzbie Marszòlkòwsczégò Ùrządu òstało pòdpsionëch sémte dogòdënków ò dofinansowanië spòlëznowëch projektów, w tim ten „òkrãgli”, tësãczny dogòdënk. W ùroczëznie z ti leznoscë wzalë ùdzël marszòlkòwie Mieczësłòw Struk i Wiesłòw Bëczkòwsczi, a tëz samòrządòrze i przëdstawcòwie òrganizacjów i fùnduszwòw, co zjiscywjã projektë.

STO ŻEGLÓCZÓW NA STOLECÉ

Projekt „100 żogłowech bôtów na 100-lecé zděnkù Pòlschi z mòrzã” to béděnk Marszółka Pòmòrsczegò Wòjewództwa Mieczesława Struka zrzeszony z lato-sym jèbleùszã. W òbrémim projektu 23 pòmòrsczé samòrzãdè kùpiã wespół 100 żogłowech bôtów, jaczé mdã słužec mieszkańcóm najégò regionu do ùczbè žeglowaniò.

Jich kùpisz òstónie sfinansowóny ze strzódków Regionalnegò Òperacjowégò Programù dlò Pòmòrsczegò Wòjewództwa na lata 2014–2020 w òbrémim projektów wchòdajãcèch w zestòwk Strategicznèch Pòdjimiznów Pòmòrsczegò Wòjewództwa „Pętla Żuławska i Zatoka Gdańska” a též „Pomorskie Szlaki Kajakowe”.

Deklaracjã pòdpiselè: wójtowie, bürméstrowie i przedstòwcowie tèch samòrzãdów: Gduńska, Czerska, Kòrsëna, Malbòrga, Cedrów Wiòldzich, Kartuz, Ùscò, Żukòwa, Sopòtu, Czòrny Dąbrówczy, Serakòjc, Gduńsczegò Pruszczã, Kòbèlnicè, Pùcka, Kòsòkòwa, Kãpiców, Wiòldzi Wsè, Kòscérznè, Łebè, Rzeczenicè, Stãžecè, Kònarzënow i Czòrnégò.

Želè dò sã zjiscèc wszètczé planè, bűdowa całi flotilè skùnczi sã w 2021 rokù. Pòspólny kòszt projektu to kòl 3,5 mln zł, z tegò jaz 3 mln bãdze pòchòdzec z ùniowèch dètków.

PRZÉR. SŁAWÒMIR LEWANDOWSZCI, PRZETŁ. DARK MAJKÒWSZCI

ODJ. SŁAWÒMIR LEWANDOWSZCI

PÙCK, DÒWNY MÒL MÒRSCZEGÒ LATAWNÉGO DIWIZJONU, MÒL ZDÈNKÙ ZJISCONÉGO PRZEZ GEN. JÓZEFA HALLERA 10 GROMICZNIKA 1920 ROKÙ. ÒDJ. S. LEWANDOWSZCI

DZEGWIĄ GRĚZC A JESC¹

Za czym lędze dzegwią gręzą? Gùmã. Primkã². Pól-cëska. Gùmë gręzą, bõ jima je lži autõt prowadzëc³. Lepi gùmã dzegwią gręzc niżlë gùmã w autole chwatac. Balõnë gùmã dzegwią-grizajcë strzëlajã, bõ to jich rozlõzniwõ. Nie sã taczi spiãti codniowim czurzenim. Gõnbã za i ùcekã przed. Nëkbã ògłowã. Lëdzkã niezgarã i swiatowim cëskã. Czej sã takã gùmã dzegwią gręze – tej lepi z gãbë wõniõ. Gãbõwë mùskle sã wërõbiwajã. Tej-sej jakõ kùlka sã na twarzë nowõ pòkõze. Gùbë sã robiã i proszã na òtmianë.

Czej sã na taczegò rëchajãcëgò gãbã jak mùza na pażãcy zdrzi – to sã zdõwõ, że taczi chłop czë takõ białka sã wëlõzowõny, bële czim sã nie przëjimajã.

Czasã je prawie tak, że mùszimë czims zajãc nasze człõnczi. Gãbã – grëzenim dzegwiã. Abõ cygaretã, pipã, jedzenim czë picym. Do tegò baro brëkõwnë sã nodzi. Kùrzenië pipë a jedzenië lepi wlõzõ na sedzãczkã. Picë a põlenië cygaretõw lepi wcygõ na stojãczkã. Nodzi sã przëdajã, czej człowiek za wiele wëpije. Tedë włącziwõ trib awarijny – na sztërzëch. Rãce sã do põleniõ, kùrzeniõ, jedzeniõ a picõ téz kõniecno nõt. Jakùz zakùrzëc pipã abõ cygarecëskõ bez rãczy, a dokładno – bez põlcõw. Wskõzëjãcy a serdeczny trzimiã sztõmla. Pipã sã trzimië w „kõlibce”, bënë dłõnie do górë. Tak tej nõukõwõ móm ùdokazniõnë, że do robieniõ przë gãbie mùsi miec rãce i nodzi.

Rãce i nodzi mùsi miec i jedzenië, i picë, i põlenië a kùrzenië. Nigle sã zacznie jesc – mòdlëtwã mùsi zmõwic, cobë to nie zaskõdza. Ta reszta wierã nie szkõdzy, temù ni mùsi zmõwiãc przed tim zdrowaszã. Në bë za czym to bë szlachõwało, czejbë, dõjmë na to, przed zakùrzenim pipska „õjczenasza” zmõwiõł... Abõ przed chùtkã cygaretkã – „Lëtaniã Loretańskã” przepõwiõdõt... Przed picym sã jinë zaklãca rzucõ. Przed pierszim sznapsã krzëczimë: *Chcemë le so wëpic!* Przed drëdzim – *Chcemë le!* Tédë: *Nëzë!* A przed õstatnym rzucómë: *Në!* Põ mòdlëtwie smiãto mòze zaczënac jedzenië, zlë je co jesc. Nie je dobrze widzõnë grëzenië gafel-

czy, susanië łëzczi czë szrewõtanië nozã ò lõzy talërz. Mùsi stãteczno przëczekãc bürzczenië brzëcha, nõlepi nõcãcë jaczi nowi radiowi szladzërk põ anielskù. Kõlãda mòze bëc, jak to mòli Jezësk na klinie kòl Mëmczzi lezi a Marija mlëczkõ z piersë Mù dõwõ. Zez piersë, bõ tedë „hùmanõw” a jinëch sztucznych chemiõw nie bëło... Jõzef wierã tej tobakã zaziwõt, bõ co miõt, biédõk, robic. Tec nie zdõt za „piãcset plus”... Pierszi sztëczk przë stole mùsi dobrze przëgrëzc a przëdzegwic. Cobë na zõłãdkù nie õstało. Zupkã je nõt przez zãbë przëcedzëc. Trzeba pamiatãc, cobë przed jedzenim je bëlno doprawic. Do zupë mòze wlõc jaczë „madzi” abõ wsëpac solë, pieprzu czë wrzucëc jinë „knorë”. Zamieszãc, jaż sã w wõdze rozlõzi. Bùlwë do põtniõ sã téz soli. Miãso mòze jesc lepi przëprawic, õstrzi. Jak chto lubi. Je mòzno põwiedzec wespõluczãstnikõma jedzeniõ np. *Bõze przëzegnõj*, co ju dëbelt zabezpieczã przed zatrëtã abõ niedogõtowõnã, niedoszmõrowõnã, niedopiekłã jõdã.

czym, susanië łëzczi czë szrewõtanië nozã ò lõzy talërz. Mùsi stãteczno przëczekãc bürzczenië brzëcha, nõlepi nõcãcë jaczi nowi radiowi szladzërk põ anielskù. Kõlãda mòze bëc, jak to mòli Jezësk na klinie kòl Mëmczzi lezi a Marija mlëczkõ z piersë Mù dõwõ. Zez piersë, bõ tedë „hùmanõw” a jinëch sztucznych chemiõw nie bëło... Jõzef wierã tej tobakã zaziwõt, bõ co miõt, biédõk, robic. Tec nie zdõt za „piãcset plus”... Pierszi sztëczk przë stole mùsi dobrze przëgrëzc a przëdzegwic. Cobë na zõłãdkù nie õstało. Zupkã je nõt przez zãbë przëcedzëc. Trzeba pamiatãc, cobë przed jedzenim je bëlno doprawic. Do zupë mòze wlõc jaczë „madzi” abõ wsëpac solë, pieprzu czë wrzucëc jinë „knorë”. Zamieszãc, jaż sã w wõdze rozlõzi. Bùlwë do põtniõ sã téz soli. Miãso mòze jesc lepi przëprawic, õstrzi. Jak chto lubi. Je mòzno põwiedzec wespõluczãstnikõma jedzeniõ np. *Bõze przëzegnõj*, co ju dëbelt zabezpieczã przed zatrëtã abõ niedogõtowõnã, niedoszmõrowõnã, niedopiekłã jõdã.

Nie wëdõwõ sã przë jedzenim jinëch zwãkõw, bõ ten, co jedzenië robił – wõli sã dowiedzec z gõdczi niżlë z mlaskniãcõ, bekniãcõ abõ piardniãcõ, że szmakãło. Bõdõj w Chinach wõlã jinãczy, ale õni tam wszëtkõ jedzã. Nie zwõnimë statkama. Rãkõma nië wszëtkõ sã dõ jesc. Nawetkã kwasnã kapustã, co jã bõsymba stopkama dzëwczãta w beczkach depcã – téz widelcã mùsi. Przë stole sã nie surpie. Nawetkã czej gõracë. Gõracë sã stëdzy, bõ tak sã gõdzy dlõ lëdzy. Põd stõł sã nie wlõzõ, nawetkã dzecë. Nie kõpiemë sã põde stołã. Nie szmërgómë jedzenim w siebie, nawetkã czej sã tegò nie dõ jesc a sãsõda nie jidze zlëdac. Przë stole scërze a kõcëska nie sedzã. Ni mòze dawãc taczëmù wëlizëwãc czë szmërgãc mù põd stõł przëpõlonã karbõnadã.

Põ jedzenim kõniecno mùsi rzec, że szmakãło i mòdlëtwã trzeba zmõwic. Mòze bëc takõ: *Niech je Põn Bõg põchwõlony, że je katdun nawalony!* Tedë ju spõkõjno mòze jic sã legnãc „na jedno òkõ”, bõ je czas jedzeniõ i czas òdpõcziwaniõ òd jedzeniõ.

Tõmk FõPKA

(...) je czas jedzeniõ
i czas òdpõcziwaniõ
òd jedzeniõ.

¹ Pol. żuc. Za: Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I, s.260.

² Tobaka do grëzeniõ dzegwiã.

³ Tak mówi mõja Białeczka.

SMIECĚ

Slédnym czasã w Pëlckòwie wiele sã kòl niedzielnych pòtenków gòdò ò smiecach. Wszètkò òbez no rozpòrządzenié, jaczé pëlckòwsczi wójt dôt lédzóm do wiédzë (szczescé, że dôt, kò czãsto dawac zabiwò):

ZarządzYWò sã!

Smiecë we wszètczych dodomach, kòtach a chëczach najégò, zataconégò na zberkù swiata, Pëlckòwa mają bęc segregòwóné na piãc òrtów w piãc wãbórków:

- skło,
- metal a plastik,
- papiór,
- biodegradowalné,
- zmiészóné.

Ti, co nie mdã segregòwelë, zapłacã TRZĚ RAZĚ WICY dëtka za wëwòzanié smiecy jak donëchczòs.

Wszètczima tima, co mdã bëlno segregòwelë, mdze przëznónò NÓDGRODA! – Mđã płacëlë LE DWA RAZĚ WICY jak donëchczòs!

Pòd zarządzeniem widzec bëło pòdpisënk: Wójt Pëlckòwa na warszawsczi pòlët.

Jo, teròzka lédze, miast spòkójno kòl niedzielnegò stółu sztridowac sã ò pòlitikã czë religiã, rozprawiac ò nym trzòskù òbczas fejrowaniò zaslëbinów Pòlszczi z mòrzã w Pùckù abò, jak sã slëchò, zajimac sã klapama a pludrama, jiwrejã sã, co do jaczégò wãbórka mają wrzucac...

– Chcëmë wyc chòcbë... takã szinkã z krómù – czësto teòreticzno rozmészliwòł mój drëch brifka, chtëren prawié kòl mie niedzielne pòłnié jòdł. – Wërzucëc jã do zmiészónëch czë do plastikù, kò czësto za plastikã smakò...

– Jò z szinkã jiwru nijak ni móm. Wszètkò móm swiëzë a zdrów. Las mie žëwi a òblòkò – òdezwòł sã mój drëdzi drëch, lesny, chtëren jak wiedno przez przëtròfk dó miã trafil, czëjãcë òbczas szpacëru pòchã warzony grochòwi zupë.

– Jo, jo, ne twòje biédné lasowé zwierzãta... Jes gwës, że òne zdrów jedzã? Wezmë chòc ne dzëczy, co ròd

w smiecach za žërcym grzebiã – zasmioł sã krzëwò brifka.

– Mòsz rëcht – przëswiòdzcil mù lesny, – smiecy w lasach coròz wicy... a pò nym rozpòrządzeniem pewno jesz wicy mdze.

– Dòjta ju pòkù z nyma smiecama! – bët jem ju kãsk znerwòwóny.

Le ti dwaji, mie nic, tobie nic, szlë dali w nen zasmiecony pëlckòwsczi las.

– A jak më jesmë kòl nëch piãc wãbórków na smiecë. Niejednym głëpéróm jò bë dodòł jesz jeden wãbòrk... Nen szòsti to bë bët na ne nëzczi naju pëlckòwsczi kùlturë.

Në i sã zrobilo kòmùdno. Ach jo! Ju ta zupa tak fejn nie szmaka...

– Jò rzekã jesz wicy – lesny pòcarł gãbã rãkòwã kòszlë. – Niejednym to bë sã przëda pòdstawic

kòntener... Në chòcbë, chcëmë rzec, w taczci Lëni...

– Jo, jo – brifka trzasł rãkã w stół, jaż statczy pòdlejcałë. – Sztërë kòntenerë!

– Na ne sztërë wiòldzë drzewiané pradëchë, co tam jich mają strach!

– Ach jo – jò wzdichnã a drëchów piãkno pòprosył: – Nie gadòjta tëlë, le jëdzta, jëdzta...

– Jo, jo, pòkãd mòzëmë grochòwã zupã jesc... – wëmùmlòł brifka.

– Co zòs tã mòsz wëmészloné? – jò bët ju jegò gòdaniò nawielony.

– Ha, ùdrzita, wnetkã wójt wëdò taczë hewò zarządzenié:

ZAKAZËJE Sã GROCHÒWI ZUPĚ JESC, BÒ PÒ NI GAZĚ JIDã W LĚFT!

– Òceplenié klimatu – krótkò skòmeñtowòł lesny a fëst pùrñãł.

Brifka, zgòdno z nònowszã mòdã, westrzëdnym pòlcã pòcarł òkò, dojòdł zupã a szedł na drëdzë danié w swój dodóm.

Bòzë Wama przëzegnòj kòl niedzielnegò pòłniò!

RÓMK DRZÉDZÓNK

– Jo, jo, ne twòje biédné lasowé zwierzãta... Jes gwës, że òne zdrów jedzã? Wezmë chòc ne dzëczy, co ròd w smiecach za žërcym grzebiã – zasmioł sã krzëwò brifka.

PRZĘJÔZD GEN. JÓZEFA HALLERA DO PÛCKA

Nadbałtyckie
Centrum Kultury
Gdańsk

Tradycja dla ROZWOJU

POMORSKIE
CENTRUM
BADAŃ
NAD KULTURĄ

KONFERENCJA BADACZY I PRAKTYKÓW 31 MARCA – 1 KWIETNIA 2020 GDAŃSK

31 marca 2020 r. (wtorek)

Ratusz Staromiejski | ul. Korzenna 33/35

12.00 | Otwarcie konferencji

12.30-14.30 | Sesja I: Rozwój lokalny a dziedzictwo kulturowe
(wystąpienia badaczy zajmujących się dziedzictwem kulturowym)

15.30-17.30 | Debata „Bez kultury ani rusz!” (rozmowa animatorów i praktyków)

1 kwietnia 2020 r. (środa)

Ratusz Staromiejski | ul. Korzenna 33/35

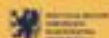
Oblackie Centrum Edukacji i Kultury | ul. Elżbietańska 9/10

9.30-11.00 | Sesja II: Tradycja dla rozwoju – co wynika z badań?

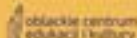
11.30-13.00 | Prezentacja lokalnych środowisk połączona z dyskusją

14.00-16.00 | Warsztaty (2 bloki warsztatowe dotyczące dziedzictwa
i animacji społeczności lokalnych)

Organizacja

Partnerzy

Partnerzy

Partnerzy

